

ᠰᠢᠶᠢᠳᠦᠷ
ᠰᠤᠳᠠᠯᠠ

2024

№ 03(50)

ШҮҮХИЙН
ШИЙДВЭР
ГҮЙЦЭТГЭЛ СУДАЛ

ОНОЛ-АРГА ЗҮЙН
УЛИРАЛ ТУТМЫН СЭТГҮҮЛ

ЭРДЭМ ШИНЖИЛГЭЭНИЙ ӨГҮҮЛЭЛ

Хорих ял эдлүүлэх ажиллагаа

JUVENILE JUSTICE SYSTEM (НАСАНД ХҮРЭЭГҮЙ ХҮНИЙ ЭРХ ЗҮЙН ТОГТОЛЦОО) ТУХАЙ

ABOUT THE JUVENILE JUSTICE SYSTEM

Б.Галбадрах

Сургалт, судалгааны 403 дугаар анги-Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн албаны сургуулийн

Нийгмийн ажил, сэтгэл зүйн тэнхимийн профессор, доктор (Ph.D), дэд профессор, дэд хурандаа

Товч утга: Өгүүлэлд гэмт хэрэг үйлдсэн насанд хүрээгүй хүний хэргийг шүүн хэлэлцэх, эрүүгийн ял эдлүүлэх, нөлөөллийн арга хэмжээг хэрэгжүүлэх тогтолцоо буюу “Juvenile Justice”-ийн талаар судлан үзсэн.

Түлхүүр үгс: эрүүгийн бодлого, насанд хүрээгүй хүн, нөлөөллийн арга хэмжээ.

Abstract: The article examines the system of adjudicating cases of juveniles who have committed crimes, serving criminal sentences, and implementing impact measures, or "Juvenile Justice."

Keywords: criminal policy, juveniles, and impact measures.

Арван найман насанд хүрээгүй хүмүүст эрүүгийн, эрүүгийн ял эдлүүлэх бодлогыг тусгайлан авч үзэх нь насанд хүрээгүй гэдэг статус болон эдгээр бүлгийн хүмүүсийн нийгмийн үр дагаврыг харгалзан үздэгтэй холбоотой. Гэмт явдал нь нийгмийн үйлдвэрлэлийн нөөц боловсон хүчин, улс орны ирээдүйн сайн сайхан, аюулгүй байдлын баталгаа болж, үнэт зүйлийг хадгалж явах учиртай залуу үеийг ёс суртахууны хувьд тахир дутуу болгодог. Энэ үүднээс энэ бүлгийн хүмүүст үйлчлэх эрүүгийн, эрүүгийн ял эдлүүлэх бодлого нь чухал ач холбогдолтой.

Насанд хүрээгүй хүмүүсийн чиглэлээр эрүүгийн, ял эдлүүлэх бодлого нь улс орны нийгмийн бодлогын салшгүй хэсэг болон хэрэгждэг ба улс орны нийгэм, эдийн засгийн байдлаас шалтгаалан өөрчлөгдөж байдаг. Насанд хүрээгүй хүнд оногдуулж байгаа хамгийн хатуу ялын төрлийг судлан үзэхэд Исламын Бүгд Найрамдах Иран Улсад гэмт хэрэг үйлдсэн насанд хүрээгүй хүнд цаазаар авах

ялыг оногдуулсаар байна. Саудын Арабын Хаант Улсад 2020 он хүртэл цаазаар авах ялыг насанд хүрээгүй хүнд оногдуулж байсан байна. ЗХУ-д мөн 1935-1947, 1950-1959 онуудад үйлчилж байсан эрх зүйн хэм хэмжээний хүрээнд 12 насанд хүрсэн хүнд цаазаар авах ялыг оногдуулах зохицуулалт байсан хэдий маш ховор хэрэглэсэн байдаг байна. Харин АНУ-д 1989 он хүртэл 16-аас доош, 2005 он хүртэл 18-аас доош насны хүнд цаазаар авах ял оногдуулдаг байсан бөгөөд тус улсын Дээд шүүхээс энэ хэм хэмжээг хүчингүй болгосон байна.

Харин өнөө цагт бараг бүхий л соёл иргэншсэн улс орнууд “нөхөн сэргээх шударга ёс”-ны зарчимд чиглэх ханддагтай байгаа бөгөөд гол зорилго нь хохирогчийн хохирлыг барагдуулах төдийгүй гэмт хэрэгтнийг нөхөн сэргээх замаар өөрийн сөрөг зан үйлийг үл зөвшөөрч ойлгуулах, нийгэмд эргэн нэгтгэхэд оршиж байна. Гэмт хэрэг үйлдсэн насанд хүрээгүй хүнийг гэмт хэрэгтэн, хэлмэгдүүлэх объект гэж үздэггүй, харин голчлон асуудалд орсон хүүхэд гэж үздэг. Мөн энэ тохиолдолд шударга ёс нь ял шийтгэл бус, харин тэдний амьдралын нөхцөл, хүмүүжлийн арга хэмжээ, нийгэмшүүлэхэд чиглэсэн байдаг. Үүний гол үзэл санаа нь нийгмийн шударга ёсыг тогтоохоос гадна хүүхдийг нийгмийн бүрэн эрхт гишүүн хэвээр хадгалах, түүнийг гадуурхахаас сэргийлэх явдал юм. Хорих байгууллагууд, ялангуяа насанд хүрээгүй хүмүүсийн хувьд дахин гэмт хэрэг үйлдэх, тэдний нийгэмд дасан зохицох чадварыг үгүй болгодог гэж үздэг байна.

Дэлхийн нийтийн хэмжээнд хууль тогтоогчид, судлаачдын анхаарлын төвд оршидог чухал судлагдахуун нь насанд хүрээгүй хүний эрх зүйн тогтолцоо юм. Juvenile justice – (латин хэлнээс juvenalis – хүүхдийн, Justitia – шударга ёсыг тогтоох гэсэн утгатай) насанд хүрээгүй хүмүүсийн үйлдсэн хууль зөрчсөн үйлдлийг шүүн таслах, тэдний эрхийг хамгаалах үйл явц юм.

1870-аад оны эхээр АНУ-ын Бостон хотын иргэд болох Күүк, Аугустус нар засарч хүмүүжих боломжой насанд хүрээгүй хүмүүст ял оногдуулахгүйгээр, асран хамгаалах, хяналтын чиг үүрэг бүхий байгууллагад шилжүүлэх талаар шүүгчдэд санал болгож эхэлсэн байдаг. 1899 оны 7 дугаар сард АНУ-ын Чикаго хотод Иллинойс мужийн “Хаягдсан, хараа хяналтгүй, гэмт хэрэгт холбогдсон хүүхдүүд, тэдэнд хяналт тавих тухай” хуульд үндэслэн насанд хүрээгүйчүүдийн анхны шүүх байгуулагджээ. Уг хуулийг батлах, насанд хүрээгүйчүүдийн шүүх байгуулах ажлыг Чикагогийн эмэгтэйчүүдийн клубын гишүүн Люси Флоуэр, “Халл Хаус” олон нийтийн байгууллагын гишүүн Жулиа Латроп, Visitation and Aid нийгэмлэгээс санаачилсан байдаг. Насанд хүрээгүй хүмүүсийн хэргийг хэлэлцэхийн тулд “гэмт хэрэгтэн” (англ. criminal) гэсэн ойлголтоос ялгаатай “гэм буруутан”, “хууль зөрчигч” (англ. delinquent) гэсэн шинэ ойлголтуудыг гаргаж, насанд хүрээгүй хууль зөрчигчдийг насанд хүрээгүй хүмүүсийн эрх зүйн субъектийн статустай болгосон байна.

Хожим Их Британид насанд хүрээгүй хүмүүсийн эрх зүйн үзэл санааг хөгжүүлж, 1908 онд насанд хүрээгүй хүмүүсийн тухай хэд хэдэн хууль батлагдсан байдаг. Франц Улсад 1914 онд АНУ-ын туршлага дээр үндэслэн насанд хүрээгүйчүүдийн шүүхийг байгуулжээ. Улмаар Их Британий шүүхүүд насанд хүрээгүй гэмт хэрэгтнүүдэд хариуцлага хүлээлгэхдээ сануулга өгөх, хүмүүжлийн нөлөө үзүүлэх ярилцлага, хөдөлгөөнд хязгаарлалт тогтоохоос эхлээд нийтэд тустай ажил, хорих ялыг оногдуулдаг байна.

Өнөөдрийн байдлаар дэлхийд насанд хүрээгүй хүмүүсийн эрх зүйн хэд хэдэн загвар бий болсон байна. Тухайлбал, Англи-америкийн, Эх газрын, Скандинавын зэрэг. Зарим орнуудад гэр бүл, хүүхдийн эрхийн асуудал эрхэлсэн төрийн, төрийн бус байгууллагууд насанд хүрээгүй хүмүүсийн эрх зүйн хэсэг болсон байдаг.

Их Британи, АНУ-д өсвөр насны хүнийг хүнд байдалд оруулахгүй байх зарчмаар гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээг хэрэгжүүлэхийг эрмэлздэг байна. Жишээ нь боловсролын түвшнийг дээшлүүлэх, шинэ мэдлэг, ур чадвал, дадлыг төлөвшүүлэх, мэргэжлээ сонгоход туслах хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлдэг.

Эх газрын загвар (Франц, Канад) нь өсвөр насны хүн хууль сахиулагчийн анхааралд өртсөн эхний тохиолдлоос л түүний хэргийг нэг шүүгч л хэлэлцдэг бөгөөд ингэснээр тухайн өсвөр насны хүний амьдралын байдлыг сайн мэдэж, шударга ёсыг хангуулах чиг үүргийг нийгмийн хамгаалалтай уялдуулан хэрэгжүүлдэг байна.

Скандинавын загвараар (Швед, Финланд) 15 хүртэлх насны хүмүүст эрүүгийн хариуцлага хүлээлгэдэггүй бөгөөд 15-18 насны хүмүүсийн хэргийг энгийн шүүхээр хэлэлцэж насанд хүрсэн хүмүүсээс зөөлнөөр шийтгэдэг. Насанд хүрэх хүртэл хорих байгууллагад хорьдоггүй ба тусгай засан хүмүүжүүлэх байруудад байлгадаг байна.

Эдгээр загварууд нь гэмт хэрэг үйлдсэн өсвөр насны хүнд чиглэсэн олон талт арга хэмжээг хэрэгжүүлэх, түүнд хүмүүжлийн нөлөө үзүүлэх арга хэмжээг авдаг байна. Манай улсын хувьд тусгайлсан насанд хүрээгүй хүний хэргийг шүүн хэлэлцэх шүүхийн тогтолцоо бүрэлдээгүй хэдий ч Скандинавын загвартай нийцсэн зохицуулалт Эрүүгийн хуульд байдаг. Тухайлбал, Эрүүгийн хуулийн 8.3 дугаар зүйлийн 2 дахь хэсэгт шүүх өсвөр насны хүнд нийтэд тустай ажил хийлгэх ялыг өдөрт гурваас дээшгүй цагаар, нийт нэг зуун хориос гурван зуун жаран цагаар тогтооно буюу насанд хүрсэн хүнээс 2 дахин бага байхаар тогтоосон байдаг. Мөн хуулийн 8.4 дүгээр зүйлд шүүх Эрүүгийн хуулийн тусгай ангид зорчих эрхийг хязгаарлах ял оногдуулахаар заасан гэмт хэрэг үйлдсэн өсвөр насны хүнд тус хуулийн 5.5 дугаар зүйлд заасан журмаар тусгай ангид заасан зорчих

эрхийг хязгаарлах ял оногдуулж эдлэх ялыг хоёр дахин багасган; 8.5 дугаар зүйлд шүүх Эрүүгийн хуулийн тусгай ангид хорих ял оногдуулахаар заасан гэмт хэрэг үйлдсэн өсвөр насны хүнд тус хуулийн 5.6 дугаар зүйлд заасан журмаар тусгай ангид заасан хорих ял оногдуулж эдлэх ялыг хоёр дахин багасгана гэж¹ тус тус заасан байна.

Насанд хүрээгүй хүмүүсийн эрх зүйн тогтолцоо (англ. juvenile justice system) нь насанд хүрээгүй хүмүүстэй харьцах харилцааг зохицуулах хууль тогтоомжийн үндсэн дээр үйл ажиллагаагаа явуулдаг насанд хүрээгүй хууль зөрчигчтэй ажилладаг байгууллага, байгууллагуудын нэгдсэн сүлжээ байгууллага болоод байгаа юм. Эдгээр байгууллагуудад цагдаа, шүүх, прокурор, хорих байгууллага, пробацын алба, насанд хүрээгүйчүүдийн засан хүмүүжүүлэх байгууллагууд багтдаг. Ийм тогтолцооны тод жишээ бол АНУ-ын насанд хүрээгүй хүмүүсийн эрх зүйн тогтолцоо юм.

Энэ тогтолцоо манай улсад байгааг мөн үгүйсгэж болохгүй бөгөөд Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх тухай хуулийн 30 дугаар зүйлийн 30.3 дахь хэсэгт хүүхдийн тусгай хамгаалалтаар хангах арга хэмжээг цагдаагийн алба хаагч, сум, баг, хорооны Засаг дарга, харьяа сум, баг, хороо, сургуулийн нийгмийн ажилтан, эсхүл хүүхдэд үйлчилгээ үзүүлж байгаа ажилтантай хамтран хэрэгжүүлнэ гэж заасныг дурдах нь зүйтэй. Харин пробацын албаны тухайд “Алсын хараа-2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлогод “Ял шийтгэгдсэн хүнийг нийгэмшүүлэх, суллагдахад бэлтгэх, нийгмээс тусгаарлахгүйгээр ялын бодлогыг хангах зорилгоор “Цахим хяналтыг төв”-ийг байгуулж, пробацийн тогтолцоог хөгжүүлнэ”² гэж заасан байгаа нь гэмт хэрэг үйлдсэн, хохирогч болсон насанд хүрээгүй хүнтэй ажиллах бүрэн хэмжээний тогтолцоог бий болгоход ойрхон байгааг тэмдэглэх хэрэгтэй.

Насанд хүрээгүй хүмүүсийн эрх зүйн тогтолцооны гол элемент нь насанд хүрээгүйчүүдийн шүүх бөгөөд өөрийн эрх хэмжээний хүрээнд талуудын аль нэг нь насанд хүрээгүй хүний эрүү, иргэн, захиргааны хэргийг хянан хэлэлцдэг. Насанд хүрээгүйчүүдийн шүүхийн үндсэн чиг үүрэг бол хүүхдийг хамгаалах, тэднийг нөхөн сэргээх юм. Гэмт хэргийн хувьд бүх зүйл тодорхой бөгөөд тодорхой хууль зөрчсөн үйлдэл байгаа бол ямар нэгэн хариуцлага байх ёстой бөгөөд зөвхөн ял нь хэр хатуу байх талаар л үзэл санаа байдаг. Насанд хүрээгүй хүмүүсийн эрх зүйн өөр нэг салбар байдаг нь хүүхдийн эрхийг хамгаалах юм. Гол шийдвэрлэх асуудал нь “хүмүүжүүлэх үүргээ зохих ёсоор биелүүлэхгүй” байдаг байна. Хүүхэд гэр бүлийн хүрээнд ямар нэгэн хүчирхийлэлд өртсөн тохиолдолд хууль сахиулах байгууллага, халамж, хүүхэд хамгааллын байгууллагын зүгээс

¹ Эрүүгийн хууль // Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл. 2016. №07.

² “Алсын хараа-2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого // Монгол Улсын Их хурлын 2020 оны 52 дугаар тогтоол.

эцэг, эхэд нь хариуцлага хүлээлгэж хүүхдийг хамгаалалтад авах хүртэл арга хэмжээг авдаг байна.

Хэрэв шууд аюул занал байхгүй хэдий ч буруу хүмүүжүүлсэн тохиолдол бий болвол (хүүхэд гэмт хэрэг үйлдсэн, сургуульд сурдаггүй, зохимжгүй хувцасласан, биед нь хүчирхийллийн шинж тэмдэг бий болсон гэх мэт) хүүхдийн талаар авах арга хэмжээний үйл явц илүү өргөн болдог. Учир нь юун түрүүнд халамжийн байгууллага хүүхэд хүчирхийллийн хохирогч болсон эсэхийг тогтоодог. Хэрэв хүчирхийллийн хохирогч болсон нь тогтоогдвол тусгай комисс хүүхдийн аюултай нөхцөл байдалд байгаа, төрийн хамгаалалтад авах шаардлагатай гэж үзэж болдог. Энэ тохиолдолд хүүхдийг эцэг эхээс нь түр хугацаагаар (зургаан сар хүртэл) эсвэл бүрмөсөн авч болдог ба өөрөөр хэлбэл эцэг эх байх эрхийг хасах хүртэл арга хэмжээ авч болдог байна.

Эцэг эх байх эрхийг нь хасах арга хэмжээ нь хамгийн эцсийн арга хэмжээ бөгөөд түгээмэл хэрэглэгддэггүй. Асран хамгаалах, халамжийн байгууллагын ажилчид хүнд нөхцөлд байгаа гэр бүлийг тогтмол эргэж тойрч, хяналт тавьдаг бөгөөд хүүхдийг нь эцэг эхээс нь салгахыг төдийлөн эрмэлздэггүй. Учир нь тийм ч сайн биш гэр бүлд өсөх нь асрамжийн газарт өссөнөөс дээр гэж үздэг байна.

Үүнтэй төстэй ажлыг ч манай улсад хэрэгжүүлэх зохицуулалт бий. Тухайлбал, Хүүхэд хамгааллын тухай хуулийн 10 дугаар зүйлийн 10.1 дэх хэсэгт эрсдэлт нөхцөлд байгаа, гэмт хэргийн хохирогч болсон, гэмт хэрэг, зөрчилд холбогдсон, ял шийтгүүлж, албадлагын арга хэмжээ авагдсан, сургалт, хүмүүжлийн тусгай байгууллагаас суллагдсан хүүхдийг нийгэмд хэвийн амьдрахад нь тусалж, дэмжих чиглэлээр мэдээлэл хүлээн авах, илрүүлэх, шалгах; нөхцөл байдлын үнэлгээ хийх; аюулгүй байдлагын үнэлгээ хийх; аюулгүй байдлыг хангах; дэмжих, холбон зуучлах; хүүхдийн эрхийн хууль зүйн хорооны үйлчилгээ үзүүлэх, гэр бүлд нь эргэн нэгтгэх зэрэг хариу үйлчилгээ үзүүлнэ¹ гэсэн байдаг. Хүүхдийг тусгай хамгаалалтаар хангах зохицуулалт ч манай улсад байдаг бөгөөд Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх тухай хуулийн 30 дугаар зүйлд хүүхдийн эсрэг хүчирхийллийн тухай мэдээлэл хүлээн авсан цагдаагийн байгууллага, сум, баг, хорооны Засаг дарга хүчирхийллийг таслан зогсоох, гэр бүлийн хүчирхийлэлд өртсөн хүүхдийн хамгаалах зорилгоор хүүхдийг нэг цэгийн үйлчилгээний төв, эсхүл түр хамгаалах байранд хүргэх; өмнөх арга хэмжээг авах боломжгүй бол эцэг, эх, төрөл, садангийн болон бусад этгээд, өөр гэр бүлд хүлээлгэн өгөх; хүүхдэд асрамж, халамжийн үйлчилгээ үзүүлдэг төрийн, төрийн бус байгууллагад хүргэх; хүүхдийн ажилтанд мэдээлэх зэрэг арга хэмжээг² авахаар заасан байна. Үүнээс гадна хүүхдийг хүчирхийлэл үйлдэгчээс тусгаарлах арга хэмжээ авсан нь эцэг, эх, асран хамгаалагч, харгалзан дэмжигчийн эрхийг зөрчсөн гэж үзэх үндэслэл

¹ Хүүхэд хамгааллын тухай хууль // Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл. 2024. №30.

² Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх тухай хууль // Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл. 2017. №5.

болохгүй бөгөөд гэр бүлийн зөрчилдөөнтэй асуудлыг хүч хэрэглэхгүйгээр чиглэсэн зан үйлд нөлөөлөх сургалт нь албадан болон сайн дурын хэлбэртэй байх бөгөөд сайн дурын сургалтыг энэ чиглэлээр магадлан итгэмжлэгдсэн төрийн бус байгууллага хэрэгжүүлж болно, зан үйлд нөлөөлөх албадан сургалтыг хорих ял шийтгүүлсэн этгээдэд шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага, баривчлах, албадан сургалтад хамруулах шийтгэл хүлээсэн этгээдэд шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх, цагдаагийн байгууллага зохион байгуулна гэж заасан байдаг.

Насанд хүрээгүй хүмүүсийн эрх зүйн тогтолцооны хүрээнд бусад асуудлуудыг ч хөнддөг. Гэр бүл нь асран хамгаалах, халамжийн байгууллагын анхааралд хэдийнээ орсон байсан ч хүүхдүүд эцэг эх, асран хамгаалагчийнхаа гэмт хэргийн хохирогч болдог. Энэ тохиолдолд ажилчдыг ажилдаа хайхрамжгүй хамдсан гэж арга хэмжээг авдаг байна. Гэвч хүүхдүүдийг гэр бүлээс нь салгах асуудалыг маргаантайгаар шийдвэрлэх нь асуудал үүсгэдэг.

Жишээ нь Европын насанд хүрээгүй хүмүүсийн эрх зүйн тогтолцоонд зарим ойлгомжгүй зүйлүүд байдгийг хэвлэл мэдээллийн хэрэгслээр мэдээллэсэн байдаг. Жишээ нь Финланд Улсад хүүхдийг бурханд итгэсэн, цамцаар цохисон нь, эсвэл чихэр өгдөггүйнх нь төлөө эцэг эхээс нь салгасан тохиолдлууд байдаг. Харин тус улсын иргэд, эрх бүхий байгууллагаас хүүхдийг эцэг эхээс нь салгах зохистой үндэслэл байх хэрэгтэй гэж үзсэн байдаг.

Насанд хүрээгүй хүний эрх зүйн сайн тогтолцоо нь төрд асар их ашиг тусаа өгдөг гэж тэмдэглсэн байдаг. Тухайн тогтолцоог нэвтрүүлсэн тохиолдолд, гэмт хэрэг үйлдсэн насанд хүрээгүй хүнд хорих ял оногдуулах хувь маш бага буюу нийт оногдуулж байгаа ялын 5 орчим хувийг эзэлдэг байна. Мэдээж энэ тохиолдолд татвар төлөгчийн төлсөн мөнгөний асуудал яригдах учир эмнэлгийн байгууллагаар жишихэд хэвтэн эмчлүүлэхээс амбулаторын эмчилгээ хийлгэх нь гарах зардал 4-5 хувь бага байдаг байна¹.

Насанд хүрээгүй хүний үйлдсэн гэмт хэрэг, зөрчлийн тухай бие даасан хуулийг ХБНГУ, БНФУ, Их Британи, БНЭУ, Япон Улс, Канад Улс, АНУ зэрэгт хэрэгжүүлдэг бөгөөд тухайн хуулиар гэмт хэрэг хүлээлгэх насны хязгаар, хүлээлгэх хариуцлага, хүмүүжлийн нөлөө үзүүлэх арга хэмжээнүүдийн талаар тусгасан байдаг бөгөөд өөр өөрийн гэсэн давуу тал, онцлогуудтай байдаг.

Дээрхээс дүгнэхэд дэлхийн олон орнуудад нэвтрээд буй насанд хүрээгүй хүмүүсийн эрх зүйн тогтолцооны хүрээнд бий болсон эрх зүйн зохицуулалтууд Монгол Улсын хууль тогтоомжид тусгалаа олсон байна. Тухайлбал, гэмт хэрэг

¹https://secretmag.ru/enciklopediya/chto-takoe-yuvenalnaya-yusticiya.htm#%D0%98%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%8F_%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%B8%D1%8F_%D1%8E%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D0%B9_%D1%8E%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%86%D0%B8%D0%B8 (2024.10.01)

үйлдсэн хүнд нийтэд тустай ажил хийлгэх, зорчих эрхийг хязгаарлах, сургалт хүмүүжлийн тусгай байгууллагад хорих ялыг хоёр дахин багасгаж оногдуулах, хүүхдийг тусгай хамгаалалтаар хангах, эцэг, эх, асран хамгаалагч, харгалзан дэмжигч, хүүхэд харагчийг сайн дурын болон хуульд заасны дагуу шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагатай хамтран зохион байгуулах ажлыг хэрэгжүүлдэг байна. Харин гэмт хэрэг үйлдсэн хүний хэргийг хэлэлцэх, бие даасан хууль хараахан байхгүй байна.

Эх сурвалж

Эрүүгийн хууль // Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл. 2016. №07.

Хүүхэд хамгааллын тухай хууль // Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл. 2024. №30.

Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх тухай хууль // Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл. 2017.№5.

“Алсын хараа-2050” Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого // Монгол Улсын Их хурлын 2020 оны 52 дугаар тогтоол.

<https://secretmag.ru/enciklopediya>

---o0o---

МОНГОЛ УЛС ДАХЬ ХОРИХ ЯЛ ЭДЛҮҮЛЭХ АЖИЛЛАГААНЫ ӨӨРЧЛӨЛТ, ЧИГ ХАНДЛАГА

CHANGES AND TRENDS IN THE EXERCISE OF PRISON IN MONGOLIA

И.Санчиргарав

*Сургалт, судалгааны 403 дугаар анги-Шүүхийн шийдвэр
Гүйцэтгэлийн албаны сургуулийн Аюулгүй байдлын
тэнхимийн багш, хууль зүйн магистр, хошууч*

Хураангуй: Монгол Улс дахь хорих ял эдлүүлэх ажиллагаа, хорих байгууллагын түүхэн уламжлал түүний дотор хоригдлыг хөдөлмөрлүүлэх, мэргэжлийн чиг баримжаа олгох, нийгэмшүүлэх ажил, түүний хэлбэр, зохион байгуулалт, хорих анги дахь сургалт, сургалтын хэлбэр зэргийг холбогдох хууль тогтоомжид хэрхэн тусгалаа олж, үр дүнгээ хэрхэн өгч байсныг үнэлж дүгнэн харьцуулахад чиглэгдэнэ.

Түлхүүр үгс: хорих байгууллага, эрх зүйн зохицуулалт, хоригдол, хоригдлын хөдөлмөр эрхлэлт, хоригдолд боловсрол олгох, албан хаагч.

Abstract: The process of serving a sentence in prisons in Mongolia, the historical tradition of prisons, labor, professional orientation, socialization, form, organization, upbringing and education methods in prisons were studied in comparison with the relevant laws and results.

Keywords: Penitentiary institution, legal regulation, prisoner, employment of prisoners, prisoner education, official.

Нэг. Үндсэн хэсэг

Хорих ял эдлүүлэх ажиллагааг зохицуулж ирсэн хууль тогтоомжийн хөгжлийг 1921 оны Ардын хувьсгал ялж шинэ үеийн Эрүүгийн болон Эрүүгийн ял эдлүүлэх эрх зүй үүсч хөгжсөн үеэс авч үзсэн ба хоригдолд чиглэсэн нийгэмшүүлэх ажлын дундаас судалгааны зорилгын хүрээнд хоригдлын дунд сургалтыг зохион байгуулж ирсэн үйл ажиллагааны эрх зүйн зохицуулалтын түүхэн уламжлалыг судлаж үзье.

Монгол Улсын Хорих байгууллага нь 104 жилийн түүхийн хугацаанд хорих ял эдлүүлэх ажиллагааг тухайн үеийн хууль /1931, 1966, 1981, 1993, 1996,

МОНГОЛ УЛС ДАХЬ ХОРИХ ЯЛ ЭДЛҮҮЛЭХ АЖИЛЛАГААНЫ ӨӨРЧЛӨЛТ, ЧИГ ХАНДЛАГА

CHANGES AND TRENDS IN THE EXERCISE OF PRISON IN MONGOLIA

И.Санчиргарав

*Сургалт, судалгааны 403 дугаар анги-Шүүхийн шийдвэр
Гүйцэтгэлийн албаны сургуулийн Аюулгүй байдлын
тэнхимийн багш, хууль зүйн магистр, хошууч*

Хураангуй: Монгол Улс дахь хорих ял эдлүүлэх ажиллагаа, хорих байгууллагын түүхэн уламжлал түүний дотор хоригдлыг хөдөлмөрлүүлэх, мэргэжлийн чиг баримжаа олгох, нийгэмшүүлэх ажил, түүний хэлбэр, зохион байгуулалт, хорих анги дахь сургалт, сургалтын хэлбэр зэргийг холбогдох хууль тогтоомжид хэрхэн тусгалаа олж, үр дүнгээ хэрхэн өгч байсныг үнэлж дүгнэн харьцуулахад чиглэгдэнэ.

Түлхүүр үгс: хорих байгууллага, эрх зүйн зохицуулалт, хоригдол, хоригдлын хөдөлмөр эрхлэлт, хоригдолд боловсрол олгох, албан хаагч.

Abstract: The process of serving a sentence in prisons in Mongolia, the historical tradition of prisons, labor, professional orientation, socialization, form, organization, upbringing and education methods in prisons were studied in comparison with the relevant laws and results.

Keywords: Penitentiary institution, legal regulation, prisoner, employment of prisoners, prisoner education, official.

Нэг. Үндсэн хэсэг

Хорих ял эдлүүлэх ажиллагааг зохицуулж ирсэн хууль тогтоомжийн хөгжлийг 1921 оны Ардын хувьсгал ялж шинэ үеийн Эрүүгийн болон Эрүүгийн ял эдлүүлэх эрх зүй үүсч хөгжсөн үеэс авч үзсэн ба хоригдолд чиглэсэн нийгэмшүүлэх ажлын дундаас судалгааны зорилгын хүрээнд хоригдлын дунд сургалтыг зохион байгуулж ирсэн үйл ажиллагааны эрх зүйн зохицуулалтын түүхэн уламжлалыг судлаж үзье.

Монгол Улсын Хорих байгууллага нь 104 жилийн түүхийн хугацаанд хорих ял эдлүүлэх ажиллагааг тухайн үеийн хууль /1931, 1966, 1981, 1993, 1996,

2002, 2017¹, эрхийн актуудаар зохицуулан, нийгмийн улс төрийн тогтолцоо, эдийн засгийн байдал, эрүүгийн ялын бодлоготой уялдуулан явуулж ирсэн уламжлалтай. 1921 онд Шүүх Яамны ерөнхий хэлтсийн харьяанд “Гяндан хороо” нэртэй байгууллагыг Ардын Намын Төв хороо, Түр Засгийн газрын хамтарсан хуралдаанаар бий болгосноор өнөөгийн Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын суурь тавигдсан билээ.

Ял эдлүүлэх ажиллагаа нь 1921-1931 онуудад “Шинэ гянданг байгуулахын наана хуучин гяндангийн дотоод байдлыг арга эрэн засан сайжруулах”, “Гяндангийн дэргэд түр мөрдөх”, “Хэрэгтэн, ялтнаар ажил үйлдвэр хийлгэх”, “Аливаа гяндан, хорионы газарт эрдэм боловсролын хэргийг явуулах” зэрэг 10 гаруй дүрэм, журмаар зохицуулагдаж иржээ.

Дээрх дүрэм, журмуудад хоригдолд чиглэсэн сургалтын талаар тусгагдсан байдлыг авч үзвэл: 1925 онд батлагдсан “Шинэ гянданг байгуулахын наана хуучин гяндангийн дотоод байдлыг арга эрэн засан сайжруулах дүрэм”-д: Хоригдол нарт лекц хэмээн сайн суртал журам, одоо цагийн улс төрийн шинэ хуучин байдал зэргийг ялган салгаж тодорхойлон хэлж ухуулахуйд олон сургуулийн багш, оюутан, сургуулийн шавь нар мэтийн эрдэмтнийг урин ирүүлж ухуулан гэгээрүүлбээс тустай бөгөөд одоо гяндангийн газар байшин савгүй тул энэ лекцийг өдрийн дулаан сайныг үзэж сар бүр хоёр удаа гяндангийн хашаан дотор ухуулан уншуулж, сэнхрүүлэн хэрэглэвээс зохино² гэж тусгагдсан байна.

Бүгд Найрамдах Монгол Ард Улсын анхдугаар Үндсэн хуульд тулгуурласан, хорих байгууллагын үйл ажиллагааг тал бүрээс нь зохицуулах зорилт бүхий **“Монгол Ард Улсын дотор аливаа хэрэгтэн ялтанг засан сайжруулах ажлын тухай хууль”-ийг Улсын Бага Хурлаас 1931 онд баталсан** нь хорих ял эдлүүлэх байгууллагын эрх зүйн түүхэн хөгжилд шинэ үеийг эхлүүлсэн онцлох үйл явдал болсон юм. Энэ нь Монгол Улсын эрүүгийн ял эдлүүлэх ажиллагааг зохицуулах бие даасан анхны хууль байсан бөгөөд бүтцийн хувьд 15 бүлэг, 126 зүйлээс бүрдсэн байжээ³.

Монгол Ард Улсын дотор аливаа хэрэгтэн ялтанг засан сайжруулах ажлын тухай хуульд хорих газруудын дотоод байдал ба түүний үндсэн бодлого, зохион байгуулалтыг “Хоригдогсдыг эрх биш аливаа боловсролын ажилд оролцуулан сургаж, тэдгээрээс алсдаа ажлын дадлагыг олж, суллагдан гарсны хойно ард олонд тустай ажил үйлдвэр хийж, гэмт явдлыг үйлдэх хэв заншлаа устгахад дөхөм болгохыг хичээнэ” гэж тодорхойлоод, “Сурган гэгээрүүлэх гэсний зорилго

¹ Алтангэрэл, Б. Хорих ял эдлүүлэх ажиллагаа. Уб., 2018.12 дахь тал

² Думбарай, А., Лхагва, А., Чүлтэмсүрэн, Л. БНМАУ-ын Засан хүмүүжүүлэх хөдөлмөрийн байгууллагын талаар гарсан хууль, эрхийн баримт бичгийн эмхэтгэл. Уб., 1991.10 дахь тал

³ А.Лхагва, Д.Даваа-Очир. Монгол Улсын Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын түүхэн замнал. Уб., 2011. 105 дахь тал

болбоос хоригдогсдод нийтийн эрдэм ба аливаа ажил үйлдвэрийн ангид боловсруулах аргуудыг зааж сургахаас гадна тус улсын байгуулалтын үндсэн бодлого хийгээд харъяат ардын эрх, үүрэгтэй танилцуулж, суллагдан тавигдсаны хойно улсын ажил явуулгын хэрэгт биеэр оролцоход дөхөм тустай болохыг хичээсэн хэрэг болно”, “Сурган гэгээрүүлэх хамгийн бага ажил нь бичиг үсэгт сургах ба улс төрийн бодлогыг огт мэдэхгүйг нь ном сонинг чангаар уншиж чаддаг болгохын дээр, тэр уншсаныг нь асууж тайлбарлуулж байваас зохино”¹, “Хоригдогсдоос гаргах ший бүжиг зэрэг боловсролын утга чанар бүхий тоглоом наадмын зүйлүүдийг ард олны зорилго байдалд таацуулан гүйцэтгүүлж уул хоригдогсдын дотроос ялангуяа ажилчныг өөрчлөн сургаж боловсруулбаас зохино”, “Засан сайжруулах газар дутам харъяат хоригдогсдод хэрэглүүлэхээр номын сан байгуулан, түүнд улс төрийн бодлогыг тодорхойлсон ба гэгээрүүлэх, ерөнхийд нь хэрэглэх аливаа эрдэмд сурах зэрэг эрдэм боловсролын чанар бүхий ном дэвтрүүдийг хуралдуулбаас зохиноос гадна биеийн тамирыг сайжруулах ажил сургуулийг тогтоосон цаг хэмжээнд гүйцэтгүүлж байваас зохино” гэхчилэн сурган гэгээрүүлэх, боловсрол олгох чиглэлд зохион байгуулах ажил, арга хэмжээний талаар тодорхойлон хуульчилсан байна².

Мөн 1935 оны 01 дүгээр сарын 11-ний өдрийн Сайд нарын Зөвлөлийн 32 дугаар тогтоол /хууль цаазыг зохиох хянах комиссын 7 дугаар хурлын 1 дүгээр зүйл/-оор баталсан “Бүгд Найрамдах Монгол Ард Улсын Засан сайжруулах газруудын дэргэдэх хянан харгалзах комиссын тухай дүрэм”-д “Хоригдон бүхий үедээ үндэсний бичиг үсэг сайн сурсан ба бусдыг сургасан хоригдол нарт зохихыг үзэж уул ялаас хорогдуулах” хэмээн зааснаас үзвэл хоригдолд боловсрол олгох, сургалт нөлөөллийн ажилд хамруулах нь тэднийг хорих ялаас хугацааны өмнө чөлөөлөх, тэнсэн суллах ажилд чухал нөлөө үзүүлж байсныг харуулж байгаа ба мөн хуульд тусгагдсан хорих ял эдлэгсдийг сурган гэгээрүүлэх талаарх заалтууд нь 1960-аад оны эхэн үе хүртлэх хугацааны хоригдлыг сурган хүмүүжүүлэх ажлын гол чиглэл болж иржээ.

Анхны хуульд “Хоригдлыг сурган гэгээрүүлэх ажлын зорилго, зохион байгуулалт”-ын талаар тавдугаар бүлэгт тусган, ерөнхий боловсрол олгох, мэргэжил эзэмшүүлэх чиглэлээр хуульчилсан нь дараа дараагийн хуулиудад эрх зүйн эх сурвалж болон тусгалаа олж, амжилттай хэрэгжиж ирсэн байна.

- Бүгд Найрамдах Монгол Ард Улсын Ардын Их Хурлын Тэргүүлэгчдийн **1966 оны 3 дугаар сарын 24-ний өдрийн 50 дугаар зарлигаар “Засан хүмүүжүүлэх хөдөлмөрийн хууль”** буюу хорих байгууллагын үйл ажиллагааг

¹ Монгол улсын шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны эрх зүйн зохицуулалтын эх сурвалж. УБ., 2013. 16-17 дахь тал

² Чүлтэмсүрэн, Л. БНМАУ-ын Засан хүмүүжүүлэх хөдөлмөрийн байгууллагын талаар гарсан хууль эрхийн баримт бичгийн эмхтгэл. УБ., 1991. 27-29 дэх тал.

зохицуулсан хоёрдох бие даасан хуулийг батлан гаргасан ба тус хууль нь найман бүлэг, 55 зүйлээс бүрдсэн байна.

Энэхүү хуулийн шинэлэг тал нь “Ял шийтгүүлсэн этгээдийг засан хүмүүжүүлэх үндсэн арга”-ыг тодорхойлсон явдал бөгөөд энэхүү аргад ял шийтгүүлсэн этгээдийг засан хүмүүжүүлэхдээ тэднийг нийгэмд тустай хөдөлмөрт заавал оролцуулж, хорих дэглэмийг нарийн чанд сахиулж албадлага хэрэглэх, хүмүүжлийн ажлыг явуулах, ерөнхий боловсролын болон мэргэжлийн сургалт зохиох зэргийг дурдсан байна. Эдгээр үндсэн аргыг ял эдлэгсдийн үйлдсэн гэмт хэрэг, зан төрх, хувийн байдал, хөдөлмөрт хандаж байгаа байдлыг харгалзан хэрэглэнэ хэмээн заасан нь мөн шинэлэг зохицуулалт болжээ.

Үүнээс гадна Засан хүмүүжүүлэх хөдөлмөрийн байгууллага нь хоригдож байгаа тодорхой мэргэжилгүй хүмүүсийг хөдөлмөрийн дадлагатай болгох, мэргэжил олгох ба мэргэжлийг ахиулах ажил зохион байгуулна, насанд хүрээгүй хүүхдүүдийг ерөнхий боловсролын сургалтад хамруулан үнэ төлбөргүй сургах, сургалтыг аль болох үйлдвэрлэлтэй холбох, хоригдол тогтоосон журмын дагуу зохиогдож байгаа хүмүүжлийн ажилд идэхтэй оролцож, тусгай мэргэжлийн болон ерөнхий боловсролын сургуульд суралцана, хоригдох хугацаандаа ямар нэгэн мэргэжил эзэмшинэ, хүмүүжил хөдөлмөрийн колонид байгаа хоригдлууд техник мэргэжлийн сургалтын програмаар ажлын мэргэжилд суралцан мэргэжил дээшлүүлэх үүрэгтэй зэргийг хуульчлан тусгаж өгсөн нь хоригдлын Үндсэн хуулиар олгогдсон язгуур эрхийг хангасан чухал зохицуулалт болсон гэж дүгнэж болно.

- Монгол Улсын Хорих ял эдлүүлэх ажиллагааг зохицуулсан 3 дахь хууль буюу **“Засан хүмүүжүүлэх хөдөлмөрийн хууль”-ийг** Бүгд Найрамдах Монгол Ард Улсын Ардын Их Хурлын Тэргүүлэгчдийн **1981 оны 11 дүгээр сарын 16-ны өдрийн 403 дугаар зарлигаар баталсан** ба тус хуулийг 1982 оны 07 дугаар сарын 01-ний өдрөөс эхлэн мөрдөж эхэлсэн байна.

1981 онд батлагдсан Засан хүмүүжүүлэх хөдөлмөрийн хууль нь 1966 оны хуультай нэгэн адил хоригдлыг дахин хүмүүжүүлнэ, хүмүүжүүлэхгүй хүн гэж байх ёсгүй гэсэн нь утга санаатай нэгтэй боловч өвөрмөц ялгаатай ялангуяа хоригдол бүрт Монгол улсад социализм байгуулахад өөрийн хувь нэмрээ оруулж байгаа гэдгээ гүнзгий ухамсарлаж улам илүү хөдөлмөрлөх хэрэгтэй бөгөөд Улс төр-хүмүүжлийн арга хэмжээнд хоригдол идэвхтэй оролцож байгааг сайшаан урамшуулж байх бөгөөд түүний засарч, дахин хүмүүжиж байгаа байдлыг тодорхойлохдоо уг арга хэмжээнд хэрхэн оролцоныг харгалзан үзнэ гэж заасан.

Иймээс Улс төр-хүмүүжлийн ажлыг ялтны дунд хөдөлмөрийн уралдаан зохиох, Бүгд Найрамдах Монгол Ард Улсын хууль тогтоомжийг тайлбарлан таниулах, суртал ухуулгын болон соёл, олон нийт, биеийн тамир-спортын ажил

зохиох, хоригдол тус бүрийн үйлдсэн гэмт хэрэг, тэдний нас, боловсрол, мэргэжил болон бусад онцлогийг судалсны үндсэн дээр ганцаарчилсан ажил зохиох зэрэг үндсэн хэлбэрээр явуулна гэжээ.

Хуулийн зорилтыг “Хоригдлыг үйлдсэн гэмт хэрэг нь цээрлүүлэх төдийгүй, хөдөлмөрт үнэнч шударга ханддаг, хуулийг нарийн чанд биелүүлдэг, хамтын аж байдлын социалист хэв журмыг хүндэтгэдэг үзэлтэй болгон засан хүмүүжүүлэх, дахин хүмүүжүүлэх, хоригдлыгболон бусад хүмүүсийг гэмт хэрэг үйлдэхээс урьдчилан сэргийлэх, эрүүгийн ял эдлэлтийн биелэлтийг хангах, түүнчлэн гэмт хэргийг арилгахад тус дөхөм үзүүлэх явдалд оршино” гэж тодорхойлоод ял эдлүүлэх нь хүний бие махбодыг зовоох, нэр алдрыг доромжлон гутаах зорилгогүйг заасан байна.¹

Дээрх хуулинд 1966 оны Засан хүмүүжүүлэх хөдөлмөрийн хуульд ерөнхий байдлаар тусгагдсан зарим заалтыг дэлгэрүүлэн, хамрах хүрээг тодорхойлж өгсөн байдаг. Тухайлбал: “... ялтны боловсролын хэмжээг харгалзан ерөнхий боловсролын оройн сургалтыг зохион байгуулна. Хоригдол ерөнхий боловсролын сургалтад заавал оролцох үүрэгтэй. Харин дөчөөс дээш насны болон тахир дутуугийн I, II группд орсон хоригдлыг ерөнхий боловсролын сургалтад саналаар нь оролцуулна. Ерөнхий боловсролын сургалтад хоригдол идэвхтэй оролцож байвал сайшаан урамшуулж байх бөгөөд тэдний засарч, дахин хүмүүжиж байгаа байдлыг тодорхойлохдоо уг сургалтад хэрхэн оролцсоныг харгалзан үзнэ.”, “Хүмүүжил-хөдөлмөрийн колонид ял эдлэж байгаа хоригдлыг ерөнхий боловсрол, мэргэжил олгох сургалтын шалгалтад бэлтгэх, шалгалт өгөхөд зориулан колонийн дарга хууль тогтоомжид заасан хугацаагаар ажлаас чөлөөлнө” зэрэг болно. Дээрх хуулийн бас нэгэн онцлох зүйл бол ял эдэлж байгаад суллагдсан буюу хүмүүжил-хөдөлмөрийн колониос суллагдсан хүмүүсийг хуулиар тогтоосон хугацаанд өөрсдийнх нь хүсэлт, мэргэжил, хөдөлмөрийн чадварыг харгалзан хөдөлмөрт хамруулах асуудлыг орон нутгийн ардын депутатуудын хорооны гүйцэтгэх захиргаа хариуцахаар заасан зохицуулалт юм.

1966, 1981 оны хуулиудад юуны өмнө хоригдлын дунд зохиох хүмүүжлийн ажлыг ял эдлүүлэх байгууллагын дэглэмийн төрөл, онцлогт тохируулан ялгавартайгаар явуулах шаардлага тавигдсан бөгөөд хоригдлуудын дунд зохиох улс төр-хүмүүжлийн ажлын үндсэн зорилт нь хорих ял эдэлж байгаа хоригдлуудыг үйлдсэн гэмт хэрэгт нь гэмшүүлж, хүмүүжил, хөдөлмөр, дэглэм журамд хэвшүүлж дасгах, тэдний ухамсар соёлын хэмжээг дээшлүүлэх, үр ашигтай санаачилгыг нь дэмжин хөгжүүлэх явдал байв².

- 1990 онд ардчилсан хувьсгал ялж, улмаар 1992 онд ардчилал, хүний

¹ Алтангэрэл, Б. Хорих ял эдлүүлэх ажиллагаа.УБ.,2018.21 дэх тал

² Лхагва, А. дурдсан зохиол.УБ., 2008.

эрхийн дэлхийн нийтээр хүлээн зөвшөөрөгдсөн хэм хэмжээг тусгасан Үндсэн хуулийн хүрээнд хорих ял эдлэгсдийн эрхийг дээдлэх, нөхцөл, журмыг сайжруулах чиглэлээр хууль тогтоомж гарч хэрэгжиж иржээ. Үүний нэг нь **1993 оны 12 дугаар сарын 06-ны өдөр батлагдсан “Хорих байгууллагын болон хорих ял эдлүүлэх тухай”** Монгол Улсын хууль юм.

Тус хуульд хоригдлыг сургах, боловсрол олгох чиглэлээр дараах заалтууд орсон байна. Үүнд: Хорих анги нь хорих ялыг эдлүүлэх талаар дараах үүрэг хүлээнэ гэж 5 үүргийг дурдсан байх ба үүнд хоригдолд хүмүүжлийн нөлөө үзүүлэх, насанд хүрээгүй хоригдлыг ерөнхий боловсролын сургалтад хамруулах гэсэн үүргүүд багтсан байна. Мөн хүмүүжлийн ажлын хэлбэр, зохион байгуулалтыг “Хоригдлыг нийгэм, улс төр, эрх зүйн мэдээллээр хангах, хөдөлмөрийн дадлага, *мэргэжлийн баримжаа олгох, мэдлэг боловсролоо дээшлүүлэхэд нь туслалцаа үзүүлэх*, ардын уламжлалт зан үйлд сургах болон бусад хэлбэрийн хүмүүжлийн ажил зохион байгуулна” гэж тодорхойлжээ. Хорих ангид явуулах сургалтын талаар “Насанд хүрээгүй хоригдлыг ерөнхий боловсролын сургалтанд бүрэн хамруулж, бусад хоригдол бие дааж мэдлэгээ дээшлүүлэхэд хорих байгууллага туслалцаа үзүүлнэ. Боловсролын сургалтыг зөвхөн хорих ангийн байранд зохион байгуулна”, “Хорих анги нь өөрийн эрхэлж байгаа үйлдвэрлэлийн чиглэлээр хоригдолд хөдөлмөрийн дадлага олгох сургалт зохион байгуулж болно. Дадлага олгох сургалтанд хоригдлын сайн дурын үндсэн дээр хамруулна.” гэсэн зохицуулалтыг тус тус тусгажээ.

- 1996 оны Шүүхийн шийдвэр биелүүлэх хуулийн онцлог бол Шүүхийн харьяанд байсан Шийдвэр гүйцэтгэх газрыг Хорих байгууллагатай нэгтгэн нэг бүтцэд оруулан шүүхээс гарч буй иргэний болон эрүүгийн шүүхийн шийдвэр биелүүлэх ажиллагааг хамтатгасан бүтэцтэй болгон өөрчилсөн явдал юм.

Харин 2002 оны Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуульд иргэний хэргийн талаар гарсан шүүхийн шийдвэрийг “Шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа”, эрүүгийн хэргийн талаар гарсан шүүхийн шийдвэрийг “Тогтоол гүйцэтгэх ажиллагаа” хэмээн тодорхойлоод хууль дээдлэх, хүний эрх, эрх чөлөө, хууль ёсны эрх ашиг сонирхолыг хүндэтгэх, шуурхай, энэрэнгүй байх зарчмыг зааж өгчээ.

Хорих ял эдлүүлэх чиглэлээр 1996¹, 2002² онд гарсан хуулиудад дээрх хуульд (1993) тусгагдсан хоригдлын дунд явуулах сургалт, боловсрол олгох талаарх заалт төдийлөн өөрчлөлтгүйгээр орсон байна.

- 2002 оны хуулийн үйлчлэлийн хүрээнд Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын даргын 2002 оны 09 дүгээр сарын 27-ны өдрийн А/221 дүгээр

¹ 1996 оны 11 дүгээр сарын 15-ны өдөр батлагдсан Шүүхийн шийдвэр биелүүлэх тухай Монгол Улсын хууль

² 2002 оны 01 дүгээр сарын 08-ны өдөр батлагдсан Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай Монгол Улсын хууль

тушаалаар “Насанд хүрээгүйчүүдийн хорих ангид ял эдлэгсдийн дунд боловсрол, мэргэжил олгох, сургалт-хүмүүжлийн ажлын талаар баримтлах хөтөлбөр”, Хууль зүй, дотоод хэргийн сайдын 2009 оны 198 дугаар тушаалаар 2009-2016 оны хооронд хэрэгжих “Хоригдлыг нийгэмшүүлэх хөтөлбөр”, Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын даргын 2010 оны 11 дүгээр сарын 10-ны өдрийн өдрийн А/106, А/107 дугаар тушаалаар “Хорих анги, шийдвэр гүйцэтгэх албаны сэтгэл зүйчийн ажлын заавар”, “Хорих анги, шийдвэр гүйцэтгэх албаны нийгмийн ажилтны ажлын заавар”-ыг тус тус батлан гаргасан байна.

Ялтны нийгэмшүүлэх хөтөлбөрийн зорилтод “Бүх нийтийг бичиг үсэгтэй болгох үндэсний хөтөлбөртэй уялдуулан хоригдолд нөхөн боловсрол олгох, мэргэжил эзэмшүүлэх” гэж заасан байх ба хөтөлбөрийн үйл ажиллагааны үндсэн чиглэлд “Ном гарын авлага бэлтгэх, сургалтыг орчин үеийн шинэ арга барилд шилжүүлэх”, “Олон улсын хорих байгууллагуудын сургалт, нийгмийн ажлын ололттой туршлагыг өөрийн орны хорих байгууллагын системд нэвтрүүлэх талаар судалж, санал боловсруулах”, “Орчин үеийн сургалтын шинэ арга хэрэгслийг хорих ангиудад нэвтрүүлэх, сургалтад ашиглагдах тоног төхөөрөмж, бусад хэрэглэгдэхүүнийг нэмэгдүүлэхэд туслалцаа үзүүлэхүйц төсөл хэрэгжүүлэх” зэрэг чиглэлүүд багтжээ.

Түүнчлэн хоригдолд мэргэжил эзэмшүүлэх чиглэлд “Барилгын болон жижиг дунд үйлдвэрлэлийн салбарт ажиллах чадвартай мэргэжилтэй ажилтан бэлтгэх Мэргэжил сургалт үйлдвэрлэлийн төвийг байгуулж үйл ажиллагааг нь тогтмолжуулах”, “Ялтны ажлын байрыг нэмэгдүүлэх, мэргэжил олгон чадваржуулах”, “Хөдөлмөрийн дадал олгох мэргэжлийн түр сургалтад хамруулж үнэмлэх олгох”, “Ялтны ял эдлэх хугацааг үр ашигтай байлгаж тэднийг суллагдсаны дараа эзэмшсэн мэргэжлээрээ нийгэмд бие даан амьдрах боломжийг бүрдүүлэх”, “Бүх нийтийг бичиг үсэгтэй болгох үндэсний хөтөлбөртэй уялдуулан хоригдолд бага суурь болон бүрэн дунд боловсрол нөхөн олгох, мэргэжил эзэмшүүлэх”, “Бичиг үсэг үл мэдэгч хоригдлыг сургах, бага дунд боловсрол олгох сургалтыг зохион байгуулах”, “Хорих ангиудын номын сан шинэчлэх, номын фондод баяжилт хийх” зэрэг арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэхээр тусгагджээ.

Хорих анги, шийдвэр гүйцэтгэх албаны нийгмийн ажилтны ажлын зааварт нийгмийн ажил нь хоригдогчийг нийгэмшүүлэхэд чиглэгдсэн нөлөөллийн арга хэмжээг хэрэгжүүлэх, хоригдогчийн нийгмийн харилцаанд тодорхой үүрэг, байр суурьтай оролцох чадварыг хөгжүүлэхийн зэрэгцээ, нийгэм, сэтгэл зүйн хувьд тогтвортой байлгах, хувь хүнийг төлөвшүүлэхэд туслалцаа дэмжлэг үзүүлэх мэргэжлийн үйл ажиллагаа юм гэж тодорхойлон хоригдогчийн хувийн нөхцөл байдалд үнэлгээ хийж, тэдгээрийг чадваржуулах, хувь хүний давуу тал, нөөц боломжийг нээн хөгжүүлэх чиглэлээр сургалт, сурталчилгааны ажлыг зохион байгуулах талаар тусгажээ.

- Манай улсад 2010 оноос эхлэн эрх зүйн шинэчлэл хийгдсэн ба 2015 оны шинэчлэн найруулсан Эрүүгийн хуулийн хүрээнд Монгол Улсын Их Хурлаас **2017 оны 06 дугаар сарын 09-ны өдөр Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгыг батлан гаргаж**, мөн оны 07 дугаар сарын 01-ны өдрөөс хүчин төгөлдөр дагаж мөрдөж эхэлжээ.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуульд хорих ял эдлүүлэх ажиллагааны чиглэлээр зарчмын шинжтэй томоохон өөрчлөлтүүд орсон ба тухайлбал, хорих ял эдлүүлэх төрөл, дэглэм, зэрэглэлийг шинээр тогтоон нээлттэй, хаалттай хорих анги, энгийн ба тусгай зэрэглэл, хоригдлыг нийгэмшүүлэх болон аюулгүй байдлыг хангахтай холбоотой болон бусад асуудлуудыг шинээр хуульчилж өгсөн.

Тус хуульд хоригдлыг нийгэмшүүлэх ажлыг өргөн хүрээтэй явуулах боломж бүрдсэн ба анх удаа нийгэмшүүлэх ажил, нийгэмшүүлэх ажлын хэлбэр, зохион байгуулалт, хорих анги дахь сургалт, сургалтын хэлбэр гэсэн тусгай зохицуулалт тусгагдсан байна.

Шинэчлэн батлагдсан хуульд нийцүүлэн Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын даргын 2018 оны 07 дугаар сарын 03-ны өдрийн А/129 дүгээр тушаалаар “Нийгмийн ажлын аргачилсан заавар”, 2019 оны 06 дугаар сарын 07-ны өдрийн А/110 дугаар тушаалаар “Хорих анги, шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх газар, хэлтсийн сэтгэл зүйн ажлын заавар”-ыг тус тус батлуулан үйл ажиллагаандаа даган мөрдөж байна.

Хоригдлыг сурган гэгээрүүлэх, нийгэмшүүлэх ажлын гол хэлбэрүүдэд хоригдлыг бичиг үсэгт сургах, мэргэжил эзэмшүүлж ажил үйлдвэрийн дадлага олгох, тухайн цаг үеийн улс төрийн бодлогыг тайлбарлан таниулах, соёл, олон нийтийн ажил явуулах зэрэг үйл ажиллагаа хамаарч байсан нь дээрх эрх зүйн актуудаас харагдаж байна. Эдгээр хуулийн хэрэгжилт ямар түвшинд байсан талаар зарим эрдэмтэн¹ судлаачдын бүтээлд нилээдгүй баримтыг дурдсан байдаг. Түүнчлэн **хоригдлыг хүмүүжүүлэх ажил нь олон талт үйл ажиллагаанаас бүрддэг ба үүний нэг чухал хэсэг нь хоригдлыг боловсролоор дамжуулан хүмүүжүүлэх явдал гэдгийг ч онцгойлон тэмдэглэсэн байдаг.** Тэдний заримаас дурдвал: Монгол Улсын тухайд хоригдлыг ерөнхий боловсролын болон мэргэжил эзэмшүүлэх сургалтад хамруулах ажиллагааны эрх зүйн зохицуулалт 1931 оноос эхлэлтэйг түүхэн эх сурвалжид тэмдэглэжээ.

- **Мэргэжлийн сургалт:** 1940-өөд онд Дотоод явдлын яамны харьяа Засан хүмүүжүүлэх үйлдвэрийн лагериуд ба хорих ангиудыг удирдах газрын барилгын

¹ Лхагва, А. Гяндан салаанаас Шүүхийн шийдвэр биелүүлэх ерөнхий газар болж өргөжсөн түүхэн замнал. Уб., 2001. 134-149 дэх тал; Лхагва, А., Ганхүү, М. Хорих ял эдлэгсдийг хүмүүжүүлэх-нийгэмшүүлэх ажлын зохион байгуулалт, эрх зүйн зохицуулалтын зарим асуудал. Уб., 2015.

лагерьт Зөвлөлтийн мэргэжилтэн Зинько, Терих, Суров, Семенов зэрэг хүмүүс ажиллан хоригдолд барилгын төрөл бүрийн мэргэжил эзэмшүүлэхэд хүч оюунаа зориулж байсан баримт бий. Тэдгээр хүмүүс хоригдлыг бригадын дарга, норм зохиогч, жолооч, слесарь, сантехникч, чулууны мэргэжилд сургаж байсны дүнд 1940 онд барилгын лагериас суллагдсан хүмүүсийн 990 нь ямар нэг мэргэжил эзэмшсэн байв. Мөн лагерьт 1941 он гэхэд бүгд 1770 хоригдол байсны 980 буюу 50 гаруй хувь нь тодорхой мэргэжилтэй болсон байлаа. Хоригдолд мэргэжил эзэмшүүлэх ажил 40-өөд онд их идэвхтэй өрнөж байсны бас нэг тод бишээ бол 1940 онд нийт хоригдлын мэргэжлийн зэргийг тогтооход нилээд өндөр үзүүлэлт гарсан явдал юм.¹

Нийгмийг аюулаас хамгаалах яамны сайдын 1973 оны 699 тоот тушаалын хүрээнд барилгын бүх хорих колониудын дэргэд хоригдолд барилгын төрөл бүрийн мэргэжил эзэмшүүлэх 3 сарын хугацаатай курс байгуулсан байна. Засан хүмүүжүүлэх хөдөлмөрийн байгууллага дөрвөөс таван жил /1975-1980/-д 900-аад хоригдолд токарь, мужаан шаварчин, өрлөгчин зэрэг мэргэжил эзэмшүүлсэн², Засан хүмүүжүүлэх байгууллагын удирдах газрын даргын 1982 оны 5 дугаар сарын 31-ний өдрийн 360 тоот тушаалаар нийт 9 анги, колоний 338 хоригдолд 15 төрлийн мэргэжил эзэмшүүлсэнийг баталсан комиссын дүгнэлтийг үндэслэн мэргэжлийн зохих зэргийн үнэмлэх олгожээ.

Засан хүмүүжүүлэх хөдөлмөрийн байгууллагыг удирдах газрын даргаар ажиллаж байсан хошууч генерал Ж.Содном дурсамждаа “Нийгмийг аюулаас хамгаалах яам, Ардын боловсролын яам, Хөдөлмөр нийгэм хангамжийн Улсын хорооны хамтарсан хэд хэдэн тушаал гаргаж хоригдлын ерөнхий боловсролыг ахиулах, ажил үйлдвэрлэлийн мэргэжил олгох арга хэмжээг шийдвэрлэж байв. Мөн мужаан, токарьчин, шаварчин, өрлөгчин, трактор, комбайны жолооч, дизельчин, рамчин зэрэг 15 төрлөөр хоригдолд мэргэжил олгох курсийг 45-60 хоногийн хугацаагаар зохион байгуулж, мэргэжлийн багш нараар хичээл заалган дадлага хийлгэж, шалгалтыг чиглэл чиглэлээр байгуулагдсан улсын комисс газар дээр нь авч, улсын хэмжээнд хүчин төгөлдөрт тооцогдох үнэмлэх олгодог байлаа. Жилд дунджаар 400 орчим хүн мэргэжлийн зэрэг авдаг байсан юм” гэжээ³.

Мөн сургалтын ажлын эрх зүйн зохицуулалтыг улам нарийвчлан боловсронгуй болгох зорилгоор “Ялтнуудад мэргэжил олгох сургалт зохион байгуулах тухай”⁴, “Ялтны дунд явуулж байгаа ерөнхий боловсрол, мэргэжлийн

¹ Чүлтэмсүрэн, Л. Засан хүмүүжүүлэх байгууллагын товч түүх. УБб., 1979. 37-38 дахь тал.

² “Засан хүмүүжүүлэх албаны мэдээлэл” сэтгүүл. 1981. №2 /21 дэх тал/

³ Лхагва, А. Гяндан салаанаас шүүхийн шийдвэр биелүүлэх ерөнхий газар болж өргөжсөн түүхэн замнал. УБ., 2001. 242 дахь тал

⁴ НАХЯ-ны сайдын 1983 оны 11 дүгээр сарын 6-ны өдрийн 1090 тоот тушаал

сургалтын ажлыг сайжруулах зарим арга хэмжээний тухай”¹, “Хоригдолд мэргэжил шинээр эзэмшүүлэх, тэдэнд зохих шатны ерөнхий боловсрол олгох сургалтын журам батлах тухай”², “Ялтны дунд явуулах мэргэжлийн болон ерөнхий боловсролын сургалтанд өөрчлөлт оруулах тухай”³ зэрэг тушаалуудыг гаргаж байжээ. Эдгээр тушаалуудын заалтыг хэрэгжүүлэхэд чиглэсэн ажил Засан хүмүүжүүлэх хөдөлмөрийн байгууллагад 1983-1990 он хүртэлх арваад жил идэвхтэй өрнөж байлаа.

1984 оноос Хархорин, Зүүнхараа, дараа нь Ганц худагийн урьдчилан хорих төвийн дэргэд хоригдолд мэргэшил эзэмшүүлэхэд зориулсан сургалтын төв, сургалт-үйлдвэрлэлийн комбинат байгуулан ажиллуулсан байна.

Мөн газрын даргын 1985 оны 360, 752 тоот тушаалаар Хархорин, Биндэр дэх засан хүмүүжүүлэх хөдөлмөрийн колониуд бүгд 77 хүнд дизельчин, замчин, өрлөгчин, будагчин, мужаан, тоосгоны мэргэжлийн үнэмлэх, Ардын Их Хурлын Тэргүүлэгчдийн 23 дугаар тогтоолыг хэрэгжүүлэх ажлын хүрээнд 864 хоригдолд 14 төрлийн мэргэжил эзэмшүүлсэн тухай Нийгмийг аюулаас хамгаалах яамны Коллегийн 1985 оны 07 дугаар сарын 16-ны өдрийн хурлын протоколд тэмдэглэсэн юм. Хархорины сургалтын төв, Улаанбаатар хот дахь Сургалт үйлдвэрлэлийн комбинатын захирлаар ажиллаж байсан, дэд хурандаа Н.Ганзориг дурсамжиндаа “... Мэргэжлийн сургалтыг мужаан, сийлбэрчин, дархан, өрлөгчин, засал чимэглэлчин, цахилгаанчин, сантехникч зэрэг мэргэжлээр явуулж 1986-1988 онд 800 гаруй хоригдолд мэргэжил эзэмшүүлэн үнэмлэх олгосон”, түүнчлэн Засан хүмүүжүүлэх байгууллагын удирдах газрын нэгэн даргын илтгэлд “1989 онд 6000 хоригдол байсны 655 хоригдлыг мэргэжил эзмшүүлэх сургалтад хамруулсан” гэж өгүүлсэн нь бас нэгэн түүхэн бодит жишээ юм.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн /2002 он/ 124, 125 дугаар зүйлд заасан арга хэмжээг хэрэгжүүлэх зорилгоор “Хөдөлмөр, халамж үйлчилгээний газар”-ын даргын 20/105 тоот тусгай зөвшөөрлийн хүрээнд Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын даргын 2009 оны 02 дугаар сарын 10-ны өдрийн А/31 тоот тушаалаар Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын дэргэдэх “Мэргэжил эзэмшүүлэх төв” анх байгуулагдаж “Чадамжийн гэрчилгээ” олгох сургалт явуулж үйл ажиллагаагаа эхлүүлсэн байна. Энэ төв нь суурин болон явуулын гэсэн чиглэлээр сургалтыг зохион байгуулж байсан бөгөөд суурин сургалтыг Амгалан дахь хорих 421 дүгээр анги дээр барилгын мэргэжлээр, хорих

¹ НАХЯ, Ардын боловсролын яамны сайдын 1986 оны 12 дугаар сарын 27-ны өдрийн А-78/360 тоот тушаал

² БНМАУ-ын Хөдөлмөр нийгэм хангамжийн улсын хорооны дарга, Ардын боловсролын яам, НАХЯ-ны сайдын 1987 оны 12 дугаар сарын 25-ны өдрийн 80/371/А-67 тоот тушаал

³ БНМАУ-ын Ардын боловсролын яамны сайд, Улсын цагдан сэргийлэх ерөнхий газрын даргын 1990 оны 7 дугаар сарын 06-ны өдрийн Б-434/251 тоот тушаал

407 дугаар анги дээр оёдол, эсгүүр, хорих 401 дүгээр анги дээр алт, мөнгөний дарханы чиглэлээр явуулж байжээ.

Харин явуулын сургалтыг хөдөө орон нутгийн мэргэжил сургалт үйлдвэрлэлийн төвтэй хамтран явуулдаг байжээ. Түүхэн тоо баримтаас дурдвал: 2009 онд Говь-Сүмбэр аймгийн мэргэжил сургалт үйлдвэрлэлийн төвд 40 хоригдлыг уул уурхайн, Дархан-Уул аймаг дахь мэргэжил сургалт үйлдвэрлэлийн төвд 30 хоригдлыг засал чимэглэлийн, Зүүн хараа дахь мэргэжил сургалт үйлдвэрлэлийн төвд Зүүн хараа болон Дарьтын хорих ангиас 60 хоригдлыг авчирч төмс, хүнсний ногоо тариалалтын, Хэнтий аймаг дахь мэргэжил сургалт үйлдвэрлэлийн төвд 30 хоригдлыг засал чимэглэл, өрөг угсрагч мэргэжлээр тус тус сурган төгсгөж, “Чадамжийн гэрчилгээ” олгосон байна. 2009 онд Мэргэжил эзэмшүүлэх төв нь орон нутгийн болон суурин сургалтад нийтдээ 128, давхардсан тоогоор 229 хоригдолд мэргэжил эзэмшүүлж “Чадамжийн гэрчилгээ” олгожээ. 2010-2011 онд Мэргэжил эзэмшүүлэх төв нь суурин сургалтынхаа хүрээнд сургалтын бааз дээр суурилан дадлага болон онолын сургалтын 120 цаг буюу 45 хоногийн сургалт явуулсан бөгөөд төв, орон нутгаас сургалтад хамруулах зорилгоор нийт 300 хоригдлыг Хорих 421 дүгээр ангид байршуулж, барилгын засал чимэглэлээр 37, өрөг угсрагч 37, сантехник, гагнуур 29, цахилгаан 18, бетон арматур 17, мужааны мэргэжлээр нийт 150 хоригдолд мэргэжил эзэмшүүлэн, амжилттай төгссөн 20 хоригдолд “Сайшаалын үнэмлэх”, шагналын хоног олгож урамшуулсан байна¹.

Хөдөлмөрийн зах зээлд мэргэжлийн ажилчны эрэлт өсөж, иргэдийг мэргэжлийн сургалтад хамруулан хөдөлмөр эрхлүүлэх зайлшгүй шаардлага гарч ирсэнтэй холбогдуулан Засгийн газраас “Үндэсний мэргэжилтэй ажилчин бэлтгэх” хөтөлбөрийг 2011 оноос хэрэгжүүлж эхэлсэн бөгөөд үүний дагуу хоригдлыг мэргэжлийн сургалтад хамруулан улмаар хөдөлмөр эрхлэлтийг нэмэгдүүлэх үйл ажиллагааг өргөжүүлэх зорилгоор байгуулсан “Мэргэжил эзэмшүүлэх төв”-ийг өргөжүүлэх талаар Хууль зүй, дотоод хэргийн яам, Боловсрол, соёл, шинжлэх ухааны яамтай харилцан зөвшилцөж Засгийн газрын 2012 оны 5 дугаар сарын 09-ний өдрийн хуралдааны 159 дүгээр тогтоолоор “Мэргэжлийн сургалт, үйлдвэрийн төв” байгуулах асуудлыг хэлэлцэн шийдвэрлэсэн байна.

Тус тогтоолын хүрээнд Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын даргын 2012 оны 05 дугаар сарын 30-ны өдрийн “Сургалт, үйлдвэрлэлийн төв байгуулах тухай” А/69 дүгээр тушаал батлагдаж, тус төвийг “Амгалан” мэргэжлийн сургалт, үйлдвэрлэлийн төв, хорих 449 дүгээр анги гэсэн дугаар олгосон нь Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн /2002 он/ 106 дугаар

¹ Эрх зүй, албаны мэдээлэл сэтгүүл. Уб.,2010.52-53 дахь тал

зүйлийн 106.1 дэх¹ заалтыг зөрчсөн гэж үзэн А/69 дугаар тушаалыг хүчингүй болгож, Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын даргын 2013 оны 05 дугаар сарын 30-ны өдрийн А/108 дугаар тушаалаар Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын харьяа Мэргэжлийн сургалт үйлдвэрлэлийн төв болгон нэрийг өөрчилж “Мэргэжлийн үнэмлэх зэрэг” олгох сургалт явуулах болсон байна.

Мэргэжлийн сургалт үйлдвэрлэлийн төв нь үйл ажиллагаагаа өргөжүүлснээр сургалтын бааз, тоног төхөөрөмж, багшлах боловсон хүчнийг нэмэгдүүлэн Хөдөлмөрийн яамны Мэргэжлийн боловсрол сургалтын бодлогын хэрэгжилтийг зохицуулах газрын даргын баталсан төлөвлөгөө, хөтөлбөрийн дагуу 2013 оны хичээл сургалтыг 8 мэргэжлээр явуулсан ба энэхүү 8 мэргэжил нь Боловсрол, шинжлэх ухааны яамны 2012 оны 12 дугаар сарын 06-ны өдрийн №2012/009 тоот тусгай зөвшөөрлөөр батлагдан индексжсэн бөгөөд эдгээр нь барилгын цахилгаанчин /7411-12/, барилгын засал чимэглэл /7123-20/, барилгын сантехник /7126-36/, барилгын өрөг угсрагч /7112-19/, гагнуурчин /7112-14/, бетон арматурчин /7114-20/, барилгын мужаан /7112-22/, тогооч /5120-11/ болно.

Мэргэжлийн үнэмлэх зэрэг олгох сургалтыг 2 сарын онол, 3 сарын үйлдвэрлэлийн дадлага гэсэн хэлбэрээр явуулахаар төлөвлөж, эхний ээлжийн сургалтыг 2013 оны 03 дугаар сард Хорих 421, 441 дүгээр ангиудаас нийт 100 суралцагч-хоригдлыг, хоёрдугаар ээлжийн сургалтыг 2013 оны 05 дугаар сараас эхлэн Хорих 401, 403, 423, 461 дүгээр ангиас 100 суралцагчийг өөрийн төвийн байранд татан авч сургалтыг зохион байгуулсан байна. Мөн 2013 оны 09 дүгээр сард жирийн дэглэмтэй хорих ангиудаас 28 хоригдол, 2013 оны 10 дугаар сард чанга дэглэмтэй хорих ангиудаас 35 хоригдлыг татан авч “Тогооч”-ийн мэргэжлийн 3 дугаар зэргийн гэрчилгээ олгох сургалт зохион байгуулжээ.

Түүнчлэн Хорих 401 дүгээр ангийн дэргэд уран дарханы сийлбэр, мужааны сургалын төв нийт 18 жил үйл ажиллагаа явуулж байна. Тус төв нь сургалт үйлдвэрлэл явуулсанаас хойш нийт 60 гаруй хоригдлыг дарханы мэргэжилд сургасан ба эдгээр хоригдлуудаас 20 гаруй нь суллагдан гараад уран дарханы мэргэжлээрээ хувийн жижиг үйлдвэрлэл эрхлэн үр бүтээлтэй ажиллаж байгаа гэсэн таатай тоо баримт байна². Мөн нарийн мэргэжил эзэмшсэн хоригдлууд дэглэм бууж, бусад хорих ангиудад шилжиж сурсан мэдсэнээ бусдад зааж сургаж байна, түүнчлэн хийсэн бүтээлүүдээрээ олон улсын болон дотоодын олон уралдаан тэмцээн, үзэсгэлэнд оролцон шагналт байр, өргөмжлөл зэргээр шагнагдаж байсан нь энэхүү сургалтын төвийн үйл ажиллагаа, сургалтын чиглэл нь нийгэмшүүлэх ажлын үр дүнд нөлөөлөхүйц байна гэж хэлж болохоор байна.

¹ ШШГТХ-ийн 106.1.Хорих анги шинээр байгуулах, өөрчлөх, татан буулгах, байршлыг өөрчлөх асуудлыг хууль зүйн асуудал эрхэлсэн Засгийн газрын гишүүний саналыг үндэслэн Засгийн газар шийдвэрлэнэ.

² 401 дүгээр ангийн /хуучин нэршлээр/ сургалтын төвийн 2013 оны үйл ажиллагааны тайлан

Хоригдолд мэргэжил эзэмшүүлэх сургалтын ажиллагаа нь хэдийгээр агуулга, зорилтын хувьд улсын мэргэжлийн сургалттай адил төсөөтэй боловч хорих байгууллагын нөхцөлд явуулдгаараа онцлог юм. Тухайлбал мэргэжлийн сургалтад хамрагдагсад нь өөрсдийн хүсэлтээрээ тодорхой мэргэжил эзэмшихээр зохион байгуулалттайгаар элсэгчид биш, харин үйлдсэн гэмт хэрэгтээ тохирсон хорих ялыг аль нэг дэглэмийн хорих ангид эдлэхээр ирэгсэд байдаг. Мөн улсын хэмжээний мэргэжлийн сургуулиуд нь тухайн орон нутаг, компани, байгууллагын хэрэгцээ захиалга дээр тулгуурлан хичээллэдэг бол хорих байгууллага дахь сургалт зөвхөн өөрийн дотоод үйлдвэрээ түшиглэн ажиллаж, тэр чиглэлээрээ хөдөлмөрийн дадлага, мэргэжил олгодог.

Хорих байгууллагын нөхцөлд хоригдолд мэргэжил эзэмшүүлэх, хөдөлмөрийн дадлага олгох сургалтыг явуулахдаа нэгд, тэдэнд шинээр мэргэжил эзэмшүүлэх, хоёрт, хоригдлын урьд эзэмшсэн мэргэжил нь тухайн хорих ангийн үйлдвэрлэлийн чиглэлтэй тохирч байгаа тохиолдолд мэргэжлийг нь дээшлүүлэх, гуравт, хос мэргэжил эзэмшүүлэх чиглэлийг баримтална. Мөн хорих ял эдлэгсдэд хөдөлмөрийн дадлага олгох, мэргэжил эзэмшүүлэх сургалтыг тэднийг ажлаас хөндийрүүлэхгүйгээр явуулна. Өөрөөр хэлбэл сургалт-дадлагыг хослон явуулдаг онцлог шинжтэй байна.

ДҮГНЭЛТ

Судалгааг тоймлон авч үзвэл: Хорих ял эдлүүлэх ажиллагааг зохицуулсан анхны хууль буюу 1931 онд баталсан “Монгол Ард Улсын дотор аливаа хэрэгтэн ялтанг засан сайжруулах ажлын тухай хууль”-д “хоригдлыг сурган гэгээрүүлэх ажлын зорилго, зохион байгуулалт”-ын талаар ерөнхийд нь тусгаж, “бүрэн дунд боловсрол олгох, мэргэжил эзэмшүүлэх чиглэл”-ээр хуульчилсан нь дараагийн ял эдлүүлэх ажиллагааг зохицуулсан эрх зүйн баримт бичгүүдэд тусгалаа олж, амжилттай хэрэгжсээр ирсэн байна.

1966 оны “Засан хүмүүжүүлэх хөдөлмөрийн хууль”-д хорих ял эдлэгсдийг “хөдөлмөрт сургах, мэргэжил эзэмшүүлэх” зэрэг сургалт, хүмүүжлийн ажил зохион байгуулах эрх зүйн үндсийг бүрдүүлсэн. Тухайлбал, 1961, 1981 оны хуулиудад хоригдлын дунд зохион байгуулах хүмүүжлийн ажлыг ял эдлүүлэх байгууллагын дэглэмийн төрөл, онцлогт тохируулан ялгавартайгаар явуулах шаардлага тавигдсан бөгөөд ялтнуудын дунд зохиох улс төр-хүмүүжлийн ажлын үндсэн зорилт нь хорих ял эдэлж байгаа ялтнуудыг үйлдсэн гэмт хэрэгт нь гэмшүүлж, хүмүүжил, хөдөлмөр, дэглэм журамд хэвшүүлж дасгах, тэдний ухамсар соёлын хэмжээг дээшлүүлэх, үр ашигтай санаачилгыг нь дэмжин хөгжүүлэх явдал байв.

1993 оны “Хорих байгууллагын болон хорих ял эдлүүлэх тухай хууль”-д хоригдлыг сургах, боловсрол олгох чиглэлээр хоригдолд хүмүүжлийн нөлөө

үзүүлэх, насанд хүрээгүй хоригдлыг ерөнхий боловсролын сургалтад хамруулах, хүмүүжлийн ажлын хэлбэр, зохион байгуулалтыг “хоригдлыг нийгэм, улс төр, эрх зүйн мэдээллээр хангах, хөдөлмөрийн дадлага, мэргэжлийн баримжаа олгох, мэдлэг боловсролоо дээшлүүлэхэд нь туслалцаа үзүүлэх, ардын уламжлалт зан үйлд сургах болон бусад хэлбэрийн хүмүүжлийн ажил зохион байгуулна” гэж тодорхойлсон.

Өмнөх хуулиудын (1966, 1981) дэвшилттэй заалтууд нь 1996 онд батлагдсан Шүүхийн шийдвэр биелүүлэх тухай хуулийн 95 дугаар зүйл, 2002 онд батлагдсан Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн 125 дугаар зүйлд агуулгын хувьд ямар нэгэн өөрчлөлтгүйгээр тусгагдсан байдал нь 1996, 2002 онд батлагдсан ял эдлүүлэх ажиллагааг зохицуулсан эрх зүйн баримт бичгүүдэд ялтны сургалтын талаарх эрх зүйн зохицуулалтад ямар нэг өөрчлөлт, ахиц дэвшил гараагүйг харуулж байна.

2017 оны Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуульд хорих ял эдлүүлэх ажиллагааны чиглэлээр зарчмын шинжтэй томоохон өөрчлөлтүүд орсон ба хоригдлыг нийгэмшүүлэх ажил, түүний хэлбэр, зохион байгуулалт, хорих анги дахь сургалт, сургалтын хэлбэр зэргийг шинээр хуульчилж өгсөн явдал юм.

Эх сурвалж

Алтангэрэл, Б. Хорих ял эдлүүлэх ажиллагаа. Уб. 2018.

Лхагва, А. Монгол улсын шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны эрх зүйн зохицуулалтын эх сурвалж.

Думбарай, А., Лхагва, А., Чүлтэмсүрэн, Л. БНМАУ-ын Засан хүмүүжүүлэх хөдөлмөрийн байгууллагын талаар гарсан хууль, эрхийн баримт бичгийн эмхэтгэл. Уб., 1991.

Лхагва, А., Даваа-Очир, Д. Монгол Улсын Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын түүхэн замнал. Уб., 2011.

Чүлтэмсүрэн, Л. БНМАУ-ын Засан хүмүүжүүлэх хөдөлмөрийн байгууллагын талаар гарсан хууль эрхийн баримт бичгийн эмхтгэл. Уб., 1991.

Лхагва, А. Гяндан салаанаас Шүүхийн шийдвэр биелүүлэх ерөнхий газар болж өргөжсөн түүхэн замнал. Уб., 2001.

Лхагва, А., Ганхүү, М. Хорих ял эдлэгсдийг хүмүүжүүлэх-нийгэмшүүлэх ажлын зохион байгуулалт, эрх зүйн зохицуулалтын зарим асуудал. Уб., 2015.

Эрх зүй, албаны мэдээлэл сэтгүүл. Уб., 2010.

ГАДААДЫН ЗАРИМ ОРНЫ ХОРИХ БАЙГУУЛЛАГАД АШИГЛАЖ БУЙ ХАРУУЛ ХАМГААЛАЛТЫН ТЕХНИК ХЭРЭГСЭЛ, ТҮҮНИЙ ОНЦЛОГ

GUARD PROTECTION EQUIPMENT USED IN PRISON INSTITUTIONS OF SOME FOREIGN COUNTRIES AND ITS CHARACTERISTICS

З.Юнрэн

*Сургалт, судалгааны 403 дугаар анги-Шүүхийн шийдвэр
гүйцэтгэлийн албаны сургуулийн магистрант, дэслэгч*

Товч утга: Хорих ял эдлүүлэх ажиллагааны явцад хоригдолд байнгын хяналт тавьж дахин гэмт хэрэг үйлдэх, зөрчил гаргахаас урьдчилан сэргийлэх учиртай. Техник технологийн хөгжлийн явцад хяналт улам боловсронгуй болж дэвшилтэт техник, технологийг үйл ажиллагаандаа нэвтрүүлсээр байна.

Өгүүлэлд хорих байгууллагад ашиглаж буй хяналтын техник хэрэгслийн талаар судлан үзсэн.

Түлхүүр үгс: Хорих байгууллага, хоригдол, техник хангамж.

Abstract: During the process of serving a prison sentence, the prisoner should be constantly monitored to prevent reoffending and violations. In the process of technical and technological development, control has become more sophisticated, and advanced techniques and technologies are being introduced into the operation.

The article examines the control equipment used in prisons.

Keywords: Prisons, prisoners, hardware.

Дэлхийн улс орнуудын хорих ял эдлүүлэх ажиллагааны зохион байгуулалт, эрх зүйн зохицуулалт нь өөрийн үүсэл хөгжлийн түүхэн үе шатыг туулан улам боловсронгуй болгох чиг хандлага руу явсаар байна. Хэдийгээр улс орон бүр түүх, ёс заншил, нийгмийн байдал, эрх зүйн тогтолцооны онцлогоос шалтгаалан хууль тогтоомжийн хөгжилт, хэрэгжүүлэх үйл явц өөр өөр боловч хөгжлийн чиг хандлага нь хүний жам ёсны эрхийг хангах, хууль дээдлэх, эрх зүйн зохицуулалтыг боловсронгуй

болгох гэсэн нэгэн зорилго, зарчимд тулгуурлан үйл ажиллагаа явуулж байна.

Өндөр хөгжилтэй орнуудын хорих байгууллага нь харуул хамгаалалт, хяналтын зохион байгуулалтын тал дээр өргөн, олон талт, маш их туршлага байгааг тэмдэглэх нь зүйтэй. Хорих байгууллагын харуул хамгаалалт, хяналтын үйл ажиллагааг сайжруулах үндсэн чиглэлүүдийн нэг бол техникийн тоног төхөөрөмж, галт зэвсэг, харуул хамгаалалтын тоног төхөөрөмжийг сайжруулах явдалд анхаардаг бөгөөд эдгээр байгууллагууд нь харуул хамгаалалтдаа үргэлж чухал ач холбогдол өгдөг байна.

Манай Улсын эрүүгийн, шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх шинжлэх ухаанд эрх зүйн систем, эрүүгийн ял, ял эдлүүлэх ажиллагааг харьцуулан судлахад чиглэсэн харьцуулсан судлалд ач холбогдлыг өгдөг юм. Харьцуулан судлах аргын практик ач холбогдол нь бидний судалж байгаа сэдвийн хувьд маш чухал бөгөөд гадаадын орны сайн туршлагыг судлан Монгол Улсын хорих ял эдлүүлэх ажиллагаанд нэвтрүүлэхэд оршиж байна.

Монгол Улс нь ял эдлүүлэх ажиллагааг олон улсын стандартад бүрэн нийцүүлэхийн тулд тус баримт бичгүүдэд заасан шаардлагыг биелүүлж, ял эдлүүлэх ажиллагааг тасралтгүй хөгжүүлэх нь чухал юм.

Хорих байгууллагын техникийн хангамжийг тогтмол сайжруулж шинэчлэх нь гадаадын орнуудын эрүүгийн ял эдлүүлэх тогтолцооны голлох чиглэл байдаг. Харьцуулсан судалгааны хүрээнд бид хэд хэдэн орны хорих байгууллагад ашиглагдаж буй техник хэрэгслийн талаар судлан үзье.

Америкийн Нэгдсэн Улс.

Америкийн Нэгдсэн Улсын хорих ял эдлүүлэх тогтолцоонд шоронгууд нь Нээлттэй хорих (minimum-security); завсрын хорих (medium-security); хаалттай хорих (closed); онцгой /хаалттай/ хорих (maximum-security) байгууллагуудад хуваагддаг.

Нээлттэй хорих анги нь зэвсэглэсэн хамгаалалтгүй, хөнгөн дэглэмтэй, тэнд хоригдогчид гадны байгууллагад хүртэл хөдөлмөр эрхлэх боломжтой байна. Нээлттэй дэглэмд хорих ял эдлэгсдийн эрхэлдэг хөдөлмөрийн гол чиглэл нь барилга байгууламж барих, зам засах, хөдөө аж ахуйн болон бусад ажил байдаг. Энэ зэрэглэлийн шоронгууд нь хашаагаар хүрээлэгдсэн, зэвсэглэсэн харуулын постгүй, дохиолол, камерын тусламжтайгаар хашаан доторх орчноо хянаж байдаг. Улсын хэмжээнд гурван шоронгийн нэг нь энэ зэрэглэлд хамаардаг боловч нийт

хоригдлуудын 12 хувь нь л ийм төрлийн шоронд хоригддог гэсэн тооцоо гарчээ.

Завсрын хорих (medium –security) шоронгуудад зэвсэглэсэн хамгаалалттай, өндөр хашаагаар хүрээлэгдсэн байдаг.

Хаалттай хорих анги нь: Энэ зэрэглэлд хамаарах шоронгууд зэвсэглэсэн хамгаалалттай дээгүүрээ өргөст торон хамгаалалт бүхий хоёр давхар хашаагаар хүрээлэгдсэн байдаг. Байшин барилгын хувьд янз бүр, 150 шахам ганцаарчлан хорих өрөөнүүд бүхий барилгууд байдаг. 1984 оны байдлаар улсын хэмжээнд нийт шоронгуудын 40 хувь нь энэ зэрэглэлд хамаардаг ба нийт хоригдлуудын 44 хувь нь энэ төрлийн шоронгуудад ял эдэлдэг байжээ.

Хаалттай хорих анги /maximum/ нь онц аюултай гэмт хэрэгтнийг хорьдог өндөр хана бүхий хамгаалалттай байдаг ажээ. Тэнд хоригдогчдыг гадагш гарч ажиллахыг хориглоно. Энэ нь дээд зэргийн харуул хамгаалалттай шорон. Энэ зэрэглэлийн шоронгууд нь гадуураа 18-25 фут /6-8 метр/ өндөртэй хоёр давхар хашаагаар хүрээлэгдсэн, ажиглалтын цамхаг дээр зэвсэглэсэн харуултай байдаг ба хоригдлын байр нь томоохон барилга байгууламжаас бүрддэг. Хоригдлууд нь тус тусын өрөөтэй байна. Ихэнх дээд зэрэглэлийн хамгаалалттай шоронгууд 19 дүгээр зууны эхэн үед баригдсан байдаг ба олонх гэмт хэрэгтнүүд энэ шоронд хоригдож байжээ. 1984 оны байдлаар Америкийн Нэгдсэн Улсын хэмжээнд дөрвөн шоронгийн нэг нь энэ төрлийн (дээд зэргийн хамгаалалттай) шорон байсан ба нийт хэрэгтнүүдийн 44 хувь нь энэ төрлийн шоронд хоригдож байна гэсэн тооцоо гарчээ. Хорих ангийн удирдлага хорих ял эдэлж буй хүн бүрийг хэрхэн удирдах, хоригдол бүрийн хорих ангид ба нийгэмд ямар эрсдэл учруулж болохыг нээн илрүүлэх чадавхтай байхыг шаарддаг.

Энэ шоронд инженер, техникийн хэрэгслийн тусламжтай зургаан харуул хамгаалалтын бүсийг бүрдүүлсэн байна. Харуул хамгаалалтын найдвартай байдлыг хангахын тулд корпус тус нь ойртуулах, бичлэг хийх боломжтой 500 камерыг суурьлуулах ёстой байдаг. Телекамын хяналтын төв нь тусдаа барилгад байралдаг. Хяналтын компьютер дээр тасралтгүй хяналтын зэрэгцээ камерын гэрэл асаах, унтраах, ул гоожуулах, усны хоолойг нээх, хаах цэс байдаг байна.

Ричард Тьюксбури. Хорих анги дахь өөрчлөлт, шинэчлэл¹/өнгөрсөн 10 жилд/: 21 зууны эхний 10 жилийн хугацаанд хорих байгууллагын үйл ажиллагаанд дараах үндсэн өөрчлөлт хийгдсэн байна. Хоригдлын тоо өссөн ба түүнтэй холбоотойгоор түүний хувьсах зардал нэмэгдсэн, олон нийтийн зүгээс аюулгүй байдлыг чангатгах шаардлага ихэссэн, ба мэдээлэл харилцаа холбооны шинэ технологийн нөлөө нэмэгдсэн байна.

Хаалттай хорих /онцгой/ (Super-max Prison): Олон нийтийн зүгээс эрүүгийн хуулийг чангатгах нь зүйтэй гэсэн үзэл санаа нийгэмд давамгайлж, хорих байгууллагыг удирдах газраас дараах арга хэмжээнүүдийг авч хэрэгжүүлсэн байна. Хорихын дотоод аюулгүй байдлын түвшинг нэмэгдүүлэх арга хэмжээг хэрэгжүүлсэн. Тухайлбал: Онц аюултай хоригдлын хорих нөхцөлийг улам чангатгах үйл ажиллагааг явуулж хаалттай хорих /онцгой/ ангиудыг байгуулсан. (super-max prison). Шинэ зууны эхний 10 жилд нийтдээ 44 хаалттай хорих /онцгой/ байгуулагдсан байна. Эдгээр хорих ангид хоригдлуудад чиглэгдсэн сургалтын хөтөлбөрүүд үндсэндээ байдаггүй.

Холбооны хорих байгууллагуудыг удирдах газар (Bureau of Prisons-шоронгийн товчоо) ба хорих ангиуд (Institutions): Холбооны хорих байгууллагуудыг удирдах газар нь хорих ангиудыг доорх шинжээр хуваан үздэг. Үүнд: Аюулгүйн зэрэглэл буюу дэглэм нь эргүүл хамгаалалтын ажилтан, цамхаг, хяналтын хэрэгсэл, хоригдлуудын байрны нөхцөл ялгаа, хоригдол ба албан хаагчдын зохистой харьцаа зэрэг юм.

Нээлттэй хорих анги (Minimum Security institutions): Хоригдлууд нийтийн байранд байрлах, албан хаагч-хоригдлын харьцаа хамгийн бага хамааралтай, хязгаарлагдмал аюулгүйн бүстэй бөгөөд ихэвчлэн цэргийн анги юм уу өөр нэг байгууллагын хажууд байрладаг.

Аюулгүйн дунд түвшинтэй хорих анги (Low Security Federal Correctional institutions) нь давхар хамгаалалтын хашаатай, хоригдлууд нийтийн байранд байхаас гадна олон төрлийн сургалт, хөтөлбөрт хамрагддаг. Албан хаагч болон хоригдлын хамаарал илүү нягт байна.

¹ Richard Tewksbury. Prisons in the Last Ten Years, Victims & Offenders, DOI: 10.1080/15564886.2010.485905 .PP. 242-243. (2010)

Аюулгүй байдлын завсрын түвшинтэй хорих байгууллага (Medium Security) давхар хашаатай, цахилгаан гүйдэлтэй бүс, хоригдлууд тусгаар өрөөнд байрлахаас гадна дотоод хяналт маш хүчтэй байдаг.

Хаалттай буюу аюулгүй байдлын өндөр түвшинтэй хорих байгууллагууд (High Security institutions): Өндөр хэрмэн ханатай, хоригдол ганцаарчилсан өрөөнд байрлах, хоригдлын үйл ажиллагаа бүрэн хянагдсан, албан хаагч-хоригдлын зохистой харьцаатай.

Холбооны Цогцолбор Хорих Байгууламж (Federal Correctional Complexes): Өөр өөр бүтэц, дэглэмтэй хорих анги нэг байгууламжид байх бөгөөд ач холбогдол нь өөр хоорондоо мэдээлэл, үйлчилгээ солилцоход оршино.

Холбооны захиргааны Байгууламж (Administrative facilities): үндсэн чиг үүрэг нь сэжигтэнг урьдчилан хорих, архаг өвчтөн, онц аюултай хоригдлуудыг дэглэм харгалзахгүйгээр тусгаарлан байрлуулах ба үүнд хотын урьдчилан хорих байр, дамжин өнгөрүүлэх байр, хорих байгууллагын эмнэлэг хамаардаг.

АНУ-ын хорих байгууллагуудад цахилгаанжуулсан хязгаарлалтын хашааг өргөнөөр ашигладаг. АНУ-ын харуул хамгаалалтын чиг үүрэг бүхий шоронгийн алба хаагчид галт болон химийн (нулимас асгаруулагч), бороохой, номхруулагч цамц болон бусад техник, хэрэгсэл ашиглах боломжтой байдаг. Тэдэнд зориулан хоригдлуудтай харьцахдаа дагаж мөрдөх зан байдал, зан үйлийн заавар боловсруулагдсан байдаг бөгөөд тус баримт бичигт зөвхөн эрх зүйн бус өөрийгөө хамгаалах сэтгэл зүйн онцлог, биеийн хүч ашиглах зэргийг тусгасан байна. Хамгийн чухал нь алба хаагчдын зүгээс хоригдолд хэрэглэж байгаа санкци нь тэдний гаргасан хууль бус үйлдэлд оногдуулах арга хэмжээнд таарсан байх ёстой юм.

АНУ болон бусад арав гаруй орнуудад хоригдлын биометрын адилтгалыг ашигладаг байна. АНУ-ын шоронгуудад хоригдлын анкетын мэдээлэл, нүд, хурууны хээг агуулсан мэдээллийн сан байдаг.

Биометрийн адилтгал нь хяналт тавих, хувь хүний онцлог шинжийг тусламжтайгаар түүнийг таних үр дүнтэй хэрэгслийг нэг юм.

Их Британи, Умард Ирландын Нэгдсэн Вант Улс

Их Британи, Умард Ирландын Нэгдсэн Вант Улс бол ял эдлүүлэх шинжлэх ухааны дэлхийд алдар нэрээ дуурсгасан эрдэмтэн Дж.Говард /1726-1790/, И.Бентам /1748-1832/ нарын эх орон юм.

Эдгээр эрдэмтэн тухайн үедээ ял эдлүүлэх чиглэлээр сонирхолтой төслийг нийгэмд санал болгосон юм. Тэдний санал, санаачилгын үндсэн агуулга нь ял эдлэгчдийг хөдөлмөр, сургалт хосолсон ажиллагаанд хамруулж, ерөнхий боловсролын сургалтад оролцуулах, ингэснээр тэднийг гэмт хэргийн ертөнцөөс ангижруулахад чиглэж байв.

Эрдэмтдийн шинэ санал нь нийгмийн амьдралаас хол хөндийд тооцогдон тухайн үедээ хэрэгжих боломжоор хангагдаагүй байна. Гэвч шинэ дэвшилтэт үзэл санаа нь Английн төдийгүй дэлхий нийт, ялангуяа Орос улсын ял эдлүүлэх ажиллагааны хөгжилтөд шинэ хүч өгсөн гэж үздэг.

XIX зуунд Англи улсын хорих ял эдлүүлэх ажиллагаанд ноёлж байсан удаан хугацаагаар ганцаарчлан хорих байдлыг өөрчлөн хэсэг бүлгээр нь хорих хэлбэрт шилжиж эхэлсэн байна.

Хоригдлын ял эдлэх нийт хугацааг:

а/ туршилтын буюу ганцаарчлан хорих, албадан хөдөлмөрлүүлэх;

б/ хугацаанаас өмнө тэнсэн суллах /нийт ялын дөрөвний гурвыг эдэлсэн бол/ гэж хувааж байв.

Дээрх хоёр үе шатны хооронд завсрын буюу хагас чөлөөтэй байх, ял эдлэгчдийг харуул хамгаалалтгүйгээр ажиллуулах, гадаад орчинтой чөлөөтэй харилцдаг байх саналыг эрдэмтэн В.Крофт дэвшүүлжээ. Энэ завсрын үе шатны ажиллагаа хэрэгжин, хоригдлыг нийгэмшүүлэхэд үр дүнгээ өгөх болсон байна. 17-21 насны ялтныг хорьж ялыг нь эдлүүлэх “Бростал” /хотын нэр/ системийн тухай дэлхийн олон улс орон мэдэх болов. Бростал хотын ял эдлүүлэх хүмүүжлийн байгууллагад 6 сараас 2 жил хүртэлх хугацаанд ял эдлэгчдийг хорьж тэднийг албадан хөдөлмөрлүүлэхийн зэрэгцээ мэргэжлийн болон ерөнхий боловсролын сургалтад хамруулж байв.

Англид нэрд гарсан ял эдлүүлэх тусгайлсан дэглэм бүхий байгууллага бий болоход нэг талаар нэрт эрдэмтэн Д.Говард, И.Бентам нарын санаачилга, нөгөө талаар Залуучуудад зориулагдсан Америкийн дэвшилтэт шоронгийн үлгэр дууриал нөлөөлсөн гэж үздэг.

Англи улсын ял эдлүүлэх байгууллага нь төвийн ба орон нутгийн шоронгийн байгууллагаас бүрдэнэ.

Орон нутгийн ял эдлүүлэх байгууллагад гол төлөв хэрэг нь шүүхэд шилжихийн өмнөх болон шүүхийн шийдвэр хүчин төгөлдөр болохыг хүлээж байгаа хүмүүс хоригддог. Түүнчлэн:

а/ богино хугацаагаар хорих ял эдлэгчид

б/ торгууль төлөөгүй буюу бага хохиролтой гэмт хэрэг үйлдэгчид

в/ 21 хүртэлх насны залуучууд хоригддог байна.

Эдгээр төрөлд ял эдлэгчдийн үйлдсэн гэмт хэргийн байдал, засралын түвшинг судлан тогтоож, улмаар тэднийг ял эдлүүлэх байгууллагын өөр төрөлд шилжүүлэх журам үйлчилдэг.

1969 оноос эхлэн Англи улсын хорих ял эдлүүлэх төвлөрсөн байгууллага нь хугацааны хувьд:

а/ богино хугацаатай буюу 18 сар хүртэл;

б/ дунд хугацаатай буюу 1,5-5 жил хүртэл;

в/ урт хугацаатай буюу 5 жилээс дээш хугацаатай гэж ангилсныг хорих ял эдлүүлэх ажиллагаанд ялгавартай хандах, зохих үр дүнд хүрэх ач холбогдолтойд тооцдог байна.

Хэдийгээр төвлөрсөн ял эдлүүлэх байгууллагыг дээрх байдлаар ангилдаг ч үндсэнд нь нээлттэй ба хаалттай гэж хуваадаг.

Нээлттэй байгууллагад зэвсэглэсэн хамгаалалт байхгүй, цонх нь төмөр торгүй бөгөөд тэнд хоригдон ял эдлэгчид өөр байгууллагад очиж хөдөлмөрлөж болдог. Ийм хэлбэрийн байгууллага цөөн байгаа ч цаашид олшруулах чиглэл баримталдаг ажээ.

Хаалттай шорон нь зэвсэглэсэн харуул, өндөр, бөх бат хана зэргээр нийгмээс хатуу тусгаарлагдсан байдаг онцлогтой.

Их Британийн хорих байгууллагуудад харуул хамгаалалтыг байгууллагын хэрмэн хашааны эргэн тойронд байрлах өргөн хүрээний камерын тоног төхөөрөмж ашиглан аюулгүй байдлын ажилтнууд нь хяналт тавьж үүрэг гүйцэтгэдэг. Техникийн тусламжтайгаар хамгаалагдсан объектын хязгаарлагдмал бүс рүү иргэд нэвтрэх талаар алба хаагчид нь урьдчилан мэдэж сэрэмжлүүлэх боломжтой. Хорих байгууллагуудын үндсэн хашааны дээд хэсэгт тусгай хамгаалалтын тог дамжуулагч байдаг бөгөөд энэ нь харуул хамгаалалтад хоригдолуудыг оргохоос урьдчилан сэргийлэх томоохон арга хэмжээ болдог байна.

Холбооны Бүгд Найрамдах Герман Улс

Энэ улсын эрүүгийн ял эдлүүлэх ажиллагааны эрх зүйн зохицуулалтад 1975 оны шинэчилэн найруулсан Эрүүгийн хууль, 1976 онд батлагдсан Хорих ял эдлүүлэх болон засрал, аюулгүй байдлыг хангах арга хэмжээний тухай хууль тус тус хамаарна.

Хорих болон торгох ял оногдуулах, түүнчлэн засрал, аюулгүй байдлыг хангах арга хэмжээ зэрэг нь тус тусдаа өөрийн онцлогтой.

ХБНГУ-ын эрүүгийн ял оногдуулалтад торгох ял хамгийн өргөн хэрэглэгддэг. Торгох ял нь 5-360 өдөр байх ба торгуульд хамруулах цалингийн хэмжээг шүүх тогтоодог байна. Ингэхдээ өдөрт ногдох цэвэр орлогоос тооцдог бөгөөд торгуулийн нийт хэмжээ нь 2-10 мянган марк байна.

Хорих ял нь 1 сараас 15 жил, эсвэл бүх насаар нь хорих хугацаатай. Бүх насаар нь хорих гэдэг нь харьцангуй ойлголт юм. Хоригдол 15-аас доошгүй жил ял эдэлсний дараа түүний үлдсэн ялыг зохих нөхцөлтэйгээр хойшлуулж болдог байна.

ХБНГУ-д хорих ял эдлүүлэх ажиллагааг дэглэмийн төрлийн хувьд нээлттэй ба хаалттай гэсэн хоёр хэлбэрээр эдлүүлдэг байна.

Нээлттэй хорих байгууллагад 6 сар хүртэл богино хугацаагаар хорих ял шийтгүүлэгчид, эсхүл үйлдсэн гэмт хэргийн хор аюул нь бага хоригдлын ялыг эдлүүлнэ. Харин нээлттэй хорих байгууллагын тоо нь харьцангуй цөөн байдаг.

Хаалттай хорих байгууллага нь ХБНГУ-ын ял эдлүүлэх байгууллагын үндсэн төрөл бөгөөд тооны хувьд ч олон байдаг ажээ.

Дээрх хоёр дэглэмийн агуулга, хэрэгжилтийн байдлыг Ремшайдын нээлттэй¹, Хаган², Вуфпертал³ дахь хаалттай хорих ангийн жишээнээс харж болно.

Насанд хүрсэн бүх хоригдол зургаан сараас дээш хугацааны хорих ял шийтгүүлсэн бол эхлээд ганцаарчилсан тасалгаанд байж шоронгийн амьдралтай танилцдаг байна. Энэ хугацаанд ял эдлэгсдийн дэглэм,

¹ Пүрэвсүрэн, О. Герман улсын хорих ял эдлүүлэх ажиллагаа. 45 дахь тал. УБ. 2014

² Мөн тэнд. 58 дахь тал

³ Танилцуулгын материал. Justizvollzugsanstalt Wuppertal 01.01.2000

хөдөлмөр зохион байгуулалт, сургалт, хүмүүжлийн ажлыг цаашид хэрхэн зохион байгуулахтай холбогдсон судалгаа хийгдэнэ.

Харин хаалттай дэглэмд ял эдлүүлэхдээ нээлттэй дэглэмийн ялтнуудтай харьцуулбал эрх нь илүү хязгаарлагдмал шинжтэй боловч ялтны ахуй хангалт, орон байр, хувцас, хоол хүнсний хангалтууд адил байдаг ажээ.

Хаалттай хорих анги нь өндөржүүлсэн хамгаалалттай, ялтны өрөө нь бие засах газар, угаалтуур, ахуйн хэрэглээний зүйл тавих тавиур, бичгийн ширээ, сандал, номын тавиур, радио телевизээр тоноглогдсон байдаг. Тэд зураг зурах, мужаан, тавилгын үйлдвэрлэл, гутал болон оёдлын бүтээгдэхүүн, хүүхдийн тоглоом, угаалга хими цэвэрлэгээ, авто машины зарим төрлийн сэлбэг хэрэгсэл, цахилгаан хэрэгсэл засвар зэрэг ажлыг хийдэг. Энэ дэглэмд ялтны ялыг эдлүүлэхдээ доод, дунд, дээд гэсэн 3 нөхцөл байх бөгөөд нөхцөлөөсөө шалтгаалж ялтны эрх, ахуй хангалт, дэглэм тодорхойлогддог. Ялтнууд цулгай нэг өнгийн, харин онц аюултай гэмт хэрэгтэн нь эрээн хувцас өмсдөг байна.

Вуфпертал дахь хаалттай хорих анги 1980 онд нээгдсэн бөгөөд нийт 495 хүний /хоригдол/ багтаамжтай ганцаарчлан хорих 394 хүний өрөөтэй байна. Хамгаалалтын хашаа нь 4 м өндөр, 840 метрийн урттай, хашаанд суурилсан гадна дотор талыг харах боломжтой, телекамер, холбоо дохиоллын хэрэгслээр тоноглогдсон 4 ширхэг харуулын посттой, хашааны дотор 47250 метр квадрат талбайтай байна.

Баден-Вюртемберг холбооны мужид байрладаг урьдчилан хорих байранд аюулгүй байдлыг зохион байгуулж байсан туршлага сонирхолтой байна. Тус байгууллага нисэх онгоц ашиглан зугтах аас урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээ авчээ. Урьдчилан хорих байрны хэрмэн хаашааны дэвсгэрт эсрэг харалдаа хашаа хүртэл дээрх цамхаг хүртэл сунгасан кабелийн цахилгаанжуулсан системээр хаасан байна.

Харуул хамгаалалтын цамхаг дээр хоёр ажилтан байрлуулах замаар байгууламжийн аюулгүй байдлыг хангадаг. Энгэснээр тус урьдчилан хорих байр нь хориотой бүсийг л хамгаалдаг. Гадна болон гадуур харуул хамгаалалт тавих шаардлаггүй байгууллагын хязгаарлагдмал гадна талбайг бүхэлд нь телехяналтаар харуул хамгаалалтыг зохион байгуулж байдаг.

Хүмүүсийг нэвтрүүлэх шалган нэвтрүүлэх цэгүүд нь хаалгатай хоёр блоклон хуваан тоноглогдсон өргөн коридор юм. Коридорын хана,

хаалгатай хуваалт нь сум нэвтэрдэггүй шилээр хийгдсэн байдаг. Хаалга нь нэгэн зэрэг нээх боломжгүй төхөөрөмжөөр тоноглогдсон байдаг. Хяналтын цэгийн орох хаалгыг цахилгаан механик цоожоор тоногдсон бөгөөд явган хүний коридорын хамгаалалтын хаалгыг хяналтын өрөөнд байгаа ажилтан нээдэг.

Тээврийн хэрэгсэл, ачааг шалгах зорилгоор шалган нэвтрүүлэх цэг дээр тээврийн хэрэгслийг шалгахдаа гэрэлтүүлэгтэй хазайсан толь, эсвэл видео камер, плазмын самбар бүхий бүр илүү орчин үеийн хувилбар, зүрхний цохилтод хариу үйлдэл үзүүлдэг тээврийн хэрэгслийг шалгах техникийн хэрэгсэл гэх мэт янз бүрийн төхөөрөмжийг ашигладаг.

Бүгд Найрамдах Франц улс

Франц улсын ял эдлүүлэх байгууллагын бүтэц нь:

1/ Мөрдөн тусгаарлах газар,

2/ Ял эдлүүлэх байгууллага гэсэн 2 төрөлд¹ хуваагдах ба ял эдлүүлэх байгууллага нь насанд хүрэгчдийн төвлөрсөн болон орон нутгийн хорих байгууллага, насанд хүрээгүйчүүдийн тусгайлсан сургалт, хүмүүжлийн байгууллагаас бүрдэнэ.

а) Төвлөрсөн хорих байгууллагад нэг жилээс дээш хугацаагаар ял эдлэгсдийн ялыг эдлүүлдэг. Шинээр ирсэн бүх хоригдлыг шоронгийн байдалд дасгахын тулд 45 хүртэлх хоног ганцаарчилсан тасалгаанд байлгадаг ба тэднийг засарч хүмүүжих төлвөө олсон, олоогүй, эргэлзээтэй байгаа гэж ангилдаг. Засрах төлвөө олсон хоригдлууд өдөр нь хамтарч ажиллаад, шөнө нь ганцаарчилсан тасалгаанд байрладаг байна. Засралын түвшин “сайн” гэж үнэлэгдсэн хоригдлын ахуй нөхцөлийг сайжруулах, хагас хөнгөн дэглэмд шилжүүлэн шоронгоос гадна ажиллах, төрөл төрөгсөдтэйгээ уулзах, хугацаанаас нь өмнө тэнсэн суллах гэх мэт урамшуулал үзүүлдэг байна.

б) Орон нутгийн засаг захиргаа өөрийн мэдэлд хорих байгууллагыг байгуулдаг бөгөөд тэр нь баривчлагдагсдын байр, хүмүүжлийн төв гэсэн ангилалтай байдаг. Орон нутгийн хорих байгууллагад шүүхийн шийдвэр хүчин төгөлдөр болохыг хүлээж байгаа яллагдагч, хор холбогдол бага эрүүгийн гэмт хэрэг үйлдэгчид, нэг жил хүртэл хугацаагаар хорих ял шийтгүүлэгчдийг хорьдог байна.

¹ Гантулга, Н. Хүний эрх ба хорих ял. 59 дэх тал. Уб. 2015

в) Насанд хүрээгүй хоригдлыг тусгайлан байгуулсан сургалт хүмүүжлийн байгууллагад байлгаж ялыг нь эдлүүлдэг.

Францын ял эдлүүлэх ажиллагааны нэг онцлог бол насанд хүрээгүй хоригдлыг шашин, буяны болон хүмүүнлэгийн үйл ажиллагаа явуулдаг олон нийтийн байгууллагад ялаа эдлэхийг зөвшөөрдөг явдал юм. Нөгөө нэг онцлог нь Франц улсын шүүх хоригдлын эдлэх ялын хугацааг хасаж багасгах, тэднийг хугацаанаас нь өмнө тэнсэн суллахад их өргөн эрх эдэлдэг байдал юм.

Францын ихэнх шоронд хяналтыг зохион байгуулахдаа хоригдогч, хоригдолуудыг ангилан ялгах зарчимд суурилдаг. Энэ зорилгоор янз бүрийн хөтөлбөр боловсруулагддаг байна. Жишээлбэл: Гэмт хэрэгтнүүдийг тодорхой онцлогоор нь хянах систем бөгөөд энэ нь тусгайлан бэлтгэсэн тест ашиглан, схемийн дагуу судалгаа хийж ангилдаг юм.

Хоригдол бүрийн хувьд дараахь шинж тэмдгүүдийг тусгасан тусгай картуудыг боловсруулсан: сэтгэл гутралын байдал байгаа эсэх; илрэл, хэт их түгшүүр, түрэмгий байдал; ичиж зовох эсвэл хэт ичимхий байдал; зан байдал, ярианд ер бусын зүйл байгаа эсэх; архи, мансууруулах бодисын нөлөөн дор байгаа зэрэг. Хоригдлуудад 24 цагийн турш хяналт тавих нь аюулгүй байдлын заавал биелүүлэх шаардлага гэж үздэг бөгөөд хамгаалалтын ажилтан нь хяналт тавьдаг. Хорих ангийн нутаг дэвсгэр дээр хоригдлуудын амь нас, аюулгүй байдалд заналхийлэх нөхцөл байдал үүссэн тохиолдолд алба хаагчид сонсогдохуйц газар байх, эсвэл дуудлага хийх хэрэгсэлтэй байх ёстой. Хоригдол бүрийг цагт нэгээс доошгүй удаа хяналт тавьж байх ёстой. Энэхүү шаардлагыг телехяналтын тусламжтайгаар гүйцэтгэдэг.

Бүгд Найрамдах Хятад Ард Улс

БНХАУ нь “Ухаалаг хорих байгууллагын бий болгох” нь дэлхийн хамгийн аюулгүй хорих анги байгуулах, менежментийн цогц чадварыг сайжруулах чиглэлийг баримталж ирсэн байна. Тус чиглэлийн хүрээнд хууль сахиулах үйл ажиллагаанд хөдөлгөөнт терминал түгээмэл болсноор ухаалаг дагалдах хэрэгсэл, жолоочгүй хуяглан хүргэлтийн тээврийн хэрэгсэл, мэдээллийн системд анализ хийх гэх мэт ухаалаг программуудыг ашиглах, мэдээллийн санд задлан шинжлэх замаар хорих ангийн үйл ажиллагааг “үйлдлийн дараах арга хэмжээ”-с “үйлдлийг хийхээс өмнөх хяналт”-д, мэдээллийг боловсруулах системээс мэдээллийг урьдчилан

таамаглах, ээлжийн ажил хүлээлцэх менежментийг ухаалаг төхөөрөмжийн менежментийн хэлбэр рүү шилжүүлэх боломжийг бүрдүүлжээ. Бүгд Найрамдах Хятад Ард Улсын хорих байгууллагад "Ухаалаг хорих байгууллага" төслийн хүрээнд дараах 14 системийг нэвтрүүлсэн байна. Үүнд:

Видео аналитик хяналтын систем - Видео шинжилгээний технологийг ашиглан хоригдогчдын хэвийн бус байдал, үйлдлүүдийг илрүүлэх.

Эрүүл мэндийн хяналтын систем - Цахим бугуйвч ашиглан хоригдогчдын зүрхний цохилт болон бусад бие байдлыг хянах.

Явах хөдөлгөөний хяналтын систем - Ухаалаг бугуйвч ашиглан хоригдогчдын өрөөнөөс гаднах хөдөлгөөнийг хянах.

Мансууруулах бодис мэдрэгч автомат роботын систем - Мансууруулах бодис болон бусад хориотой эд зүйл нэвтрэхээс урьдчилсан сэргийлэх зорилгоор автомат робот үзлэг шинжилгээ хийх.

Цахилгаан цоожны аюулгүй байдлын систем - Албан хаагчдын нүүр царайгаар таньж үйлдэл үзүүлэх аюулгүй байдлын төхөөрөмж.

Байршлын мэдээллийн систем - Ухаалаг бугуйвч, нүүр таних технологийг ашиглан түр саатуулах байранд хоригдож байгаа хүний тоо, түүнчлэн тэдгээрийн бодит цагийн байршлыг байгууламжийн газарзүйн мэдээлэлтэй нэгтгэх;

Харилцаа холбооны нэгдсэн систем - Хоригдогч, харилцагч хоорондын утсан холбоо харилцааны үед дуу хоолойг илрүүлж зөвшөөрөлгүй гуравдагч этгээдийн оролцоог таслан зогсоох;

Түлхүүр ба тоног төхөөрөмжийн нэвтрэх систем - Түлхүүр, тоног төхөөрөмжийн менежментийг хөнгөвчлөхийн тулд /RFID /радио давтамжийг тодорхойлох технологийн ашиглана.

Хоригдогчдын цахим шүүгээ - Ухаалаг бугуйвчийг ашиглан еерсдийн эд зүйлс хадгалах шүүгээг түр хугацаанд эзэмших боломжтой.

Хоригдогчдын өөртөө үйлчлэх ТҮЦ машин - Ухаалаг бугуйвч болон өөрсдийн хувийн дугаартайгаа хослуулан хоол худалдаж авах, өргөдөл гаргах, хүсэлт гаргах, гэр бүлийнхэнтэйгээ харилцах зэрэг үйлчилгээг өөртөө үйлчлэх ТҮЦ машинаас авах боломжтой.

Хоригдогчдын бие даан суралцах таблет - Хоригдогчид таблетаар цахим ном унших, цахим сэтгүүл унших, хөгжим, видео үзэх гэх мэт өөртөө үйлчлэх;

Робот хяналтын систем - Хянагчийн эргүүл хийх тогтсон хугацааны хоорондох сул цагийн үед хоригдогчдыг биечлэн хянах

Ухаалаг хяналтын систем - Wifi, Bluetooth болон GPS технологид суурилсан ухаалаг бугуйвч ашиглан хорихоос өөр төрлийн ял, батлан Даалтад байгаа хоригдогчдыг хянах.

Албан хаагчдын гар төхөөрөмж - Албан хаагчдыг үүргээ гүйцэтгэх ажлыг хөнгөвчлөх, тэдний хоорондын харилцааг сайжруулах зорилгоор гар төхөөрөмжөөр буюу таблет.

Бүгд Найрамдах Польш Улс

БНПУ-ын хорих ангийн нэг онцлог нь хоригдогч болон нээлттэй, хагас нээлттэй, хаалттай дэглэмийн ялтныг байршлын хувьд тусгаарлалттайгаар нэг хорих ангид хорьдог ба Пиотрков, Трибуналски дахь шинэ хорих анги нь мөн тийм зохион байгуулалттай 700 хүний багтаамжтай, 400 хорих өрөөтэй, техник, технологийн орчин үеийн дэвшлийг ашиглан байгуулсан, өндөр стандарт бүхий хорих анги юм. Уг хорих ангийн үйл ажиллагаа, нөхцөл онцлогоос дурдвал:

-Хамгаалалтын 5,5 метр өндөртэй бетонон хашаа, 3 давхар торон хамгаалалт бүхий дотоод бүс дэх хашаатай, хамгаалалтын бүсэд дугариг хэлбэртэй, цаг агаарын ямар ч нөхцөлд бүх талаа хянах боломжтой, 8 метрийн өндөр харуулын цамхагтай.

-Хамгаалалтын хашааны хаалга бусад хонгил, жигүүрийн хаалга цахилгаан соронзон цоожтой, электрон түлхүүр нь тус тусдаа бүсийн хамгаалалтын бүрэлдэхүүний ахлагчид хадгалагддаг, 2 жигүүрийн буюу хонгилын хаалга нэгэн зэрэг онгойхгүй байхаар хийгдсэн,

-Хорих өрөөний хаалга, цонхны гадна, дотор давхар хамгаалалттай, хорих өрөөний хооронд харилцах боломжийг хаасан,

-Хяналтын төвийн тусгайлсан байранд 2 албан хаагч ажилладаг, хавтгай дэлгэц бүхий хяналтын дурангийн систем, бүх төрлийн утсан холбоонууд, мөн хорих өрөөний цэвэр ус, цахилгаан хамгаалалтын цоожны төвлөрсөн удирдлагыг нэг дор байрлуулсан,

-Хорих байр руу нэвтрэх хэсэгт металл илрүүлэгч хаалганаас гадна, хүний биенийг нэвт харах рентген төхөөрөмж суурилуулсан,

-Байнгын ажиллагаатай тусгай бүлэгтэй,

-Нийтийн гал тогоо, угаалгын байрыг тусад нь байрлуулж, үндсэн хорих байртай хонгилоор холбосон,

-Албан хаагчдын бэлтгэл сургалтад зориулсан спорт заал, бялдаржуулах танхим, урт болон богино бууны буудлагын механикжсан байртай,

-Алба хаагчид нь хамгаалалтын бамбай, тусгай хэрэгсэл, гаваар хангагдсан,

-Амиа хорлохыг завдсан, албан хаагчдад халдсан, хүч хэрэглэсэн, эсэргүүцэл үзүүлсэн хоригдогчийг тусгаарлах өрөөтэй зэрэг байдлаар орчин үеийн технологийн дэвшлийг ашиглан, аюулгүй байдлыг бүрэн хангасан хорих анги юм.

Канад Улс

1. Тусгай удирдлагын нэгж (SHU)

Тусгай удирдлагын нэгж нь Бүсийн хүлээн авах төв (RRC)-д байрлана.

Энэ нь Квебек мужид байрладаг олон дэглэм бүхий хорих байгууллага юм. Энэ нь аль нэг хорих байгууллага ямар нэгэн шалтгааны улмаас хоригдогчийн аюулгүй байдлыг хангаж чадахгүй байна гэж үзвэл энэхүү өндөр зохион байгуулалт бүхий байгууллагыг санал болгодог бөгөөд энэ байгууллага нь хүлээж авсны дараагаар аль болох богино хугацаанд өндөр хамгаалалт бүхий хорих анги уруу шилжүүлэхийг эрмэлздэг. Хоригдогч тухайн төвд хэдий хугацаагаар үлдэх нь бусад хоригдогчид болон албан хаагчид учруулж болзошгүй эрсдэлийн хэмжээ хэр зэрэг буурснаас шалтгаалах боловч энэ байгууллага нь хоригдогчийг дээд тал нь 90 хүртэл хоногоор байлгадаг.

2. Өндөр хамгаалалт бүхий хорих анги

Өндөр хамгаалалт бүхий хорих ангийн зорилго нь алба хаагчдад зориулан явуулсан тусгай сургалт, олгосон боловсрол зэргээр дамжуулан хоригдогчдыг дунд зэргийн хамгаалалт бүхий хорих анги уруу шилжих хэмжээнд хүртэл засрал хүмүүжил олгох явдал юм.

Өндөр хамгаалалт бүхий хорих байгууллага олон нийтийн аюулгүй байдалд өндөр эрсдэл учруулах магадлалтай гэж үзсэн хоригдогчдыг хорьдог бөгөөд ямар ч тохиолдолд оргох боломжгүйгээр өндөр харуул

хамгаалалт, хяналтын системийг суурилуулж өгсөн байдаг. Хоригдогсдын хөдөлгөөн, харилцаа холбоо, эрх чөлөө маш хязгаарлагдмал.

3. Дунд зэргийн хамгаалалт бүхий хорих

Дунд зэргийн хамгаалалт бүхий хорих нь хоригдогчдод өдрөөс өдөрт амьдралын утга учир, хариуцлагыг ойлгуулж, тэднийг илүү урам зоригтой болгоход нөлөөлж чадахуйц орчин нөхцөлөөр хангахад чиглэн ажилладаг бөгөөд өндөр хамгаалалт бүхий хорих ангийн нэгэн адил харуул хамгаалалттай байдаг.

Дунд зэргийн хамгаалалт бүхий хориход хоригдогчид хоорондоо харилцах, нэгэнтэйгээ найрсаг харилцах, нөхөрлөл үүсгэхийг зөвшөөрдөг явдал нь тухайн хоригдогчийг жирийн хамгаалалт бүхий хорих анги руу шилжих ажиллагааны бэлтгэл болж өгдөг юм.

4. Жирийн хамгаалалт бүхий хорих

Жирийн хамгаалалт бүхий хорих ангид цөөн тооны хязгаарлалт байдаг. Хөдөлгөөн, холбоо харилцаа болон хуулиар зөвшөөрөгдсөн зарим үйлдэл хийх нь үргэлж алба хаагчдын хяналтад байдаг ч чөлөөтэй бөгөөд аль болох бага хязгаарлалт хийхийг эрхэмлэдэг нь тэднийг эргэн нийгэмд ороход нь таатай нөхцөл, боломжийг олгодог гэж үздэг.

5. Эмэгтэй хоригдлыг хорих байгууллага

Эмэгтэй хоригдогчдын хорих байгууллага нь гэмт хэрэг үйлдэж эрүүгийн ял шийтгэгдсэн эмэгтэй ялтнуудад аюулгүй, тааламжтай орчин бүрдүүлэн ажиллахад чиглэн эмэгтэйчүүдэд тусгайлан зориулсан засан хүмүүжүүлэх хөтөлбөр үйл ажиллагааг явуулдаг. Энэхүү хорих байгууллагад өндөр хамгаалалт бүхий, дунд зэргийн хамгаалалт бүхий, жирийн хамгаалалт бүхий бүх харуул хамгаалалтын дэглэм бүхий байгууламж байдаг. Окахами Очид жирийн болон дунд зэргийн хамгаалалт бүхий хорих анги байдаг. Эмэгтэй хоригдогчид өөрсдийн харуул хамгаалалтын дэглэмээр ангилагдан өөр өөр хэсэгт ял эдэлдэг. Жирийн болон дунд зэргийн хамгаалалт бүхий байгууламж нь хамтдаа байдаг бөгөөд тэдгээр ялтнууд хоол, угаалга хийх болон өдөр тутмын ажлыг хуваарийн дагуу хийх үүрэгтэй байдаг.

Эмэгтэйчүүдийн ангиллын хамгийн дээд нь өндөр хамгаалалт бүхий хорих анги бөгөөд тэнд хоригдох эмэгтэй ялтан өндөр харуул хамгаалалтын нөхцөлд ял эдэлнэ. Канад улсын хорих байгууллага нь нэгд, төрийн алба

хаагчдын аюулгүй байдал, хоёрт, байгууллагын аюулгүй байдал, гуравт, нийтийн аюулгүй байдалд ихээхэн анхаарч ажилладаг.

1. Алба хаагчдын аюулгүй байдал.

Канадын хорих байгууллага бүх ажилтнуудын аюулгүй ажиллах орчинг бүрдүүлж сургалт, тоног төхөөрөмжөөр алба хаагчдыг тогтмол хангаж ямар ч хүнд, хэцүү нөхцөлд ажиллахад бэлэн байлгахыг зорьж ажилладаг.

Канадын хорих байгууллагад өдөр тутамд албан үүрэг гүйцэтгэж байгаа алба хаагчдын аюулгүй байдлыг хангахад чиглэсэн удирдлага, зохион байгуулалтын хэд хэдэн арга хэмжээг авч ажилладаг.

Хамгаалалтын хувцас, тоног төхөөрөмжийн стандарт бүр нь ажилтны ажил үүргээ гүйцэтгэх үеийн аюулгүй байдлыг хангаж байх ёстой гэж үздэг.

Хамгаалалтын хантааз: Тусгай удирдлагын нэгж, өндөр хамгаалалт бүхий, дунд зэргийн хамгаалалт бүхий хорих анги, эмчилгээний төв болон эмэгтэйчүүдийн хорих байгууллагын алба хаагчид албан үүргээ гүйцэтгэхдээ заавал өмсөхийг шаарддаг.

Хамгаалалтын бээлий: Бүх хорих ангийн алба хаагчид хэрэглэнэ. Энэ нь нэгжлэг хийж байх явцад хуруу гараа эсгэх, бие махбодод хор учруулах шингэн бодис зэргээс хамгаалдаг.

Гарын гав: Хоригдолтой шууд харилцдаг аливаа албан хаагчид биедээ авч явахыг шаарддаг.

Шүршигч: Өндөр болон дунд зэргийн хамгаалалт бүхий хорих анги, эмчилгээний төв, эмэгтэйчүүдийн хорих байгууллагын алба хаагчид албан үүргээ гүйцэтгэхдээ заавал биедээ авч явна.

Маск: Хорих ангийн алба хаагчийн үүргийн нэг болох яаралтай анхан шатны тусламж үзүүлэх шаардлагатай үед хэрэглэх зорилгоор хорих ангийн байранд болон албан үүргээ гүйцэтгэж байх хугацаанд болон албаны тээврийн хэрэгслээр явж байхдаа биедээ авч явна.

Сургалт: Канадын хорих байгууллагын алба хаагчдад маш олон төрлийн сургалтын агуулга бүхий үнэмлэх олгох, мөн хугацаа сунгаж дахин үнэмлэх олгох сургалтад хамрагдана. Энэхүү сургалтад хиймэл амьсгал хийх, ялтантай хэлэлцээ хийх стратеги, галт зэвсэг хэрэглэх болон

хяналтаар хангах аргачлал гэх мэт агуулгаар хичээл заахаас гадна ажлын байран дахь тулгарч болзошгүй аюул, бусад албан хаагч, хоригдогчоос ирж болох дарамт, хүчирхийлэл, ялтны амиа хорлохыг завдах зэрэг зөрчилдөөний асуудал тулгарвал хэрхэн бэлтгэлтэй байх талаар заадаг.

Үндэсний хяналтын төв: (NMC) Үндэсний Хяналтын төвийн үйл ажиллагааг Үндэсний Төвийн бүсийн байгууллага хариуцан явуулдаг бөгөөд хоригдогчид, албан хаагчид, бусад олон нийтийн болон төрийн байгууллагыг аюулгүй байдлаар ханган ажилладаг. Ажлын цагаар NMC буюу Үндэсний хяналтын төв нь алба хаагчдын аюулгүй байдлыг хангаж, тэдний үйл ажиллагааны мэдээг хянадаг. Ажлын цагийн дараа хоригдогчдын гомдол мэдээллийг шалгах, тэдэнд шаардлагатай тохиолдолд яаралтай тусламж үзүүлдэг.

2. Байгууллагын аюулгүй байдал

Канадын хорих байгууллага нь ажилтнууд, хоригдогчид болон тэдний гэр бүлийн гишүүд, бусад зорилгоор хорих анги дээр ирэх аливаа этгээдийн хувьд аюулгүй, найдвартай орчинг бүрдүүлж, гэмт хэрэг үйлдэгдэхээс урьдчилан сэргийлж ажилладаг. Мөн түүнээс гадна хоригдогчдыг аюулгүй, тайван орчноор ханган, тэдний зан үйлийг өөрчлөхөд анхаарлаа хандуулж хуулийг дээдэлдэг иргэн болгон нийгэмд буцан оруулахад үйл ажиллагаагаа чиглүүлэн ажилладаг.

Хар тамхи, мансууруулах бодисын судалгаа шинжилгээ болон урьдчилан сэргийлэх: Канадын хорих байгууллагын нэн тэргүүний асуудал бол хар тамхины гэмт хэргийг бууруулж, урьдчилан сэргийлэх явдал юм. Ийм учраас улсын хэмжээний хар тамхины хайгуулын бүхий л үйл ажиллагааг Канадын хорих байгууллага ханган ажилладаг. Алба хаагчид, гэрээгээр ажиллагсад, зочид, сайн дурынхан гэх мэт хүмүүсийг металл илрүүлэгч, ION сканер (эм илрүүлэх), рентген машин, мансууруулах бодис илрүүлэгч нохой зэргийг ашиглан шалгадаг.

Аюулгүй байдлын алба: Аюулгүй байдлын програм нь Канадын хорих байгууллагын мэдээллийн сүлжээний зүрх юм. Энэхүү програмын тусламжтайгаар хамтран ажилладаг олон улсын, орон нутгийн байгууллага болон агентлагтай мэдээлэл солилцож, мөн мэдээлэл хүлээн авдаг. Ингэснээр хорих байгууллагын салбар, нэгжийг цаг тухайд нь удирдлагаар хангах, тэдэнд үнэн зөв холбогдох мэдээллийг олж өгөх, тулгарч болох

эрсдэлээс урьдчилан сэргийлж, стратегийн шийдвэр гаргах боломжийг олгодог.

Тусгаарлалт: Хоригдогчдын аюулгүй байдлыг хангах үүднээс тэднийг ангилан өрөөнүүдэд оруулсан байдаг. Энэ нь хорих байгууллага дотор ял эдэлж байгаа, бусад этгээдүүдээс тэдний эрх ашиг, хууль ёсны эрхийг хамгаалах зорилготойгоор хийгддэг. Тусгаарлагдсан хоригдогч бусад хоригдогчдын адил хууль ёсны шаардлага тавих, аюулгүй байдлаа хангуулах болон бусад эрхийг эдэлнэ. Тусгаарлагдсан хоригдогчийг хувь хүн, алба хаагч, зочид болон бусад хоригдогч, байгууллагад гэм хор учруулахгүй гэж үзсэн үед тусгаарлах өрөөнөөс гарган бусад хоригдогчидтой хамт байлгаж болно.

Хоригдогчдын эд зүйл: Хорих ангийн харуул хамгаалалтын дэглэмийн түвшинөөс шалтгаалан тэдний өрөөндөө байлгахыг зөвшөөрсөн эд зүйл нь өөр өөр байна. Нийтийн, алба хаагчдын, хоригдогчдын болон хорих байгууллагын аюулгүй байдлыг хангах зорилгоор өөрийн эд зүйлсийг биедээ авч явах, бусдад дамжуулахыг хориглох бөгөөд зөвшөөрөгдсөн эд зүйлсийг аливаа хоригдогчид зөвхөн өөрийн өрөөндөө байлгана.

3. Нийтийн аюулгүй байдал

Олон нийтийн байгууллагатай хамтарсан засан сайжруулах ажиллагааг явуулах зорилгоор байгуулсан төв ажилладаг. Тухайн үйл ажиллагааг тогтмол явуулдаг алба хаагчдыг 24 цагийн хяналтад байлгаж тэдэнд ажил, үүргээ явуулах боломжийг олгодог. Учир нь тэд бол хорих байгууллага болон нийгмийн хооронд харилцах гол гүүр болдог бөгөөд хоригдогч ялын хугацаа дуусаж суллагдан нийгэмд орох үед засрал олоход аажмаар нөлөөлөн тусалдаг чухал хүчин зүйл болж чаддаг.

Канадын хорих байгууллагад ирж буй хүмүүс заавал дагаж мөрдөх ёстой хэд хэдэн журам байдаг. Эдгээр журмууд нь хоригдогчид, албан хаагчид ялангуяа хорих ангид гаднаас ирж буй хүмүүсийн аюулгүй байдлыг хангах зорилготой юм.

Хорих байгууллагад орох: Аливаа хорих ангид орж байгаа хүмүүс өөрсдийн түрийвч, тамхи, цүнх, гар утас, бичиг баримт, цаасан материал, болон бусад электрон төхөөрөмж гэх мэт биедээ авч яваа болон авчирсан бүхий л зүйлийг үлдээх ёстой. Дотогш орсны дараа албан ёсны фото зураг бүхий бичиг баримтаа шалгуулж, ялантай уулзахаар ирэгчдийн бүртгэл,

албаны ажлаар хорих ангид орохыг хүсэгчдийн бүртгэл гэсэн 2 төрлийн маягтаас өөрийн зорилгын дагуу бөглөх шаардлагатай болно. Үүний дараагаар металл илрүүлэгч болон хар тамхи, мансууруулах бодис илрүүлэгч ION сканераар шалгуулдаг журамтай байдаг. Канад улсын хорих ял эдлүүлэх байгууллагын үйл ажиллагааны эрх зүйн зохицуулалт, практик хэрэгжилт нь Монгол улсын нөхцөлд тохирох эсэх талаар цаашид судлах шаардлагатай болох нь дээр дурдсан илтгэлийн агуулгаас харагдаж байна.

АНУ-ын Нью-Йорк мужийн Оборн хотод 1816 онд ял эдлүүлэх байгууллага бий болж ганцаарчлан хорих ял эдлүүлэх, нөгөө талаар хөдөлмөрийн үр нөлөөгөөр хүмүүжүүлэх, эдийн засгийн хувьд ашигтай байх шинэ үзэл санаагаар ажиллаж эхэлснээр энэхүү ял эдлүүлэх ажиллагааг “Оборны хэлбэр” хэмээн нэрлэгдэж одоо ч голлох байр суурийг эзэлдэг ба европын болон ази номхон далайн улс орнуудад дэлгэрсэн онцлогтой. АНУ-ын шоронгуудад “Пеннсилвани” болон “Оборн” системийн хатуу тогтоогдсон дэглэм журам, дэвшилтэт хэлбэрийн аль аль нь үйлчилдэг. АНУ болон Ази-Номхон далайн улсуудын хорих ял эдлүүлэх дэглэм нь европын холбооны улсуудын адил нээлттэй, хаалттай дэглэмээс бүрдэх боловч онц аюултай гэмт хэрэгтнийг хорьж ялыг нь эдлүүлэх тусгай хорих анги /шорон/ тэдгээрийн харуул хамгаалалт хяналтын 3-5 зэрэглэлтэй байдаг онцлогтой.

Швед Улс

Швед Улсын Стокгольм хотоос холгүй орших Кумла гэх хорих байгууллагыг судлан авч үзье. Хяналтын цамхаг байдаггүйгээрээ энэхүү хорих байгууллага нь онцлогтой. Хэрмэн хашааг төмөр тортой бөгөөд хяналтын камер, хөдөлгөөн мэдрэгчийг суурьлуулсан байдаг. Хөдөлгөөн мэдрэгчид ойртох оролдлого хийхэд л тусгай дохио ажиллаж эхэлдэг байна. Бүхий л хэсэгт камерын хяналттай, тэр дундаа гал тогоо, спорт заал, үйлдвэрлэлийн хэсэг зэрэг. Хорих байгууллагын бүх байгууламжид камерын хяналт заавал байх ёстой бөгөөд хяналт тавих, хүний эрхийг хангах зорилготой байна. Нэг талаасаа, өөрсдийн камераас (өрөө) гадна байхдаа хоригдлууд байнгын хяналтад байдаг, нөгөө талаас тогтмол бичлэг хийгдэж байдгаас хамгаалалтын ажилтнууд өөрсдийгөө зөв авч явах шаардлагатай болдог байна. Аюултай гэмт хэрэгтнүүдийг хорих, дэглэмийг хүндрүүлэх зорилгоор Шведийн гурван хорих байгууллагын хэсэгт “бункер”-ыг барьсан бөгөөд өөрөөр хэлбэл тэндээс оргох ямар ч боломжгүй юм. Бункер нь шоронгуудад хамгаалалтын ажилчидтай шууд харьцах

боломжгүй бөгөөд өөр хоорондоо заримдаа л харьцдаг байна. Богино хугацааны салхилалтыг хаалттай хэсэгт зохион байгуулдаг бөгөөд бүх хөдөлгөөнийг газар доогуур хийж техник хэрэгслийн тусламжтайгаар тогтмол хяналтыг тавьдаг.

Дээр дурдсан зүйлийг дүгнэж хэлэхэд гадаадын улс орнуудын урьдчилан хорих ангиудад хяналтын зохион байгуулах талаархи баялаг, олон янзын туршлагыг тэмдэглэх шаардлагатай байна. Жишээлбэл дээр дурьдсан Швед Улсад) алба хаагчид болон хоригдол, хоригдогчдын тооны харьцаа бараг 1:1-ийн харьцаатай байдаг бөгөөд Монгол Улсын хорих ял эдлүүлэх байгууллагуудад ээлжийн харуул хамгаалалтын ажилтны харьцаа 100 хоригдолд 2-3, 30-35 хоригдогч 1 хамгаалалтын ажилтан байгаа юм.

Сингапур улс

Сингапурын хорих байгууллагын нэвтрүүлсэн аюулгүй байдлын систем нь бүх хоригдогчдын суурь, нэгдсэн, бие даасан байрны систем юм. Тус систем нь хоригдогчдын "Амьдрах байрны хэсэг" голчлон чиглэгдсэн бөгөөд хоригдлуудын бие махбодын болон динамик аюулгүй байдлыг хангах, тэдэнд учирч болох эрсдэлийг, харилцан адилгүй хэрэгцээ шаардлагад нийцүүлэн нийгэмшүүлэх ажлыг үр дүнтэй зохион явуулах зориулалттай байгуулсан байна.

Мөн тус системийн үйл ажиллагааны үндсэн хэлбэр болох "Хянагчгүй хорих байгууллага" хөтөлбөрийг хэрэгжилтийг сайжруулахад дэвшилтэт технологийг ашигласан. Техник, технологийн дэвшлийг ашигласнаар өдөр тутмын энгийн ажлыг автоматжуулж, албан хаагчдад нарийвчилсан, Дараагийн төвшний ажлыг гүйцэтгэх боломжийг олгох бөгөөд хоригдогчийг засан хүмүүжүүлж, нийгэмшүүлэх арга хэрэгслийг дижитал хэлбэрт шилжүүлэх (DIRECT), хорих байгууллагын үйл ажиллагаа, засан

Хүмүүжүүлэх системийн хөдөлгөөнт төхөөрөмж (M-PORTS) зэрэг хоёр төслийн нэвтрүүлжээ.

Эх сурвалж:

Richard Tewksbury. Prisons in the Last Ten Years, Victims & Offenders, DOI: 10.1080/15564886.2010.485905 .PP. 242-243. (2010)

Гантулга, Н. Хүний эрх ба хорих ял. 59 дэх тал. УБ. 2015.

Пүрэвсүрэн, О. Герман улсын хорих ял эдлүүлэх ажиллагаа. УБ. 2014.

---o0o---

**Иргэн, захиргааны хэргийн талаархи шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх
ажиллагаа**

**ШИЙДВЭР ГҮЙЦЭТГЭХ АЖИЛЛАГААНД ГАРЧ БУЙ ӨРГӨДӨЛ,
ГОМДЛЫН ШАЛТГААН, НӨХЦӨЛ**

**APPLICATIONS, CAUSES AND CONDITIONS OF COMPLAINT
EMERGING IN EXECUTIVE ACTION GETTING**

Ц.Номин

*Сургалт, судалгааны 403 дугаар анги-
Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн албаны сургуулийн
магистрант, ахлах дэслэгч*

Хураангуй: Шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаанд гарч буй өргөдөл, гомдолд хийсэн судалгаанд үндэслэн өргөдөл, гомдол гарах шалтгаан, нөхцөл, үр дагаврыг тодорхойлж, түүнийг бууруулах санал боловсруулахыг зорилоо.

Abstract: Based on applications and complaints studies, the decision aims to identify the causes, conditions and consequences of the complaint and to develop proposals to reduce it.

Түлхүүр үгс: шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа, өргөдөл, гомдол, шийдвэр гүйцэтгэгч, төлбөр төлөгч, гуравдагч этгээд

Keywords: executive action, petition, complaint, decision executive, payer, third party recipient

Удиртгал

Шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны зорилго нь хүчин төгөлдөр шүүхийн шийдвэрийг хуулийн дагуу, шуурхай биелүүлж, эрх, хууль ёсны ашиг сонирхол нь зөрчигдсөн этгээдийн эрхийг сэргээн, хамгаалах зорилготой билээ.

Шүүхийн шийдвэрийг шуурхай биелүүлэхэд хууль эрх зүйн оновчтой зохицуулалт чухал үүрэг, ач холбогдолтой, практикаас харахад эрх зүйн зохицуулалтын эерэг ба сул тал нь шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаанд шууд нөлөөлж, нэг бол үр дүнгээ өгч, нэг бол шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг үр дүнгүй болгож

байдаг тул хуулийн зүйл заалтыг нэг мөр ойлгох, практикт зөв хэрэглэх асуудал чухал байдаг.¹

Шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны явцад гарч буй өргөдөл, гомдол нь жилээс жилд өсч, шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газарт гарч буй өргөдөл, гомдлын 70 хувийг зөвхөн иргэний шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаатай болон шийдвэр гүйцэтгэгчтэй холбогдуулан гаргасан гомдол эзэлж байгаа нь анхаарал хандуулах асуудал болсны илрэл билээ.

Энэ асуудал нь зөвхөн төв байгууллагад гарах өргөдөл, гомдлын дийлэнх хэсгийг эзлэхээс гадна, ажлын ачаалал үүсгэх, шүүхийн шийдвэр биелүүлэхэд хүндрэл үүсгэх, удаашруулах сөрөг үр дагавартай байдаг.

Иргэдээс төрийн байгууллага, албан тушаалтанд гаргасан өргөдөл гомдлыг шийдвэрлэх тухай хуулийн 20 дугаар зүйлд “Төрийн байгууллагууд өргөдөл, гомдлын агуулгад судалгаа дүгнэлт хийж, түүний мөрөөр авах арга хэмжээг зохион байгуулж хэрэгжүүлнэ” гэж заасан байдаг бөгөөд шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаанд гарч буй өргөдөл, гомдолд судалгаа хийж, гомдол гарах болсон шалтгаан, нөхцөлийг тодорхойлж, түүнд нөлөөлж буй хүчин зүйлийг багасгах, эрх зүйн зохицуулалтыг боловсронгуй болгох арга замыг эрэлхийлж энэхүү сэдвийг сонгосон болно.

Үндсэн хэсэг

Иргэдээс гаргасан өргөдөл, гомдлын үндэслэл болон үр дагаврын шинжээр нь Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай хууль, Иргэний хэрэг шүүхэд хянан шийдвэрлэх тухай хууль, Зөрчил шалган шийдвэрлэх тухай хууль, Арбитрын тухай хуулиар шийдвэрлэдэг бөгөөд иргэдээс төрийн байгууллага, албан тушаалтанд холбогдуулан гаргасан өргөдөл, гомдлыг Иргэдээс төрийн байгууллага, албан тушаалтанд гаргасан өргөдөл гомдлыг шийдвэрлэх тухай хуульд зааснаар шийдвэрлэдэг.

Иргэдийн хуулиар хамгаалагдсан эрх, эрх чөлөө, ашиг сонирхол зөрчигдсөн гэж үзэж сэргээлгэхээр гаргасан хүсэлт болон бусад асуудлаар төрийн байгууллага албан тушаалтанд хандан гаргасан хүсэлтийг **өргөдөл** гэнэ. Өргөдөл нь санал мэдэгдэл, гомдлын шинжтэй байж болно. Төрийн ба нутгийн удирдлагын байгууллага, албан тушаалтны үйл ажиллагааг сайжруулах, шинэчлэх талаар гаргасан хүсэлтийг **санал** гэнэ. Үндсэн хууль, бусад хууль тогтоомжил заасан хүний эрх, эрх чөлөөг хэрэгжүүлэхтэй холбогдон гаргасан хүсэлтийг **мэдэгдэл** гэнэ. Өөрөөр хэлбэл иргэд хамтарч мэдэгдэл гаргадаг. Төрийн байгууллага, албан тушаалтны шийдвэр, үйл ажиллагаагаар иргэдийн хуулиар хамгаалагдсан эрх, эрх чөлөө, ашиг сонирхол зөрчигдсөн гэж үзэж сэргээлгэхээр гаргасан хүсэлтийг

¹ Бямбарагчаа, С. Үл хөдлөх хөрөнгийн албадан дуудлага худалдааны эрх зүйн зохицуулалтын зарим асуудал. Магистрын зэрэг горилсон судалгааны ажил. Уб., 2022.

гомдол гэнэ. Гомдлыг тухайн байгууллагын удирдах дээд шатны байгууллага, албан тушаалтанд хандаж гаргасан байна. **Өргөдөл гомдлыг шийдвэрлэх**¹ гэж өргөдөл, гомдолд дурдсан асуудлыг бүх талаас нь судлан үзэж, түүний дагуу хууль тогтоомжид нийцүү лэн холбогдох арга хэмжээ авсныг мэдэгдэж, хуулийн хугацаанд багтаан хариу өгөхийг хэлнэ.

Монгол Улсын иргэн, Монгол улсын нутаг дэвсгэрт байгаа гадаадын иргэн, харьяалалгүй хүн дангаар болон хамтарч төрийн байгууллага, албан тушаалтанд өргөдөл, гомдол гаргах эрхтэй. Өргөдөл, гомдлыг төрийн албан ёсны хэл бичгээр, амаар, цахим хэлбэрээр дамжуулан гаргана².

Шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны зорилго нь хуулийн хүчин төгөлдөр шүүхийн шийдвэрийг хуулийн дагуу, шуурхай биелүүлж, эрх, хууль ёсны ашиг сонирхол нь зөрчигдсөн төлбөр авагч иргэн, хуулийн этгээдийн эрхийг сэргээн, хамгаалах зорилготой бөгөөд төлбөр төлөгчийн хөрөнгөнд шүүхийн шийдвэрийн үндсэн дээр хуулийн дагуу төрийн албадлага хэрэглэн халдах, төлбөр төлөгчийн хөрөнгийг битүүмжлэх, барьцаалах, хураах, албадан худалдан борлуулах замаар хэрэгжүүлдэг онцлогтой.

Шийдвэр гүйцэтгэх ажилагаанд болон албан тушаалтанд холбогдуулан гаргасан гомдлыг Иргэдээс төрийн байгууллага, албан тушаалтанд гаргасан өргөдөл гомдлыг шийдвэрлэх тухай хуулийг баримтлан шийдвэрлэх бөгөөд Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулинд “Иргэний шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны талууд шийдвэр гүйцэтгэгчийн явуулсан арга хэмжээ, түүний гаргасан шийдвэрийг зөвшөөрөөгүй тохиолдолд тухайн арга хэмжээг гүйцэтгэсэн өдрөөс хойш, энэ тухай мэдээгүй бол олж мэдсэн өдрөөс хойш 7 хоногийн дотор ахлах шийдвэр гүйцэтгэгчид гомдол гаргаж болно. Ахлах шийдвэр гүйцэтгэгч гомдлыг 14 хоногийн дотор шийдвэрлэж, тогтоол гаргана. Тогтоолыг зөвшөөрөөгүй тохиолдолд хүлээн авснаас хойш 7 хоногийн дотор ерөнхий шийдвэр гүйцэтгэгчид, ерөнхий шийдвэр гүйцэтгэгчийн шийдвэрийг хүлээн авснаас хойш 14 хоногийн дотор шүүхэд гомдол гаргаж болно³” гэж заасан байна. Тэгвэл тус хуулинд дараах асуудлаар шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаанд гомдол гаргах эрхгүй байхаар зохицуулжээ. Үүнд:

- Иргэний шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны талууд хөрөнгийг албадан худалдан борлуулах шийдвэрийн талаар болон хөрөнгийн үнэлгээний талаар энэ хуулийн 55.7-д заасны дагуу шүүхэд гомдол гаргаж шийдвэрлүүлсэн бол тухайн

¹ Иргэдээс төрийн байгууллага, албан тушаалтанд гаргасан өргөдөл гомдлыг шийдвэрлэх тухай хууль. 1995.

² Иргэдээс төрийн байгууллага, албан тушаалтанд гаргасан өргөдөл гомдлыг шийдвэрлэх тухай хууль. 1995.

³ Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль. 2017.

асуудлаар хөрөнгө албадан худалдан борлуулах ажиллагааны явцад шүүхэд дахин гомдол гаргах эрхгүй

- Хуулийн хүчин төгөлдөр болсон шүүхийн шийдвэрийг гүйцэтгэх ажиллагааг үүсгэх тухай тогтоолын талаар шүүхэд гомдол гаргахгүй

- Энэ хуульд өөрөөр заагаагүй бол шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны оролцогч шийдвэр гүйцэтгэгчийн шийдвэр, үйл ажиллагаанд энэ хуульд заасан гомдол гаргах хугацааг хэтрүүлсэн тохиолдолд гаргасан гомдлыг гомдол гаргагчид буцааж, гомдол гаргаагүйд тооцно

- Иргэний шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны оролцогч тэжээн тэтгэх үүрэгтэй холбоотой шүүхийн шийдвэрийг гүйцэтгэхээс бусад тохиолдолд энэ хуулийн 29.1.1, 29.1.2, 29.1.3, 29.1.4, 29.1.8-д заасны дагуу иргэний шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг дуусгавар болгох тухай шийдвэрт гомдол гаргах эрхгүй

- Төлөөлөгчийн гаргасан гомдлыг шүүх хянан шийдвэрлэсэн бол иргэний шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны талууд тухайн асуудлаар дахин гомдол гаргах эрхгүй

- Иргэний шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны талууд хөрөнгийг албадан худалдан борлуулах шийдвэрийн талаар болон хөрөнгийн үнэлгээний талаар энэ хуулийн 55.7-д заасны дагуу шүүхэд гомдол гаргаж шийдвэрлүүлсэн бол тухайн асуудлаар хөрөнгө албадан худалдан борлуулах ажиллагааны явцад шүүхэд дахин гомдол гаргах эрхгүй байхаар тус тус зохицуулжээ¹.

Шүүхийн шийдвэрийн биелэлтийн талаар:

2021 оны жилийн эцсийн байдлаар нийт 36321 гүйцэтгэх баримт бичгийн 1.8 их наяд төгрөгийг биелүүлэхээс 19693 гүйцэтгэх баримт бичгийн 339.0 тэрбум төгрөгийг биелүүлж, 16628 гүйцэтгэх баримт бичгийн 1.4 их наяд төгрөгийн үлдэгдэлтэй, гүйцэтгэх баримт бичгийн бодит биелэлтийн улсын дундаж үзүүлэлт 54.2 хувь, мөнгөн дүн 18.9 хувьтай ажилласан ба өмнөх оны мөн үеэс гүйцэтгэх баримт бичгийн статистик үзүүлэлт 2.5 хувиар өссөн, мөнгөн дүн 3.6 хувиар буурсан үзүүлэлттэй ажиллалаа.

2022 оны жилийн эцсийн байдлаар нийт 44731 гүйцэтгэх баримт бичгийн 2.6 их наяд төгрөгийг биелүүлэхээс 24406 гүйцэтгэх баримт бичгийн 788.3 тэрбум төгрөгийг биелүүлж, 20325 гүйцэтгэх баримт бичгийн 1.8 их наяд төгрөгийн үлдэгдэлтэй, гүйцэтгэх баримт бичгийн бодит биелэлтийн улсын дундаж үзүүлэлт 54.6 хувь, мөнгөн дүн 29.8 хувьтай ажилласан.

2023 оны 9 дүгээр сарын байдлаар нийт биелүүлбэл зохих 46.533 гүйцэтгэх баримт бичгийн 2.562.053.841.6 төгрөгөөс 21043 гүйцэтгэх баримт бичгийн

¹ Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль. 2017.

438.038.412.0 төгрөгийг бүрэн биелүүлж, 25490 гүйцэтгэх баримт бичгийн 2.124.015.429.6 төгрөгийн үлдэгдэлтэй гүйцэтгэх хуудасны бодит биелэлт 45.2 хувь, мөнгөн дүнгийн бодит биелэлт 17.1 хувийн биелэлттэй ажилласан байна.

Хүүхдийн тэтгэлгийн гүйцэтгэх баримт бичигт 2021 онд биелүүлбэл зохих 12724 гүйцэтгэх баримт бичгийн 70.4 тэрбум төгрөгөөс 1444 гүйцэтгэх баримт бичгийн 36.4 тэрбум төгрөгийг бодитой биелүүлснээс 30.3 тэрбум төгрөгийг хэсэгчлэн төлүүлжээ. Гүйцэтгэх баримт бичгийн бодит биелэлт 11.3 хувийн үзүүлэлттэй, 11280 гүйцэтгэх баримт бичгийн үлдэгдэлтэй байна.

2022 оны жилийн эцсийн байдлаар хүүхдийн тэтгэлгийн биелүүлбэл зохих 13526 гүйцэтгэх баримт бичгийн 47.8 тэрбум төгрөгөөс 1272 гүйцэтгэх баримт бичгийн 20.1 тэрбум төгрөгийг бодитой биелүүлснээс 14.9 тэрбум төгрөгийг хэсэгчлэн төлүүлж, гүйцэтгэх баримт бичгийн бодит биелэлт 9.4 хувийн үзүүлэлттэй, 12254 гүйцэтгэх баримт бичгийн үлдэгдэлтэй байна.

2023 оны 3 дугаар улирлын байдлаар 13989 гүйцэтгэх баримт бичгийн 45.8 тэрбум төгрөгөөс 872 гүйцэтгэх баримт бичгийн 17.0 тэрбум төгрөгийг бодитой биелүүлж, гүйцэтгэх баримт бичгийн бодит биелэлт 6.2 хувийн үзүүлэлттэй, 13117 гүйцэтгэх баримт бичгийн үлдэгдэлтэй байна.

Тухайлбал Нийслэлийн шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх газар нь Улсын хэмжээнд биелүүлбэл зохих гүйцэтгэх баримт бичгийн 60 гаруй хувьд шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа явуулж, 2023 оны 9 дүгээр сарын статистик мэдээгээр тус газар нь биелүүлбэл зохих 22759 гүйцэтгэх баримт бичгийн 1.917.748.010.3 төгрөгөөс 9137 гүйцэтгэх баримт бичгийн 358.645.802.7 төгрөгийг бүрэн биелүүлэн дуусгавар болгож, 13.622 гүйцэтгэх баримт бичгийн 1.559.097.201.6 төгрөгийн үлдэгдэлтэй бодит биелэлт 40,1 хувьтай ажилласан нь тухайн харилцаанд оролцогчдын хөндөгдсөн эрхийг сэргээх үйл ажиллагаа удаашралтай, шүүхийн шийдвэр заавал биелэгдэх нөхцөл хангагдахгүй байгааг харуулж байна. Шүүхийн шийдвэр биелэгдэхгүй байх нь өргөдөл, гомдол гарах хамгийн гол шалтгаан болох бөгөөд шүүхийн шийдвэр биелүүлэхэд тулгамдаж буй асуудал нь гарч буй өргөдөл, гомдолтой салшгүй холбоотой.

Шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны явцад шүүхийн шийдвэр биелэгдэхгүй, төлбөр төлөгдөхгүй байгаа шалтгааныг ангилж харуулбал:

Төлбөрийн чадваргүй буюу төлбөрт албадан гаргуулах эд хөрөнгөгүйгээс ажиллагаа удааширсан 7264 гүйцэтгэх баримт бичгийн 605.344.397.4 төгрөгийн буюу 28,5 хувь

Оршин суух хаяг тодорхойгүй болон эрэн сурвалжлах ажиллагаа явагдаж байгаа 1784 гүйцэтгэх баримт бичгийн 148.681.080.0 төгрөгийн буюу 7 хувь

Хорих ял эдэлж байгаа 651 гүйцэтгэх баримт бичгийн 44.569.861.5 төгрөгийн буюу 2.8 хувь

Төлбөрийг хэсэгчлэн төлдөг 3962 гүйцэтгэх баримт бичгийн 491.950.918.2 төгрөгийн буюу 17.2 хувь

Бусад шалтгаанаар төлбөр төлөгдөөгүй 11829 гүйцэтгэх баримт бичгийн 833.469.172.3 төгрөгийн буюу 44.5 хувь байна¹.

Мөн Хууль зүй, дотоод хэргийн сайд, Хөдөлмөр нийгмийн хамгааллын сайд, Сангийн сайдын хамтарсан 2017 оны 9 дүгээр сарын 29-ний өдрийн А217, А167, А303 дугаар тушаалаар тус албаны харьяа чиг үүрэг хэрэгжүүлж буй газар, хэлтсийг 3 бүсэд хувааж, бүсээс хамаарч нэг шийдвэр гүйцэтгэгчид 120-180 гүйцэтгэх баримт бичигт шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа явуулах жишиг нормативыг тогтоосон боловч сүүлийн 3 жилийн дундаж үзүүлэлт болох 51324 гүйцэтгэх баримт бичгийг 244 шийдвэр гүйцэтгэгчийн тоотой харьцуулахад нэг шийдвэр гүйцэтгэгчид 210 гүйцэтгэх баримт бичиг оногдож, тогтоосон жишиг нормативаас 30-102 гүйцэтгэх баримт бичгээр илүү ачаалалтай ажиллаж байгаа нь шүүхийн шийдвэрийн биелэлтэд тодорхой хэмжээгээр нөлөөлж байна.

---o0o---

¹ Зая.С. Шүүхийн шийдвэр биелэгдэхгүй байгаа шалтгаан, нөхцөл өгүүлэл. Шүүхийн шийдвэрийн биелэлтэд нөлөөлөх хүчин зүйлс, тулгамдаж буй асуудал, шийдвэрлэх арга зам хэлэлзүүлэг. 2023

ШИЙДВЭР ГҮЙЦЭТГЭЛИЙН ЖУРМААР ХИЛИЙН ХОРИГ ТАВИХ ЭРХ ЗҮЙН ЗОХИЦУУЛАЛТЫН ОНЦЛОГ

CHARACTERISTICS OF LEGAL REGULATION OF BORDER SANCTIONS BY DECISION EXECUTION PROCEDURES

Б.Лхагвасүрэн

Сургалт, судалгааны 403 дугаар анги-

*Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн албаны сургуулийн
магистрант, ахлах дэслэгч*

Хураангуй: Өгүүлэлд шийдвэр гүйцэтгэлийн журмаар хилийн хориг тавих эрх зүйн зохицуулалтын талаар судлан үзлээ.

Abstract: In the article, we have studied the legal regulation of border embargo by decision execution procedure.

Түлхүүр үгс: шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа, хилийг хориг, хязгаарлалт

Keywords: enforcement, border bans and restrictions

Монгол Улсын нэрийн өмнөөс гаргасан хуулийн хүчин төгөлдөр шүүхийн шийдвэрийг иргэн, хуулийн этгээд заавал биелүүлэх үүрэгтэй бөгөөд сайн дураар биелүүлээгүй тохиолдолд тусгайлсан чиг үүрэг бүхий төрийн байгууллага хуульд заасан үндэслэл, журмын дагуу албадан гүйцэтгэдэг.

Монгол Улсын Үндсэн хуулийн 16 дугаар зүйлийн 14 дэх хэсэгт иргэний эрх, эрх чөлөө нь зөрчигдсөн гэж үзвэл уул эрхээ хамгаалуулахаар гомдол гаргах, бусдын хууль бусаар учруулсан хохирлыг нөхөн төлүүлэх эрхтэй, 19 дүгээр зүйлийн 1 дэх хэсэгт “Төрөөс хүний эрх, эрх чөлөөг хангахуйц эдийн засаг, нийгэм, хууль зүйн болон бусад баталгааг бүрдүүлэх, хүний эрх, эрх чөлөөг зөрчихтэй тэмцэх, хөндөгдсөн эрхийг сэргээн эдлүүлэх үүргийг иргэнийхээ өмнө хариуцна”¹ гэж заасан.

¹ Монгол Улсын Үндсэн хууль. 1992 он. //Төрийн мэдээлэл №1/

Үндсэн хуулиар заасан эрхийг хангах үндэслэлийг Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулиар баталгаажуулж өгсөн. Уг хуулийг Улсын их хурлаас 2002 оны 01 дүгээр сарын 10-ны өдөр баталж, 9 дүгээр сарын 01-ний өдрөөс дагаж мөрдсөн бөгөөд хуулиар шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын тогтолцоо, зохион байгуулалт, иргэний болон эрүүгийн хэргийн талаар гарсан шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны эрх зүйн үндэслэл, журмыг тогтоосон байдаг.

Дээрх хуулинд төлбөр төлөгчийн гадаадад зорчих эрхийг түдгэлзүүлэх албадлагын арга хэмжээний талаар тусгагдаагүйгээс тухайн ажиллагааг Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын даргын 2009 оны А/03 дугаар тушаал, 2012 оны 05 дугаар сарын 09-ний өдрийн А/62 дугаар тушаалаар батлагдсан журмаар зохицуулж байв.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын даргын 2012 оны А/62 дугаар тушаалаар батлагдсан "Шүүхийн шийдвэр биелүүлэхээс санаатайгаар зайлсхийж байгаа төлбөр төлөгчийн гадаадад зорчих эрхийг түдгэлзүүлэх, сэргээх, хүлээн авах, тоо бүртгэл хөтлөх журам"-аар төлбөр төлөгч иргэний гадаадад зорчих эрхийг түдгэлзүүлэх үндэслэл нь уг журмын "2 дугаар зүйлээр зохицуулсан. Тухайлбал:

2.3.1. Төлбөр төлөхөөс санаатайгаар зайлсхийсэн,

2.3.2. Эд хөрөнгөө нуун дарагдуулсан,

2.3.3. Эд хөрөнгийн мэдүүлэг өгөөгүй, худал өгсөн,

2.3.4. Гадаад улсад оргон гарч болзошгүй нь тогтоогдсон,

2.3.5. Эрэн сурвалжлагдаж байгаа,

2.3.6 Төлбөр авагч хүсэлт гаргасан бол үнийн дүн харгалзахгүй,

2.3.7 Шүүхээс түдгэлзүүлсэн шийдвэр, захирамж гарсан бол...", "2.4-т 5.000.000 /таван сая/ төгрөгөөс дээш төлбөртэй төлбөр төлөгч, 6 сараас дээш хугацаагаар хүүхдийн тэтгэлэг төлөөгүй тэтгэлэг төлөгчийн гадаадад зорчих эрхийг түдгэлзүүлнэ." гэж заажээ.

Журамд гадаадад зорчих эрх түдгэлзүүлэх үндэслэлийг тодорхой зааж өгсөн боловч зарим зохицуулалтыг нарийвчлан тусгаагүй байна.

Тухайлбал, журмын 2.1-т "Шийдвэр гүйцэтгэх алба, хэсэг нь төлбөр төлөгчийн гадаадад зорчих эрхийг түдгэлзүүлэх саналаа албан бичгээр гүйцэтгэлийн хувийн хэргийн хамт Шийдвэр гүйцэтгэх газарт ирүүлнэ" гэсэн зааснаас өөр зохицуулалтгүй байна.

Дээрх эрх зүйн зохицуулалтаас харахад эрх түдгэлзүүлж байгаа талаар төлбөр төлөгч этгээдэд мэдэгдэх, санал хүргүүлэх болон саналыг хүлээн авч шийдвэрлэх хугацаа тодорхой бус, ирүүлсэн саналыг Шийдвэр гүйцэтгэх газар аль

байгууллагад хандаж шийдвэрлэх нь тодорхойгүй, төлбөр авагчийн хүсэлтээр үнийн дүн харгалзахгүй гадаадад зорчих эрхийг түдгэлзүүлж болохоор зохицуусан ч төлбөр авагчийн хүсэлтээр уг эрхийг сэргээх үндэслэлийн талаар огт зохицуулаагүй байгаа юм.

Харин Улсын Их Хурлаас 2014 оны 12 дугаар сарын 05-ны өдөр Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай /2002/ хуульд нэмэлт өөрчлөлтийг оруулсан.

Уг нэмэлт өөрчлөлтөөр Улсын ерөнхий гүйцэтгэгчийн бүрэн эрхийг нэмэгдүүлсэн бөгөөд хуулийн 133 дугаар зүйлийн 133.4.4-т “шийдвэр гүйцэтгэгчийн саналыг үндэслэн төлбөр төлөгч иргэн, хуулийн этгээдийн гүйцэтгэх удирдлагын гадаадад зорчих, цагаачлах эрхийг түдгэлзүүлэх” эрхийг Улсын ерөнхий гүйцэтгэгч хэрэгжүүлэхээр хуульчилсан нь энэ төрлийн албадлагын арга хэмжээ нь шүүхийн шийдвэрийг гүйцэтгэхэд үр нөлөөтэй болсон юм.

Хуулийн зохицуулалтын хүрээнд хилийн хориг тавих ажиллагаа нь Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын даргын 2015 оны 09 дүгээр сарын 28-ны өдрийн А/199 дүгээр тушаалын 1 дүгээр хавсралтаар баталсан “Шүүхийн шийдвэр биелүүлээгүй төлбөр төлөгчийн гадаадад зорчих, цагаачлах эрхийг түдгэлзүүлэх, сэргээх, тоо бүртгэл хөтлөх журам”-аар нарийвчлан зохицуулагдаж, өмнөх 2012 оны А/62 тоот тушаалаар баталсан журам хүчингүй болсон.

Тодруулбал тухайн журмаар хилийн хориг тавих ажиллагааг явуулах үндэслэл нь хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээг 40 дахин нэмэгдүүлсэнтэй тэнцэх хэмжээний төлбөрийг төлөөгүй, 6 сараас дээш хугацаагаар тэтгэлгийн хуримтлал үүсгэсэн, гадаад улсад зорчих нь холбогдох баримтаар тогтоогдсон төлбөр төлөгчийн гадаадад зорчих, цагаачлах эрхийг хязгаарлах албадлагын арга хэмжээг авах юм.

Шийдвэр гүйцэтгэгч тухай ажиллагааг явуулахдаа төлбөр төлөгчид урьдчилан мэдэгдэх хуудсаар мэдэгдэж, эрх түдгэлзүүлэх саналыг Улсын ерөнхий гүйцэтгэгчид гаргахаар журамлан зохицуулсан.

Түүнчлэн төлбөр төлөгчийн гадаадад зорчих эрхийг сэргээх үндэслэлийг тодорхойлж, эрх түдгэлзүүлэх, сэргээх ажиллагаанд мэдээлэл харилцан солилцох талаар болон хилээр саатуулагдсан төлбөр төлөгчийг хүлээн авах ажиллагааг ч нарийвчлан зохицуулсан байна.

Төлбөр төлөгчийн гадаадад зорчих эрхийг түдгэлзүүлэх үндэслэлд дээрх журмын 2.5-д зааснаар эд хөрөнгө, орлогоо нуун дарагдуулсан, төлбөр төлөхөөс санаатай зайлсхийсэн, эд хөрөнгийн мэдүүлэг өгөхөөс зайлсхийсэн, худал мэдүүлэг өгсөн, гадаад улсад гарсан нь нотлох баримтаар тогтоогдсон, гадаад улс руу оргон зайлж болзошгүй талаар мэдээлэл ирсэн, эрэн сурвалжлах ажиллагаа явагдаж байгаа зэргийг хамааруулсан.

Шүүхийн шийдвэрт заасан мөнгөн төлбөрийн үүрэг нь хөдөлмөрийн хөлсний доод хэмжээг 40 дахин нэмэгдүүлсэнтэй тэнцэх төлбөр буюу тухайн үеийн мөнгөн дүнгээр 9,6 сая төгрөг, 6 сараас дээш хугацаагаар төлөгдөөгүй, хуримтлал үүссэн тэтгэлгийн хэмжээ нь 1,1-2,2 сая төгрөг байв.

Дээрх журамд энэ төрлийн албадлагын арга хэмжээг шийдвэр гүйцэтгэгчийн санаачлагаар буюу хариуцсан шийдвэр гүйцэтгэгч төлбөр төлөгчид мэдэгдэх хуудсаар урьдчилан мэдэгдэж, мэдэгдсэнээс хойш 5 хоногийн дотор харьяалах шийдвэр гүйцэтгэх алба, хэсгээс шийдвэр гүйцэтгэгчийн хүсэлтийг Шийдвэр гүйцэтгэх газарт хүргүүлж, эрх түдгэлзүүлэх эсэх асуудлыг улсын ерөнхий гүйцэтгэгч үндэслэлтэй гэж үзвэл холбогдох байгууллагад ажлын 5 хоногийн дотор хүргүүлэх, үндэслэлгүй гэж үзвэл санал ирүүлсэн нэгжид мөн 5 хоногийн дотор буцаахаар зохицуулсан байдаг.

Журамд гадаадад зорчих эрх түдгэлзүүлэх ажиллагааг зөвхөн шийдвэр гүйцэтгэгчийн санаачлагаар явуулахаар тусгасан бөгөөд өмнөх 2012 оны А/62 тоот журмаар төлбөр авагчийн хүсэлтээр эрх түдгэлзүүлэх боломжтой байсныг хассан нь учир дутагдалтай зохицуулалт болсон юм.

Харин эрх түдгэлзүүлэх ажиллагааг гүйцэтгэх дараалал, цаг хугацаа, мөн эрхийг буцаан сэргээх үндэслэл журмыг нарийвчлан зохицуулж өгсөн байна.

Тухайлбал, төлбөр төлөгч хуульд заасан үндэслэлээр шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг дуусгавар болгосон, гүйцэтгэх баримт бичгийг төлбөр авагчид буцаасан, эрх бүхий байгууллагаас шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх баримт бичгийг хүчингүйд тооцсон үндэслэлээс гадна төлбөр төлөгч хувийн болон албан ажлаар гадаад улсад зорчих эмчилгээ хийлгэх зайлшгүй шаардлагаар зорчих эрхийг түдгэлзүүлсэн шийдвэрийг цуцлуулахаар хүсэлт гаргах, хүсэлтэд гадаад улсруу явах зайлшгүй шаардлагатайг нотолсон хурал зөвлөгөөний хөтөлбөр, урилга, виз, өөрөө эмчилгээ хийлгэх болсон, эсвэл гэр бүлийн гишүүн гадаад улсад нас барсан, гадаад улсад эмчилгээ хийлгэж байгаа гэр бүлийн гишүүний асрах шаардлагатайг нотолсон эмнэлгийн байгууллагын дүгнэлт, оршин суугаа сум, хорооны Засаг даргын тодорхойлолтыг хавсаргах талаар тодорхой зааж өгчээ.

Дээрх журмын дагуу шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны явцад төлбөр төлөгчийн өмчлөлийн болон үүргийн гүйцэтгэлд барьцаалсан эд хөрөнгөд шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа явуулж байгаа, төлбөр төлөгч шүүхийн шийдвэр биелүүлэхээс зайлсхийсэн үндэслэл тогтоогдоогүй зэрэг нөхцөл байдлыг Шийдвэр гүйцэтгэх албанаас хянаж, гадаадад зорчих эрхийг түдгэлзүүлэх ажиллагааг гүйцэтгэхгүй байх чиглэл, зөвлөмжийг харьяа нэгжүүд өгч уг журмын биелэлтэд хяналт тавьж байв.

Шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны журмаар улсын хэмжээнд 2016 онд 35908 гүйцэтгэх баримт бичигт холбогдох 1.1 наяд төгрөгийг барагдуулах

ажиллагаа зохион байгуулагдснаас 150.0 тэрбум төгрөгийн барагдуулж 17721 гүйцэтгэх баримт бичигт явуулах ажиллагааг дуусгавар болгож, гүйцэтгэх баримт бичгийг хаасан ба төлбөр төлөгчийн гадаадад зорчих эрхийг түдгэлзүүлэх албадлагын арга хэмжээний үр дүнд 18.1 тэрбум төгрөгийг барагдуулж 489 төлбөр төлөгчдийн хилээр зорчих эрхийг сэргээсэн байна.

Эрх түдгэлзүүлэх албадлагын арга хэмжээ авагдсан 1577 төлбөр төлөгч нь шүүхийн шийдвэрээр 178.8 тэрбум төгрөгийн төлбөртэй, үүнээс 47 нь гадаад улсын иргэдэд холбогдох 14.3 тэрбум төгрөг, 1530 нь Монгол улсын иргэдэд холбогдох 164.5 тэрбум төгрөгийн мөнгөн төлбөрийн үүрэг байна.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай 2002 оны хууль болон Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын даргын 2015 оны А/199 тоот журмын үйлчлэх хугацаанд улсын хэмжээнд хилээр нэвтрэх эрх түдгэлзүүлсэн 1586 төлбөр төлөгч нь шүүхийн шийдвэрээр 178.8 тэрбум төгрөгийн төлбөртэй, үүнээс 47 нь гадаад улсын иргэдэд холбогдох 14.3 тэрбум төгрөг, 1539 нь Монгол улсын иргэдэд холбогдох 164.5 тэрбум төгрөгийн мөнгөн төлбөрийн үүрэг байжээ¹.

Шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааны журмаар эрх түдгэлзүүлсэн дээрх үзүүлэлт нь улсын хэмжээнд хилээр нэвтрэх эрх түдгэлзүүлэх арга хэмжээ авагдсан нийт Монгол Улсын иргэдийн 30.0 хувийг, гадаад улсын иргэдийн 24.0 хувийг эзэлж байсан нь энэ төрлийн албадлагын арга хэмжээ үр дүнтэй хэрэгжиж байсныг харуулж байна.

Монгол Улсын Засгийн газраас 2016 онд “Гадаадын хөрөнгө оруулагч, аж ахуй эрхлэгчдэд төрийн захиргааны болон хуулийн байгууллагаас дарамт учруулсан, хүнд суртал гаргасан, үндэслэлгүйгээр мөрдөн шалгасан эсэх асуудлыг судалж дүгнэлт гаргах” ажлын хэсгийг байгуулан Монгол Улсын 5381, гадаадын 191 нийт 5582 иргэнд хилийн хориг тавьсан байснаас тус ажлын хэсгийн саналыг үндэслэн эрх бүхий байгууллагаас Монгол Улсын 202, гадаадын 11 иргэнд тавьсан хилийн хоригийг цуцалж, хууль эрх зүй орчныг боловсронгуй болгох зорилгоор холбогдох хууль тогтоомжуудад нэмэлт өөрчлөлт оруулах саналыг гаргаж байсан байдаг .

Эрх зүйн зохицуулалтын шинэчлэлд тусгалаа олсон нь:

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай /2002/ хуулиар төлбөр төлөгч этгээдийн гадаадад зорчих, цагаачлах эрхийг түдгэлзүүлэх арга хэмжээг хэрэгжүүлж байсныг 2017 оны 06 дугаар сарын 09-ний өдөр баталж, мөн оны 7 дугаар сарын 1-ний өдрөөс хүчин төгөлдөр үйлчилж эхэлсэн Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай /шинэчилсэн найруулга/ хуулиар шийдвэр гүйцэтгэлийн журмаар хилийн хориг тавих ажиллагааг бүхэлд хориглосон юм.

¹ Шийдвэр гүйцэтгэх албаны 2018 оны тайлан.

Тухайлбал Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай /2017/ хуулийн 59 дүгээр зүйлийн 59.1-д “Хуульд өөрөөр заагаагүй бол төлбөр төлөгчийн гадаадад зорчих, цагаачлах эрхийг түдгэлзүүлэхийг хориглоно”¹ гэж заасан нь өмнөх хуулийн хүрээнд үйлчилж байсан эрхийг хязгаарлалтыг хориглож Улсын ерөнхий гүйцэтгэгчийн бүрэн эрхэд ч хамааруулахгүй болгосон юм.

Тухай эрх зүйн зохицуулалтын үр нөлөөгөөр өмнөх хууль үйлчлэх үед эрх түдгэлзүүлсэн 239,5 тэрбум төгрөгийн төлбөртэй Монгол Улсын 1569 төлбөр төлөгч, 20,5 тэрбум төгрөгийн төлбөртэй гадаад улсын 42 төлбөр төлөгчийн хилийн хоригийг цуцлах шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа явагдсан байдаг.

Төлбөр төлөгчийн хилийн хоригийг цуцалснаас хойш Шийдвэр гүйцэтгэх албаны хэмжээнд 2020 оны 01 дүгээр сарын байдлаар 129,4 тэрбум төгрөгийн төлбөртэй 1851 төлбөр төлөгч Монгол Улсын хилээр орж, гарч шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаанд саад учруулсан бол 628 төлбөр төлөгч гадаад улсад ажиллаж амьдарч байгаагаас шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа явуулах боломжгүй нөхцөл байдал үүссэн байна².

Үүсээд буй нөхцөл байдлын улмаас төлбөр төлөгчид ихээр гадаад улсад зорчих, ажиллаж, амьдрах болсноор Монгол Улсын шүүхийн хүчин төгөлдөр шийдвэр биелэгдэхгүй, хүний хөндөгдсөн эрхийг сэргээх үүргээ шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгцууллага хэрэгжүүлж чадахгүй байдал үүссэн юм.

Дээрх байдал нь шийдвэр гүйцэтгэлийн журмаар төлбөр төлөгчийн Монгол Улсын хилээр гарах, гадаадад зорчих эрхийг түдгэлзүүлэх албадлагын арга хэмжээг хуульчлан хэрэгжүүлэх хэрэгцээ шаардлага үүсч улмаар Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуульд 2020 оны 01 дүгээр сарын 10-ны өдөр нэмэлт, өөрчлөлт орсон.

Уг нэмэлт өөрчлөлтөөр шүүхийн шийдвэр биелүүлээгүй төлбөр төлөгч иргэн, төлбөр төлөгч хуулийн этгээдийн удирдах албан тушаалтны гадаадад зорчих эрхийг түдгэлзүүлж, сэргээх албадлагын арга хэмжээг Ерөнхий шийдвэр гүйцэтгэгч хэрэгжүүлэхээр хуульчилсан.

Тухайлбал, Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн 59 дүгээр зүйлийн 59.1-д “Тавин сая төгрөгөөс дээш хөрөнгийн шаардлага бүхий гүйцэтгэх баримт бичгийн шаардлагыг тогтоосон хугацаанд биелүүлээгүй, эсхүл тэжээн тэтгэх үүргээ 3 сараас дээш хугацаагаар биелүүлээгүй төлбөр төлөгчийн гадаадад зорчих эрхийг түдгэлзүүлж болно”³ гэж заасан.

¹ Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль. 2017 он. //Төрийн мэдээлэл №24

² Шийдвэр гүйцэтгэх албаны Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулийн нэмэлт өөрчлөлтөд оруулсан санал. 2018 он.

³ Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль. 2017 он. //Төрийн мэдээлэл №24

Эрх түдгэлзүүлэх үндэслэлийг 50 саяаас дээш төлбөртэй төлбөр төлөгчийн оршин суух хаяг тодорхойгүйгээс эрэн сурвалжлагдаж байгаа, эсхүл төлбөр төлөхөөс санаатай зайлсхийсэн, хөрөнгөө нуун дарагдуулсан, төлбөр төлөхөөс зайлсхийх зорилгоор гадаад улсад оргон зайлж болзошгүй зэрэг үйлдэл, эс үйлдэхүйг хамааруулсан.

Хуулийн нэмэлт өөрчлөлтийн үед Улсын хэмжээнд 50,0 сая төгрөгөөс дээш үнийн дүнтэй 1,6 их наяд төгрөгийн 2533 гүйцэтгэх баримт бичигт шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа явагдаж байгаагаас 124,9 тэрбум төгрөгийн төлбөртэй 86 төлбөр төлбөр төлөгч хилээр орж, гарч шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаанаас зайлсхийсэн үйлдэл, эс үйлдэхүй гаргасан, хүүхдийн тэтгэлгийн 46,2 хувь буюу 5223 гүйцэтгэх баримт бичигт холбогдох төлбөр төлөгч хүүхдийн тэтгэлгийн мөнгийг сар бүр төлөөгүй, зайлсхийсэн үйлдлийг гаргасан байжээ.

Хуулиар шийдвэр гүйцэтгэгч төлбөр төлөгчийн гадаадад зорчих эрхийг түдгэлзүүлэх тухай саналыг ахлах шийдвэр гүйцэтгэгчид, ахлах шийдвэр гүйцэтгэгч үндэслэлтэй гэж үзвэл ажлын 3 өдрийн дотор ерөнхий шийдвэр гүйцэтгэгчид хүргүүлж шийдвэрлүүлэхээр зохицуулж, төлбөр төлөгч албан ажлын, эсхүл эрүүл мэндийн шалтгаанаар түр хугацаагаар гадаадад зорчих зайлшгүй шаардлага гарсан тохиолдолд хуульд заасан иргэний шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг баталгаажуулах шаардлагатай арга хэмжээ авсны үндсэн дээр төлбөр төлөгчийн гадаадад зорчих эрхийг түр сэргээхээр зааж өгсөн.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуулинд орсон нэмэлт өөрчлөлтийн дагуу Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын даргын 2020 оны 04 дүгээр сарын 28-ны өдрийн А/40 тоот тушаалаар “Шүүхийн шийдвэр биелүүлээгүй төлбөр төлөгч этгээдийн гадаадад зорчих эрхийг түдгэлзүүлэх, сэргээх, тоо бүртгэл хөтлөх журам”-ыг шинэчлэн баталсан бөгөөд уг журмаар шийдвэр гүйцэтгэлийн журмаар гадаадад зорчих эрх түдгэлзүүлэхтэй холбоотой харилцааг нарийвчлан зохицуулсан юм.

Холбогдох хууль болон журамд зааснаар төлбөр төлөгчийн гадаадад зорчих эрхийг түдгэлзүүлэх бүрэн эрхийг Улсын ерөнхий гүйцэтгэгчид хуулиар олгосон бөгөөд шийдвэр гүйцэтгэгчийн саналыг үндэслэн тухайн эрхийг хэрэгжүүлэхээр хуульчилсан.

Хуулийн нэмэлт өөрчлөлтийн нэг онцлог зохицуулалт нь хэрэв нэг төлбөр төлөгчид холбогдох хэд хэдэн гүйцэтгэх баримт бичгийн шаардлага 50.0 сая төгрөгөөс дээш бол төлбөр төлөгчийн гадаадад зорчих эрхийг түдгэлзүүлэх ба гүйцэтгэх баримт бичгийн шаардлагыг хэсэгчлэн хангасан тохиолдолд мөн төлбөр төлөгчийн гадаадад зорчих эрхийг хязгаарлаж байгаа нь өөр өөр шүүхийн шийдвэрээр өөр тойрогт төлбөртэй байгаа төлбөр төлөгчид хилээр гарах боломжийг олгож байсныг хязгаарласан юм.

Хуулийг хэрэгжүүлэх үе шат:

Хуулинд заасан гадаадад зорчих эрхийг түдгэлзүүлэх үндэслэл бүрдсэн гэж үзвэл хариуцсан тойргийн шийдвэр гүйцэтгэгч нь энэ талаар төлбөр төлөгчид мэдэгдэх хуудсаар мэдэгдэж, мэдэгдсэнээс хойш 3 хоногийн дотор гадаадад зорчих эрхийг түдгэлзүүлэх саналыг ахлах шийдвэр гүйцэтгэгчид гаргана.

Ахлах шийдвэр гүйцэтгэгч нь саналыг хянаж Шийдвэр гүйцэтгэх албанд даруй хүргүүлэх бөгөөд саналыг Шийдвэр гүйцэтгэх албаны дарга хянан шийдвэрлэж, гадаадад зорчих эрхийг түдгэлзүүлэх үндэслэл тогтоогдоогүй, ирүүлсэн баримт нь шаардлага хангаагүй тохиолдолд саналыг хүлээн авснаас хойш ажлын 3 хоногийн дотор ирүүлсэн нэгжид буцаана.

Энэхүү зохицуулалт нь өмнөх журмуудад хэт ерөнхийлөн зохицуулсан заалтуудыг илүү нарийвчлан тусгаснаараа онцлогтой. Мөн гадаадад зорчих эрхийг сэргээх санал гаргах, түүнийг хэрхэн шийдвэрлэх талаар ч нарийвчлан зохицуулж өгсөн юм.

Тухайлбал, гадаадад зорчих эрхийг сэргээх үндэслэлийг тодорхойлж өгсөн бөгөөд шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаа дуусгавар болсонд тооцсон эрх бүхий байгууллага, албан тушаалтны шийдвэр гарсан, гүйцэтгэх баримт бичгийг төлбөр авагчид буцаасан тухай ахлах шийдвэр гүйцэтгэгчийн шийдвэр гарсан, хуримтлагдсан хүүхдийн тэтгэлийг нөхөн төлүүлсэн, тэтгэлгийн үлдэгдэлгүй болсон тухай шийдвэр гүйцэтгэгчээс ирүүлсэн саналын үндэслэлийг тусгаж өгсөн юм.

Түүнчлэн гадаадад зорчих эрхийг хүндэтгэн үзэх шалтгааны улмаас түр сэргээх асуудлыг зохицуулсан бөгөөд төлбөр төлөгч албан ажлаар эсхүл эрүүл мэндийн шалтгаанаар гадаадад зорчих шаардлага үүссэн бол эрх бүхий байгууллага, албан тушаалтнаас томилолтоор ажиллуулах шаардлага, явах, ирэх хугацааг тодорхойлж, гадаадад зорчих эрхийг түр сэргээх саналыг бичгээр ирүүлсэн бол, төлбөр төлөгч гадаад улсад эмчилгээ хийлгэх шаардлагыг нотолсон эрх бүхий эмнэлгийн байгууллагын мэргэжлийн комиссын дүгнэлт гарсан бол, гадаадад зорчих эрхийг түр сэргээх талаар төлбөр төлөгч, төлбөр авагч этгээд бичгээр хүсэлт гаргасан бол шийдвэрлэхээр зохицуулсан.

Төлбөр төлөгчийн гадаадад зорчих эрхийг сэргээх боломжгүй тохиолдол нь нэг төлбөр төлөгчид холбогдох хэд хэдэн гүйцэтгэх баримт бичгийг үндэслэн гадаадад зорчих эрхийг түдгэлзүүлсэн бол нийт гүйцэтгэх баримт бичгийн шаардлага бүрэн хангагдснаар тухайн төлбөр төлөгчийн гадаадад зорчих эрхийг сэргээхээр заасан нь төлбөрийн шаардлагын үлдэгдэл хэмжээ 50.0 сая төгрөгөөс бага хэмжээтэй байсан ч үлдэгдэл төлбөрийг бүрэн төлөөгүй байх тохиолдлыг хамааруулна.

Нөгөөтэйгүүр практикт шүүхийн шийдвэрийн дагуу 50.0 сая төгрөгөөс дээш үнийн дүнтэй төлбөрийн шаардлагаа биелүүлээгүй Монгол Улсын иргэдээс гадна гадаад улсын иргэд цөөнгүй байна.

Гадаадын иргэний Монгол Улсаас гарах эрхийг түдгэлзүүлэх талаар Гадаадын иргэний эрх зүйн байдлын тухай хуулиар зохицуулсан байдаг .

Хуулийн 34 дүгээр зүйлийн 34.2.3 дах хэсэгт зааснаар:

“Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх тухай, Зөрчил шалган шийдвэрлэх тухай, Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуульд заасны дагуу тухайн гадаадын иргэнийг Монгол Улсаас гарах, гарахыг түр түдгэлзүүлэх тухай шүүх, прокурор, шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын шийдвэр байгаа бол, хуулийн 34.3-т “Гадаадын иргэнийг Монгол Улсаас гарахыг түр түдгэлзүүлэх тухай шийдвэрийг гадаадын иргэний асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллагын дарга холбогдох байгууллагын саналыг үндэслэн гаргана”.

Уг хуулийн 34.4.-т “Гадаадын иргэний асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллага нь энэ хуулийн 34.3-т заасан шийдвэрийг гадаад харилцааны асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллагад 24 цагийн дотор мэдэгдэнэ” гэж заасан байдаг.¹

Мөн гадаадын иргэн, харьяатын газрын даргын 2017 оны А/111 дүгээр тушаалаар “Гадаадын иргэнийг Монгол Улсаас гарахыг түдгэлзүүлэх, гарахыг түдгэлзүүлэхийг хүчингүй болгох тухай шийдвэр гаргах, түүнийг хэрэгжүүлэх журам”-ын 2 дугаар зүйлийн 2.1 дэх хэсэгт гадаадын иргэнийг гарахыг түдгэлзүүлэх тухай шийдвэрийг Гадаадын иргэний эрх зүйн байдлын тухай хуулийн 34 дүгээр зүйлийн 34.2-т заасан үндэслэлээр шүүх, шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх болон прокурорын байгууллагаас ирүүлсэн саналыг үндэслэн гадаадын иргэний асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны байгууллагын дарга гаргана.”² гэж баталсан.

“Гадаадын иргэнийг Монгол Улсаас гарахыг түдгэлзүүлэх, гарахыг түдгэлзүүлэхийг хүчингүй болгох тухай шийдвэр гаргах, түүнийг хэрэгжүүлэх журам”-ын 2.8 дахь хэсэгт “Гарахыг түдгэлзүүлэх шийдвэр гарсан даруйд гарахыг түдгэлзүүлэх шийдвэр хариуцсан албан хаагч нь мэдээллийг гадаадын иргэний мэдээллийн нэгдсэн санд бүртгэж, шийдвэр гарснаас хойш 24 цагийн дотор гадаад харилцааны асуудал эрхэлсэн төрийн захиргааны төв байгууллага, хил хамгаалах

¹ Гадаадын иргэний эрх зүйн байдлын тухай хууль. 2010 он. //Төрийн мэдээлэл №32

² Гадаадын иргэнийг Монгол Улсаас гарахыг түдгэлзүүлэх, гарахыг түдгэлзүүлэхийг хүчингүй болгох тухай шийдвэр гаргах, түүнийг хэрэгжүүлэх журам. 2017 он.

байгууллага, орон нутаг дахь хилийн боомт, санал ирүүлсэн эрх бүхий байгууллагад мэдэгдэнэ.”¹ гэж зохицуулсан байна.

Эдгээр зохицуулалтын дагуу төлбөр төлөгч гадаадын иргэний хилээр гарах эрхийг түдгэлзүүлэх шийдвэрийг гадаадын иргэн, харьяатын газарт хүргүүлэн тус газрын даргын тушаалаар эрхийг түдгэлзүүлж байна.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хуульд нэмэлт өөрчлөлт орсноос хойш буюу 2020 оны 01 сарын 10-ны өдрөөс 2021 оны 09 дүгээр сарын байдлаар 50 сая төгрөгөөс дээш үнийн дүнтэй гүйцэтгэх баримт бичгийн шаардлагаа биелүүлээгүй, тэжээн тэтгэх үүргээ 3 сараас дээш хугацаагаар биелүүлээгүй үндэслэлээр иргэн болон хуулийн этгээдийн удирдах албан тушаалтан нийт 7223 иргэн, үүнээс хүүхдийн тэтгэлэг төлөгч 4900 иргэн, гадаад улсын 63 иргэний гадаадад зорчих эрхийг түдгэлзүүлээд байна.

---o0o---

¹Гадаадын иргэнийг Монгол Улсаас гарахыг түдгэлзүүлэх, гарахыг түдгэлзүүлэхийг хүчингүй болгох тухай шийдвэр гаргах, түүнийг хэрэгжүүлэх журам. 2017 он.

Эрүүгийн эрх зүй

**ИНТЕРНЕТПРЕСТУПНОСТЬ-УГРОЗА КОНСТИТУЦИОННОМУ
СТРОЮ И НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ КЫРГЫЗСКОЙ
РЕСПУБЛИКИ**

**INTERNET CRIME IS A THREAT TO THE CONSTITUTIONAL SYSTEM
AND NATIONAL SECURITY OF THE KYRGYZ REPUBLIC**

*Сейдакматов Нурман Адисович, кандидат
юридических наук, докторант Национальной
академии наук Кыргызской Республики*

*Какешов Бакыт Дайрабаевич, кандидат юридических
наук, доцент кафедры уголовного права и криминологии
Юридического института КНУ*

В статье отмечается повышение роли Интернета в общественно-политической жизни Кыргызской Республики и перечисляются наиболее распространенные виды деструктивной деятельности в Интернете. Дается перечень статей, которые напрямую относятся к преступлениям против кибербезопасности в Уголовном кодексе Кыргызской Республики. Авторами выделяются преступления против конституционного строя и национальной безопасности, которые могут совершаться с помощью сети Интернет. Описываются современные угрозы в этой сфере, которые не охвачены уголовным законодательством Кыргызстана. В завершении статьи содержатся рекомендации по решению проблемы.

Ключевые слова: Интернет, Кыргызстан, безопасность, Уголовный кодекс, преступление, конституционный строй, национальная безопасность, медиа, социальные сети, угроза.

The article notes the increasing role of the Internet in the socio-political life of the Kyrgyz Republic and lists the most common types of destructive activities on the Internet. A list of articles is given that directly relate to crimes against cyber security in the Criminal Code of the Kyrgyz Republic. The author highlights crimes against the constitutional order and national security that can be committed using the Internet. Modern threats in this area that are not covered by the criminal legislation of Kyrgyzstan are described. The article concludes with recommendations for solving the problem.

Key words: Internet, Kyrgyzstan, security, Criminal Code, crime, constitutional system, media, social networks, threat.

Кыргызская Республика имеет опыт взаимодействия с коммуникационными технологиями практически с первых лет независимости. Как свидетельствует доклад основателя компании «Элкат» Александра Дубина и эксперта Чоробека Сааданбекова на Первом национальном саммите «Информационные и коммуникационные технологии и развития», становление информационно-компьютерных сетей в Кыргызской Республике приходится на 1991-1993 годы, а появление услуг Интернет датируется периодом с 1994 года по 1996 год [1, 1]. Согласно исследованию медиарынка «Восприятие и поведение медиа аудитории Кыргызстана. 9-я волна», которое проведено исследовательско-консалтинговой компанией «М-Vector» совместно с «Интерньюс» в Кыргызской Республике в 2023 году, более 90% населения Кыргызстана пользуются Интернетом [2].

Все это свидетельствует о том, что информационные технологии в целом и Интернет в частности стали неотъемлемой частью жизни в Кыргызстане. Соответственно их роль как в социально-экономических, так и в общественно-политических процессах в стране также неуклонно растет. Так, на сегодняшний день Интернет стал одним из наиболее продвинутых способов рекламы, торговля через Интернет с каждым годом набирает обороты. Не менее важное влияние Интернет оказывает на массовые коммуникации. В частности, согласно отчету социологического исследования компании «М-Вектор», опубликованному 19 декабря 2023 года, с 2017 года по 2023 год уровень проникновения Интернета вырос с 59% до 91%, тогда как уровень проникновения радио за тот же период снизился с 76% до 43%, а телевидения с 97% до 78%. При этом, 77% опрошенных сообщили о том, что пользуются соцсетями, тогда как в 2017 году этот показатель составлял 46% [3, 26, 77]. Таким образом, можно констатировать, что роль Интернета в массовых коммуникациях растет, тогда как роль традиционных СМИ (печатных, радио, ТВ) неуклонно снижается.

Поэтому не удивительно, что повышение роли Интернета в жизни общества привнесло в повседневную реальность и отрицательные факторы, присущие этому явлению. Это и деструктивное идеологическое и информационное влияние, и схемы интернет-мошенничества, и язык вражды, и хакерство, и троллинг, и различные виды интернет-преступности. На сегодняшний день в Кыргызстане наблюдается практически весь спектр этих проблем, над которыми думают специалисты в своей отрасли различных стран.

Одним из последних проявлений интернет-преступности, вызвавших широкий общественный резонанс, стало обнаружение личных данных более полумиллиона кыргызских граждан, в том числе фамилий, имен, отчеств и идентификационных номеров. В списке информации были данные как простых граждан, так и известных людей и компаний. Неизвестные хакеры, которые взяли на себя ответственность за “слив” данных, объяснили свои действия местью за пакистанских студентов, избитых в Бишкеке 18 мая 2024 года. Они предупредили, что если не будут приняты меры в отношении виновных, следующая кибер атака будет еще сильнее [4].

В настоящее время мировой практике не существует общепринятого определения интернет-преступности или киберпреступности. К ним относят и распространение вредоносных вирусов, и взлом паролей, и кражу номеров кредитных карточек и других банковских реквизитов (фишинг), и распространение через Интернет противоправной информации (клеветы, материалов порнографического характера, материалов, возбуждающих межнациональную и межрелигиозную вражду и т.п.). Уголовное законодательство различных стран мира также трактует кибер-преступность по-разному.

В Уголовном кодексе Кыргызской Республики, в редакции 2021 года имеется отдельная **глава 40 «Преступления против кибербезопасности»**, которая включает в себя четыре статьи:

Статья 319. Неправомерный доступ к электронной информации

Статья 320. Создание вредоносных программных продуктов

Статья 321. Кибер-саботаж

Статья 322. Массовое распространение электронных сообщений (без согласия получателей).

Вместе с тем с помощью Интернета может совершаться **гораздо более широкий спектр других преступлений**, которые касаются следующих статей действующего Уголовного кодекса Кыргызской Республики, а именно:

Статья 184. Разглашение тайны усыновления (удочерения)

Статья 193. Нарушение тайны переписки

Статья 199. Фальсификация избирательных документов

Статья 200. Организация незаконной религиозной группы

Статья 204. Нарушение авторских, смежных прав и прав патентообладателей

Статья 209. Мошенничество

Статья 221. Организация финансовых пирамид

Статья 225. Незаконное использование средств индивидуализации (работ, услуг)

Статья 227. Незаконное получение информации, составляющей коммерческую или банковскую тайну

Статья 228. Разглашение коммерческой, банковской тайны, тайны налогоплательщика

Статья 252. Акт терроризма (1. Угроза совершения акта терроризма).

Статья 253. Финансирование террористической деятельности

Статья 254. Содействие террористической деятельности (1. Склонение, вербовка или иное вовлечение)

Статья 255. Публичные призывы к осуществлению террористической деятельности

Статья 259. Заведомо ложное сообщение об акте терроризма

Статья 278. Массовые беспорядки (3. Призывы к активному неподчинению законным требованиям представителей власти и к массовым беспорядкам, а равно призывы к насилию над гражданами)

Статья 323. Государственная измена

Статья 324. Шпионаж

Статья 325. Диверсия

Статья 327. Публичные призывы к насильственному захвату власти

Статья 328. Сепаратистская деятельность

Статья 330. Возбуждение расовой, этнической, национальной, религиозной межрегиональной вражды (розни)

Статья 332. Изготовление, распространение экстремистских материалов

Статья 333. Разглашение государственных секретов

Статья 335. Передача или собирание с целью передачи иностранным сведений, составляющих служебную тайну

Статья 351. Угроза или насилие в связи с осуществлением правосудия

Статья 353. Разглашение сведений о мерах безопасности в отношении уголовного процесса

Статья 355. Угроза или насилие в связи с досудебным производством

Статья 356. Разглашение данных досудебного расследования

Статья 363. Заведомо ложное сообщение о совершении преступления

Статья 375. Разглашение сведений о мерах безопасности в отношении должностного лица надзорного, правоохранительного или контролирующего органа

Статья 407. Пропаганда войны [5].

Из числа вышеперечисленных видов преступлений, которые согласно УК КР не входят в разряд киберпреступлений напрямую, но могут быть совершены с помощью Интернета, прямую угрозу для конституционного строя и национальной безопасности Кыргызской Республики представляют следующие:

Статья 199. Фальсификация избирательных документов

Статья 253. Финансирование террористической деятельности

Статья 254. Содействие террористической деятельности (1. Склонение, вербовка или иное вовлечение лиц в такую деятельность)

Статья 255. Публичные призывы к осуществлению террористической деятельности

Статья 278. Массовые беспорядки (3. Призывы к активному неподчинению законным требованиям представителей власти и к массовым беспорядкам, а равно призывы к насилию над гражданами)

Статья 323. Государственная измена

Статья 324. Шпионаж

Статья 327. Публичные призывы к насильственному захвату власти

Статья 328. Сепаратистская деятельность

Статья 330. Возбуждение расовой, этнической, национальной, религиозной межрегиональной вражды (розни)

Статья 332. Изготовление, распространение экстремистских материалов

Статья 333. Разглашение государственных секретов.

Однако современные угрозы для конституционного строя, суверенитета и национальной безопасности Кыргызской Республики, связанные с Интернетом, гораздо шире видов преступлений, представленных в уголовном законодательстве. В частности, за последние годы все более актуальными в Интернете становятся такие проблемы, как:

1) Организация т. н. фабрик троллей, которые используют грязные политтехнологии для политической борьбы, язык вражды. Проблема усугубляется тем, что их организация становится делом рук либо представителей власти, которые имеют для этого административные или финансовые ресурсы, либо имплементированных с ними лиц, которые имеют для этого финансовые возможности. Простые пользователи не могут создавать платные фабрики троллей в силу финансовых затрат;

2) Публичные призывы к присоединению к другому государству, к полному или частичному отказу от государственного суверенитета и независимости. С точки зрения угрозы для интересов государства их целесообразно приравнивать к государственной измене;

3) Публичные призывы к изменению светского строя страны;

4) Публичное оскорбление национальных ценностей самими представителями этих национальностей;

5) Распространение заведомо ложных сведений, которые могут привести к дестабилизации общественно-политической обстановки.

Особенность современных реалий в Интернете с точки зрения национальных интересов заключается в том, что Кыргызстан не управляет ни одной из социальных сетей и/или цифровых медиа платформ, которыми пользуются граждане страны. Это позволяет всем желающим из-за рубежа проводить как конструктивную, так и деструктивную информационную деятельность.

Исходя из вышеизложенного, можно сделать несколько выводов. Во-первых, следует обратить внимание на то, что для конституционного строя и национальной безопасности Кыргызской Республики гораздо большую угрозу представляют преступления, которые напрямую не входят в разряд «преступлений против кибербезопасности» в главе 40 УК КР, но могут совершаться с помощью сети Интернет. Во-вторых, уголовное законодательство не учитывает многие актуальные угрозы для конституционного строя и национальной безопасности Кыргызской Республики, которые актуализируются через средства коммуникации, связанные с Интернетом. Принятие законодательных и

технических мер для их устранения потребует глубокого анализа проблемного поля, чего можно добиться лишь с помощью общих усилий экспертов, заинтересованных организаций и лиц, принимающих решения. В-третьих, государству необходимо объединить усилия всех заинтересованных сторон для выработки эффективных мер по созданию собственной повестки дня в соответствии с национальными интересами в качестве достойной альтернативы внешнему информационному воздействию. Для этого следует с помощью научного сообщества четко разграничить политические интересы власти с общенациональными интересами, которые более долговечны и устойчивы.

Так, согласно ст. 1 Закона Кыргызской Республики «О национальной безопасности Кыргызской Республики» - понятие состояния защищенности жизненно важных интересов личности, общества и государства от внутренних и внешних угроз[6].

В разделе 3 – внешние и внутренние угрозы национальной безопасности Кыргызской Республики Концепции национальной безопасности Кыргызской Республики определено, что угроза национальной безопасности – это прямая или косвенная возможность нанесения ущерба конституционным правам и свободам, достойному качеству и уровню жизни граждан, суверенитету и территориальной целостности, устойчивому развитию, обороноспособности Кыргызской Республики. Угрозы национальной безопасности Кыргызстана в различных сферах жизнедеятельности обуславливаются экономическими и политическими противоречиями в регионе и в мире, нерешенностью внутренних проблем, военными, информационными, экологическими и другими факторами. Все эти факторы создают в совокупности широкий спектр внешних и внутренних угроз национальной безопасности страны.

Они подразделяются по масштабу воздействия - на глобальные, региональные и локальные, вероятности осуществления - на реальные и потенциальные, способу осуществления - прямого воздействия и косвенные, которые проявляются через изменение других явлений и процессов.

Для эффективного решения поставленной цели необходимо создание эффективной системы информационно-правового обеспечения которая должны будет предусмотреть единую концепцию и организационно- методического обеспечения информационного, аналитического и юридического обеспечения Совета безопасности Кыргызской Республики как конституционного совещательного органа, осуществляющего проведение единой государственной политики в сфере обеспечения национальной безопасности Кыргызской Республики.

Данная цель должна включать в себя деятельность по прогнозированию и идентификации информации как угроза национальной безопасности, а также оценке возможных последствий по принятым решениям. Данный формат работы должен быть основан на результатах информационно-технической модели систематически организованной юридической информации.

Эффективность правового регулирования в области обеспечения национальной безопасности должна быть определена путем создания правовой системы информационных моделей различных уровней, которые будут соответствовать правовым прецедентам по принятию решений, позволяющим переходить на принципиально новые правовые технологии.

В связи с чем, необходимо заострить внимание на следующих предположениях и выводах, в которых авторы считают, что если стратегия устойчивого развития нашей республики ставит своей основной целью построение социального государства, то данная концепция построения должна быть синхронизирована во всех политических, социальных и экономических взаимосвязях так как вопрос связанный с обеспечением национальной безопасности включает в себя комплексные меры связанные с совершенствованием правовой системы перекликаясь с такими видами безопасности как экономическая, экологическая, информационная и иные.

Литература:

- 1) Дубина А.В., Сааданбеков Ч.И. Интернет в Кыргызстане: история, текущее состояние, ближайшие перспективы. Доклад на Первом национальном саммите «Информационные и коммуникационные технологии для развития», 2000 год. Сайт - <https://www.slideshare.net/slideshow/2000-80388842/80388842>
- 2) Айгуль Куватова. Instagram и TikTok. Какие еще соцсети в Кыргызстане самые популярные. 24.kg, 19 декабря 2023 года. Сайт - https://24.kg/obschestvo/282641_Instagram_iTikTok_kakie_esche_sotsseti_vkyirgyiztane_samyie_populyarnyie/
- 3) «Internews in Kyrgyzstan», «MVector», USAID, «Freedom House». Медиа потребление в Кыргызстане. 19 декабря 2023 года.
- 4) Мээрим Айникеева. «Массалык түрдө чабуул коебуз». Хакердик топтун талабы жана эскертүүсү. BBC News Кыргыз кызматы, 10-июнь, 2024-жыл. Сайт: <https://www.bbc.com/kyrgyz/articles/c9rr1q350eno>
- 5) Уголовный кодекс Кыргызской Республики от 28 октября 2021 года № 127. Сайт - <https://mvd.gov.kg/rus/ministry/normative-bases/22>
- 6) Закон Кыргызской Республики «О национальной безопасности Кыргызской Республики»

---o0o---

COUNTERACTION TO ORGANIZED CRIME IN KYRGYZSTAN**Mr. Bakyt Kakeshov**

Candidate of Legal Sciences, Associate Professor

Features of the criminal situation in the sphere of combating organized crime

Among the threats that have become topical in the world in recent decades, against the state and society, organized crime and corruption have come to the fore. In the post-Soviet countries, there is also a process of criminalization in society and the state. Thus, the concept of national security of the Kyrgyz Republic specifically highlights the threats of organized crime, international terrorism and corruption as the most dangerous threats to the existence of the state and its stability.¹

The problem of organized crime in recent years has been the subject of heated debates among legal scholars and law enforcement practitioners.² This type of crime, having increased public danger, judging by the statistical indicators, even taking into account their relative “unreliability”, has a tendency to expand its scope, becoming the main factor of political and socio-economic instability in Kyrgyzstan. Criminals are more and more openly and brazenly challenging law enforcement agencies.

Of particular concern in recent years has been the aggravation of transnational organized crime, which includes elements of international terrorism, drug trafficking, trafficking in human beings and arms. The growing and growing relationship between them makes it necessary to seek new approaches to reduce their negative potential and strengthen the national security system of the country by providing adequate responses.

Despite the obvious relevance, criminological aspects of the fight against organized crime in the Republic were insufficiently investigated and unsystematic, the formation of organized crime was not studied.

¹ The national security concept, approved by President’s decree of July 13, 2001 № PD 221.

² It is well known that, relatively recently, in the eighties of the last century, the problem of organized crime and corruption has not been studied, and has not been raised, because its existence did not correspond to the official political doctrine.

Since the establishment of Soviet power in the areas of modern Kyrgyzstan Basmachi groups operated in the region.¹ One of the most famous criminals of the time was bandit Moydun-bek, in the days of Imperial Russia twice serving a sentence in the penal servitude for murder and robbery. In 1920, Moydun-bek was detained by police squad in Kazan-Sai district. The criminal was disarmed, but at the same time they did not find a whip with a double — edged blade. At night Moydun-bek killed the guard by this weapon, took his rifle, horse, and disappeared in the mountains. While he was free, his subordinate bandits committed many crimes. Moydun-bek, who had the nickname “storm of Nookat”, was captured eight months after his first detention, and later publicly executed in Osh by a court.

In 1924, the Kara-Kyrgyz Autonomous region was formed as part of the RSFSR. After the beginning of the New economic policy has greatly increased the number opium-smoking rooms, gambling dens and so-called shikarnyh shops (places where illegally produced alcohol). On November 1, 1924 the first regional militia was formed. It was established by employees of the worker-peasant militia, the activists of the volunteer corps, brigadine, employees of Chon (special forces, is the prototype of the current police special forces). New law enforcement agencies had to fight against flying gangs, armed smugglers, thieves' blat-khats. Later they had to fight the basmachis, which terrified the whole of Central Asia. It was in the Kyrgyz Republic that this military-political movement lasted longer than other regions— until 1934. The history of basmachism in Kyrgyzstan consisted of three cycles, intensified during the establishment of Soviet power, then into civil war and during collectivization. In different years, Basmachism took various forms - from religious jihad and counterrevolutionary performances to international intervention and the people's liberation uprising. The Basmachi units consisted of bays, merchants, large feudal lords, their servants, representatives of the nascent national bourgeoisie, tribal clan, Muslim clergy, middle and poor strata of the population. Among them there were many criminals who served their sentences in prisons during tsarist Russia. Sometimes the basmachi destroyed entire villages. In 1927, a school, a village council, three shops were burned and 19 people were killed during a day by a group of Basmachi that broke through from a Chinese land with a thousand sabers led by Janybek-kazy. A detachment of Aitmerjek and Adykhodzhaev from Xinjiang in the regional center of Gulcha murdered 32 government officials. The killing of the chairman of the collective farm Urkuya Saliyeva in the Nookat district in 1934 caused great resonance.

¹ Basmachi (from the Turkic “basmak” — raid + suffix-chi) — military-political and religious guerrilla movement of the local population of Central Asia in the first half of the XX century, which arose after the 1917 revolution in Russia. The first significant centers of this movement arose after the defeat of the Kokand autonomy by the Bolsheviks in Turkestan, and after the national division in the territories of modern Uzbekistan, Kazakhstan, Tajikistan, Turkmenistan and Kyrgyzstan, which aimed to fight the Soviet regime and the expulsion of the Bolsheviks. Large organized armed groups of representatives of this movement were called in the Soviet media as Basmachi.

During these times, cattle theft flourished in the republic. The criminals drove herds to Fergana, Kazakhstan and China. Due to frequent raids farmers were afraid to go out to the fields, which hampered the overall development of agriculture. Therefore, the liquidation of bandit groups acquired political significance for the authorities. Often, open trials took place over bandits and even public executions.

After the outbreak of the Great Patriotic War, the Kyrgyz militia had to contend with marauders, runaway criminals and provocateurs, who were grouped together. During the period from 1942 to April 1945, law enforcement agencies eliminated 236 newly formed bandit groups, confiscated a lot of livestock and grain. The detainees seized 1,867 firearms, most of which were from the fronts of the war; about half of this weapon was captured. In total during the war, 7,845 military deserters and 24,145, those who evaded service were detained. On July 7, 1945 thousands of people were released by amnesty from camps and prisons. In addition, mass migration began to the republic of the population from the regions of the USSR, struck by devastation and hunger. The situation was complicated by the presence of about 130,000 special settlers from the North Caucasus and other regions of the USSR. The peak of crime in the republic fell on 1948-1949. During this period, the increase in robbery reached 400 percent, murders increased by 500 percent, robberies by 200 percent, pocket thefts, hooliganism and fraud by 100. In March 1953 another amnesty was held, which freed 1,181,000 people, and more than 9 thousand arrived to the Kyrgyz Republic. In the 1950s, the Frunze militia had to deal with thieves-touring, who migrated to Kyrgyzstan mainly from Siberia. Often with the participation of these thieves bloody showdowns took place in the “raspberries” of the Forge Fortress, in the city quarters - the so-called “London”, “Paris”, “Shanghai” and other residential areas.

In the 1990s, Kyrgyz criminal groups were inferior in power to the well-known Russian organized crime groups (OCG), they were few, but at the same time they were mobile. Kyrgyz OCG had a local-object activity zone with a narrow specialization. However, in a few years these groups developed into powerful criminal communities with a complex hierarchical management structure, with a universal and flexible specialization.

Every year in the Kyrgyz Republic, the share of grave and particularly serious crimes in the overall structure of crime ranges from 60 to 70 percent. At the same time, the number of recorded crimes committed by organized groups has significantly increased (23 - 1995, 195 - 1998, 202 - 2001, and 215 - 2014). In 2017, 230 people were detained for various crimes, which may be related to the organized crime group.

In 2014, in the production of investigators of the militia department of the republic there were 180 criminal cases (including joined ones) against 178 members of the organized crime groups. 122 criminal cases were initiated in 2014, 58 criminal cases were resumed from the number of criminal cases of previous years (in connection with

detention). 148 criminal cases were sent to the court (without taking into account the joined ones) in relation to 150 persons. In 2014, 62 members of the criminal group were convicted of criminal cases sent to court.¹

In the republic, according to the Ministry of Internal Affairs at the beginning of 2000, there were 48 organized criminal groups; 8 criminal communities. Out of 1000 active participants in organized criminal groups, 158 were the so-called. “Authorities” and “polozhenets”.² At the end of 2014, the specialized operational records of the Ministry of Internal Affairs of the Kyrgyz Republic consist of 4 organized criminal groups numbering 687 people.

The practice of combating organized crime with a sufficient degree of conventionality divides the (main) criminal gangs of Kyrgyzstan on the following grounds:

- on a relative (clan) basis;
- ethnicity;
- on the basis of commonality of the region of origin (“community”);
- “sports”;
- on the basis of a previous conviction;
- due to the merger of CIS criminal groups (transnational crime).³

We will note that the official statistics already fixes cases of criminal prosecution for the crimes committed as a part of criminal community. In 2000, which can be noted as the peak of fixed organized crime by law enforcement agencies, members of criminal communities committed 4 thefts and 6 cattle theft, 1 murder, 2 pseudo-entrepreneurship and 2 escapes from prison. In 2001, there were no crimes committed by members of criminal groups or organized groups. However, it should be borne in mind that the statistics in this case reflected only those cases where it became possible to prosecute.

In most cases, crimes committed with complex complicity, in fact, are manifestations of organized crime, because often in court there is a reclassification from the point “commission of a crime by an organized criminal group” to “commission of a crime by a group of persons by prior agreement.”

The assessment of the real state of organized crime in the Kyrgyz Republic, taking into account the 10-fold latency correction factor for such absolute indicators of

¹ According to the main Investigation Department of the Ministry of Internal Affairs of the Kyrgyz Republic

² *Osmonaliev K.M.* Organized crime in the Kyrgyz Republic. Analysis and assessment of the condition. - Bishkek, 2003. Page 21.

³ *Kubatbekov K.K.* Problems of combating organized crime in Kyrgyzstan // Problems of strengthening the fight against organized crime in the Central Asian region. - Bishkek: Ministry of Internal Affairs of the Kyrgyz Republic - UNDP, 1999. Pages 8-16.

organized crime such as the number of organized groups (4) and their active participants (about 700 people) recorded in 2014, is rather conditional. The state of organized crime can be characterized by the following indicators: the number of criminal associations – consolidations of two or more organized criminal groups and their average number; the presence of state officials in organized criminal groups; the territorial scope of activities; the degree of armament and the amount of profit from criminal activities.

The wave of high-profile contract killings in Bishkek in 2004 (15 cases) proves that the level of real organized crime is significantly different from the registered one.

The analysis of the manifestations of organized crime in Kyrgyzstan on these indicators and in comparison with similar indicators of organized crime of foreign countries at different levels of economic development, leads to the conclusion that organized crime in Kyrgyzstan has passed the stage of spontaneous self-development, characterized by the predominance of organized groups of small number (3-4 people), local-object zone of criminal influence with a narrow specialization. Organized groups of the early nineties of the last century were transformed into criminal communities with a relatively large number (30-40 people and more) with a complex hierarchical structure, management, universal and flexible specialization, which has a regional (interregional) scale of criminal activity.

In Kyrgyzstan, a small number of criminal associations were registered in 2010 (4), which are generally specialized in crimes in the sphere of economy, drug trafficking, as well as common criminal acts of self-interest and violence. It should be borne in mind that the statistics reflect, first of all, the degree of efforts of law enforcement agencies in the fight against organized crime, but not its real state.

As in the CIS countries, the development of crime in Kyrgyzstan is taking place against a socio-psychological background characterized by elements of frustration, irritation from the rapidly deepening gap between the income levels of different segments of the population, between the rich and the poor. The leading psychological coloring of a significant part of the committed crimes is aggression, which is reflected in the growth of violent crimes.

Generally criminal, violent organized crime in Kyrgyzstan is quite diverse and often lacks a certain specialization. In March 1999 he was arrested and convicted of organized criminal activities of a group of four people, led by citizen O. Since 1995, criminals engaged in drug trafficking and armed robbery with use of firearms and cold steel. The following weapons were found and seized: a Kalashnikov machine gun, a TT pistol, an edge of a double-barreled gun, two F-1 grenades, a significant amount of ammunition and bladed weapons. The arrested gave a confession in an armed attack on the exchange office “Grant” in Toktogul street in Bishkek, where under the threat of a machine gun, a pistol and a edge of a gun seized money in the amount of 72 thousand

soms. They also carried out a robbery with the use of a machine gun on a bus with merchants on the Kordai pass, attacks on the Bishkek branch of the company “Beta – Kyrgyzstan”, where 45 thousand US dollars were stolen. They also attacked the currency exchange office “Max” and have stolen 14 thousand US dollars. In the city of Taraz (Kazakhstan) they attacked businessmen, as a result of which the criminals seized money in the amount of 98 thousand US dollars. Armed gang O. also committed a robbery against Afghan citizens in Bishkek, seriously injuring a foreigner. During the investigation, it was found that the criminal group had extensive connections in Moscow, Orenburg, Almaty, Taraz, where they supplied heroin from Dushanbe.

There are cases when the criminal group includes former or current law enforcement officers familiar with the methods of operational investigative activities. So, in April, 1996 the criminal group of previously convicted I., the former police officer was neutralized. Former police officers L. and P. have participated together with him in the killings. They are accused of murder from mercenary promptings three merchants. During the arrest 3 pistols, a grenade RGD-5, ammunition for guns, drugs were seized.

Not only as a challenge to the interior Ministry should be regarded committed the unprecedented audacity of the attack in May 2003, a group of eight criminals in the city police Department and the oblast police Department of Jalal-Abad. Inflicting injuries alongside active-duty units of city and oblast police Departments, the bandits seized 34 firearms, including 21 Kalashnikov machine guns, the SVD. It should be noted that the attack was led by a former police officer, previously repeatedly convicted K. – the leader of one of the local organized crime groups.

Almost all the exposed organized criminal groups were armed with various types of weapons (pistols, machine guns, grenade launchers, explosives, etc.), which came from the combat zones and military units in the CIS. In January 1995, the criminal group S. was exposed, which committed a number of robberies and murder. Having entered into a criminal conspiracy with the soldiers of the Balykchy garrison, the members of the group acquired automatic weapons for criminal purposes.¹

When committing daring robberies, criminals in addition to weapons use uniforms and documents of law enforcement officers, for example, during the attack in the VIP hall of the airport in Osh in December 2014, the criminals were dressed in the form of Special Forces in combat uniforms and took possession of more than \$ 5 million.

In addition to the traditional patterns of organized crime analyzed, other types of transnational crime, such as trafficking in human beings, have emerged in recent years. Of particular concern are numerous cases of physical, moral and other violence against the victims of this “business”, which eventually leads to the destruction of the country’s gene pool, the trend of its steady expansion. No less dangerous are the facts of

¹ Kubatbekov K. K. Ibid. page 12.

the direct participation of some representatives of the law enforcement agencies of the Republic in these illegal acts. In recent years, were revealed the facts of issuance of the State Registration service of passports by entering the incorrect data, changes in individual numbers of citizens, etc. In 2014, 5th Main Department of the MOI stated that such passports are more than 2 thousand. Kyrgyz passports were seized from foreign nationals detained for extremist and terrorist activities, wanted and registered on suspicion of involvement in organized criminal activities.

The geographical location of Kyrgyzstan and other Central Asian countries - between the sexes market of East Asia and the Middle East makes them an attractive market for traffickers. The particular attractiveness of Kyrgyzstan in this regard is determined by the fact that there are gaps in the legislative framework, the system of law and order and border control. Currently, the Kyrgyz Republic is one of the corridors for the transfer of drugs in this direction; there are organized criminal groups on its territory, which can quickly change to human trafficking. The difficult socio-economic situation of the population of the Republic also contributes to the expansion of trafficking in persons. More than 60% of the population of the Republic is currently below the poverty line.

A characteristic feature of organized crime in Kyrgyzstan is the participation of illegal migrants organized along ethnic lines. These include the so-called Chechen criminal groups, as well as groups that include citizens of Russia, Kazakhstan, Tajikistan and Uzbekistan.

One of the activities of organized criminal groups consisting of illegal migrants is participation in the illegal legalization (laundering) of funds. The involvement of illegal migrants in firearms smuggling and international terrorism was identified as a very real threat. Thus, in July 2000, the leadership of the Ministry of Internal Affairs of the Kyrgyz Republic reported in the press about the detention of a large group of terrorists who were part of the extremist organization “Liberation of Uighurs”. This group committed a number of serious crimes in the spring of 2000 in Bishkek and its surroundings, which received a wide public response. In particular, the murder of the leader of the Uighur community B., the kidnapping of Chinese businessman I., the shooting of a group of businessmen at the hotel “Dostuk”, a raid on the exchange office “Shah” in Bishkek.

The end of 2002 and the beginning of 2003 were characterized by the intensification of actions of extremists and terrorists. So, in order to destabilize public – political situation in Central Asian region, on the territory of Kyrgyzstan, a group of members of the “Islamic Movement of Uzbekistan” (IMU) were behind the bombings on the “Oberon” market of Bishkek and in the exchange office of the Osh branch of “Bakai Bank”.

Obviously, the transnational nature of the murder of a group of Chinese businessmen, burned in the bus heading to China in the spring of 2003, transnational crime is a particularly corrosive force against smaller countries (which in general applies to Kyrgyzstan), it could undermine the transition to democracy in the new sovereign States. Examples of how sovereignty and territorial integrity can be violated are already taking place (in this sense, the events related to the permanent incursions of armed groups of international terrorists recruited by Islamic radicals into the territory of the border regions of Kyrgyzstan in 1999-2000). It is very possible that national clans, representatives of organized crime, led by separatist ideas, based on political, religious or criminal extremism will decide to destroy the territorial integrity and sovereignty of the state.

Describing the features of organized crime in Kyrgyzstan, it should be noted the impact on the crime situation of organized criminals in prisons. In 2006, in the largest penal colony CLC 31 there was a prison riot, which killed a member of Parliament – the brother of the then known criminal authority, head of the Main Department for the Execution of Punishments of the Ministry of Justice of the Kyrgyz Republic, injured other employees of the Department of Penitentiary Affairs of the Ministry of Justice of the Kyrgyz Republic. These events were called “prison nightmare” and confirmed the weakness and inefficiency of the prison system, the impact of organized crime in places of detention. Later, there were less bloody and smaller-scale cases of mass disobedience in the colonies and Pre-trial detention center (SIZO-1) carried out with the direct participation of organized crime.

The criminal world strengthens its positions at the expense of the younger generation. Increase year by year the facts of school bullying and the penetration of criminal subcultures of the educational institution.

In addition, it should be noted the phenomenon of organized crime among the large Kyrgyz diaspora in the Russian Federation. According to various estimates, the number of migrants from Kyrgyzstan in Russia has reached one million people, while the facts of racketeering of compatriots by Kyrgyz criminals, robbery and disassembly of the newly appeared “watchman” ethnic Kyrgyz in large cities and regions of Russia are increasing.

Thus, the main directions of organized crime in Kyrgyzstan are represented by “white-collar” crime, drug trafficking, ordinary organized crime and transnational crime. The majority of the population feels full or partial insecurity of their fundamental rights and freedoms due to the growth of corrupt links of organized crime in the state apparatus.

These data on the main features of organized crime in Kyrgyzstan do not serve the purpose of unjustified intimidation of the total and uncontrolled spread of organized crime. It seems that the mythologization of some phenomena, in particular the rampant

organized crime, which accounts for only 1-1.5% of the recorded crimes, can harm the fight against crime. The criminal situation in this area is aggravated by the fact that at present there is no effective criminal policy to counter organized crime, adequate to its scale and public danger. At the same time, there is an extremely dangerous trend – the build-up of transnational ties among the criminal communities of some States of the near and far abroad, which is greatly facilitated by objective prerequisites: the openness of borders, the expansion of economic ties between the countries, the lack of legal regulation of these processes.

Organized crime, despite the fact that it is a small part of crime in general, can create a real threat of losing the authority of the state in the eyes of the population, to deprive the effectiveness of any democratic transformation. Therefore, a consistent and, in most cases, rigorous criminal policy towards organized criminals is required on the part of the state.

Problems of combating organized crime.

In a broad sense, the policy in the sphere of combating organized crime is a set of legal, organizational and other measures that determine the strategy and tactics of combating this type of crime.

The legal basis for the fight against organized crime in Kyrgyzstan is its Constitution, criminal legislation and other legislative acts, international law, international agreements and treaties, the Law of the Kyrgyz Republic “On combating organized crime”, the Law of the Kyrgyz Republic “On operational investigative activities”, Presidential Decrees and Government resolutions, departmental normative documents that allow to build a single line of fight against organized crime and corruption. Over the past few years, Kyrgyzstan has concluded a number of both multilateral and bilateral treaties on combating organized crime within the CIS,¹ and in 2001 signed the UN Convention on combating transnational organized crime.

Practice shows that criminal groups successfully use legal and organizational unsettledness of interstate relations and constant business contacts and connections of criminalists in the fight against organized crime. The higher the level of internationalization of crime, the more active and comprehensive should be the interaction of States in the fight against it.

It is obvious that the delay in the development of inter-state agreements and the adjustment of national legislation has a negative impact on the practice of combating organized inter-state crimes.

¹ See, for example, the Agreement on cooperation of the ministries of internal affairs in the fight against organized crime, signed on February 17, 1994 in Ashgabat, Turkmenistan.

In the Kyrgyz Republic, the understanding that organized crime is not a mythical but a real phenomenon emerged in the first years after the Declaration of the sovereignty and independence of the Republic. As early as 18 December 1992, the President issued a Presidential Decree “On measures to combat corruption in the civil service of the Republic of Kyrgyzstan”, which noted that the economic crisis and the deterioration of the life of the majority of the population, the weakening of discipline and responsibility in society are accompanied by an increase in organized crime and corruption.

This decree was created by the General Directorate for combating economic crime and corruption (GUBEPK) in the Ministry of Internal Affairs. At the same time, an anti-corruption and anti-smuggling office was established in the state Committee on National Security. Since 1989, in the Ministry of the interior acted Interregional department, the competence of which includes the fight against organized crime.

The increase in the activity of law enforcement agencies in the fight against crimes in the economic sphere was influenced by the Decree of the President of the Kyrgyz Republic dated December 14, 1998 “On additional measures to strengthen the fight against economic crimes, smuggling and corruption”, pursuant to which the specialized Department for combating organized crime and banditry – GUBOPB of the Ministry of Internal Affairs was formed. At the initiative of UNDP, Kyrgyzstan has developed a target program of organizational, methodological, material and technical support for the new office, for the implementation of which the main sponsor – the Government of Denmark has allocated 750 thousand dollars for the period 1998-2000. A special place in the program was given to training, the introduction of Western technologies to counter organized crime in the field of finance, economy, drug trafficking. GUBOP Ministry of internal Affairs tried to take the situation in the field of combating organized crime under its control.

The main tasks of the established Department to combat organized crime and banditry of the Ministry of Internal Affairs were defined:

- detection, suppression and investigation of organized criminal groups and gangs;
- protection of the economy from organized crime;
- fight against extortion;
- assistance to the territorial and transport bodies of Internal Affairs of the Republic in the disclosure and investigation of the activities of criminal associations;
- identification of the causes and conditions conducive to the emergence of organized crime.

Identification and suppression of illegal activity of the most stable criminal formations and their leaders which had negative impact on normal activity of the

population in various regions of the Republic were also designated as the priority direction in activity of Department.

It should be noted that during the period GUBOPB has identified and solved more than 700 crimes, including 11 murders committed under aggravating circumstances, 18 robbery with a weapon, 62 robberies, and 10 rapes. 31 leaders and “authority” of the criminal environment which committed a number of serious crimes as a part of the organized groups are detained and brought to trial, activity of 38 most steady and active criminal formations was stopped.¹

However, the office has not been able to fully address the tasks assigned to it. In 2001, the UBOP was transformed into a structural unit of the main criminal investigation Department (GUUR) of the Ministry of Internal Affairs of the Kyrgyz Republic, which did not slow down to affect the complication of the already uncontrolled situation in the sphere of combating organized crime.

In our opinion, UBOP GUUR of the Ministry of Internal Affairs of the KR with its small staff and weak equipment, in fact, was the truncated service as can't carry out the activity in full.

In 2006, taking into account the intensification of the criminal world and, in particular, representatives of organized crime, including organized criminals in prisons, the wave of “contract” high-profile murders of politicians, large businessmen and law enforcement officials, it was decided to establish the Main Directorate for combating organized crime, which was able to stabilize the criminal situation in the Republic. In the course of law enforcement reform in 2017, units to combat organized crime have become a part of the criminal police service of the Ministry of Internal Affairs.

However, the law enforcement agencies of the Republic do not detect and neutralize branched criminal structures and their criminal activity in its full scope, but only certain criminal acts of ordinary members of these communities. Undoubtedly, qualitatively different counteraction of organized crime, essentially new solution of issues of prevention of this type of crime, including the organization of activity of law enforcement agencies, perhaps, through creation of new independent specialized structure is required.

Due to the lack of the necessary legal framework to combat organized crime, law enforcement agencies are in a difficult situation, and they do not have sufficient experience in dealing with some new types of crimes, especially in the field of reforming the economy, the banking system, there are serious problems in the material and technical equipment and training.

¹ *Osmonaliev K.M.* Organized crime in the Kyrgyz Republic: analysis and assessment. – Bishkek, 2003.

It should be noted that for a long time the draft law “On combating organized crime” was developed, i.e. there was no essential tool to combat organized crime. The first law “On combating organized crime” was adopted in 2011, but in 2013, due to the revision of many provisions of this law, a new law “On combating organized crime” was adopted.

The law defines the state policy and organizational and legal basis for combating organized crime. Its tasks are:

- 1) protection of rights and freedoms of individuals and legal entities, security of society and the state from organized crime;
- (2) prevention and suppression of organized crime;
- 3) creation of legal and organizational bases for combating organized crime;
- (4) addressing the causes and conditions conducive to organized crime;
- 5) detection and suppression of criminal activity of persons involved in an organized criminal group, criminal community (criminal organization), armed group (gang).

Directions in the field of combating organized crime in accordance with the law are:

- 1) creation of legal and organizational basis for effective counteraction to organized crime, organization of international cooperation;
- 2) information support;
- (3) identification and elimination of the causes and conditions of organized crime;
- 4) prevention of the formation of an organized criminal group, criminal association (criminal organization), armed group (gang), including the scheme of financing their activities;
- 5) detection and suppression of criminal activity of an organized criminal group, criminal community(criminal organization), armed group (gang), including the scheme of financing their activities;
- (6) bringing the perpetrators to justice and ensuring redress;
- 7) prevention of establishment of corrupt relations with civil servants and officials, their involvement in criminal activities;
- 8) counteraction to the use of organized criminal group, criminal community (criminal organization), armed group (gang) of associations of citizens or mass media for the purpose of distribution of criminal ideology or for other criminal purposes.

This law for the first time introduced the following basic terms and concepts, previously not defined by law and therefore often disputed by lawyers of organized criminals groups:

Criminal ideology is a historically developed system of views and representations of the group consciousness of persons, based on the assessment of social reality from the point of view of the criminal subculture.

Criminal hierarchy – a system of views and assessments on the situation (status or role) of a person in organized criminal groups, criminal communities (criminal organizations), armed groups (gangs).

Criminal subculture – a relatively independent pseudo-cultural environment that exists in society, based on the opposition of universally recognized values and norms of the hostel and expressed in criminal forms of organization of life.

Criminal status – the position of a person in the criminal hierarchy, defined and recognized by the rules established in the criminal world.

Leader of an organized criminal group, criminal Association (criminal organization), armed group (gang) – the law refers to a person who enjoys recognized authority in the criminal hierarchy, having a higher position and personal influence on the coordination and organization of activities of organized criminal groups, criminal communities (criminal organizations), armed groups (gangs), ensuring the formation and structural construction of such groups or communities.

Operational and preventive registration is an information system formed in the body engaged in combating organized crime, about organized criminal groups, criminal communities (criminal organizations), armed groups (gangs), legal entities and individuals involved in organized criminal groups, criminal communities (criminal organizations), armed groups (gangs).

Organized crime – activities carried out by organized criminal groups, criminal associations (criminal organizations), armed groups (gangs), characterized by signs defined by the criminal legislation of the Kyrgyz Republic.

Official warning – a procedural document of an official of the authorized state body engaged in combating organized crime, drawn up against a person to comply with and to fulfill the requirements of regulatory legal acts.

Counteraction to organized crime – activity of authorized state bodies of the Kyrgyz Republic:

1) on detection, suppression, disclosure and investigation of crimes committed by organized criminal groups, criminal communities (criminal organizations), armed groups (gangs);

2) prevention of organized crime, identification and subsequent elimination of the causes and conditions conducive to the emergence of organized crime (prevention of organized crime).

Preventive measures against organized crime – the Law refers to the activities of the authorized state bodies for the prevention and suppression of manifestations of organized crime, the study, identification and elimination of the causes and conditions that contribute to its development, ensuring individual education of a person involved in organized criminal groups, criminal communities (criminal organizations), armed groups (gangs).

Criminal way of life – antisocial way of life of persons, directly indicating their belonging to organized criminal groups, criminal communities (criminal organizations), armed groups (gangs), characterized by the denial of accepted standards of morality and virtue in society.

Verification of financial and property status – measures to verify the legality of the available financial income of individuals and legal entities involved in organized criminal groups, criminal associations (criminal organizations), armed groups (gangs), and the validity of their acquisition of property.

A member of an organized criminal group, a criminal association (criminal organization), an armed group (gang) - a person who intentionally participates in the activities of an organized criminal group, a criminal community (criminal organization), an armed group (gang) or assists in creating conditions for their maintenance and development.¹

The most effective measures to counter organized crime, we believe, are preventive measures, to which the law referred:

- 1) official warning;
- 2) registration in the operative-preventive record in the bodies of internal affairs;
- (3) duties imposed by the court;
- 4) verification of financial and property status in accordance with the legislation

of the Kyrgyz Republic.

Preventive measures are applied to individuals and legal entities if the data obtained in accordance with the legislation of the Kyrgyz Republic indicate that such persons:

- 1) have or establishing contact with leaders and members of organized criminal groups, criminal associations (criminal organizations), armed groups (gangs);

¹ Art. 2 of the Law of the Kyrgyz Republic “On Countering Organized Crime” of May 29, 2013, No. 82.

2) provide financial and material assistance to organized criminal groups, criminal communities (criminal organizations), armed groups (gangs);

3) support the criminal ideology of organized criminal groups, criminal associations (criminal organizations), armed groups (gangs);

4) with the exception of minors, use the results of organized criminal activity and the services of subjects of organized criminal groups, criminal associations (criminal organizations), armed groups (gangs), dependent on them and their criminal activities;

5) engage in the involvement of persons in organized criminal groups, criminal associations (criminal organizations), armed groups (gangs) and assist in strengthening the structure of the criminal hierarchy.

It should be noted that in order to ensure the safety of witnesses and other participants in the process who may be threatened by OCG members, the Law No. 170 of 16 August 2006 “On the protection of the rights of witnesses, victims and other participants in criminal proceedings” was adopted. In the Ministry of Internal Affairs of the Kyrgyz Republic in 2014, a special department for protection of witnesses was formed. The office has the task of providing security to persons participating in criminal proceedings, which, by law, required by court order to provide this Pro Bono. This decision may be taken by the judge, the Prosecutor, the investigator and the head of the body of inquiry in which the criminal case is pending. However, the lack of an effective mechanism for the physical protection of victims, witnesses, experts, suspects and accused (both actual and potential) continues to have a negative impact on the fight against organized crime. Witnesses and their relatives are often in danger in the form of committed against their various illegal acts, even murder. For example, a person who is a member of a criminal association and who has testified to the commission of a crime against the leader or other head of the association is often threatened with death in accordance with anti-social traditions and customs. Therefore, to ensure an effective fight against organized crime, it is necessary to provide real and effective protection of witnesses, victims, experts from possible attacks.

In addition, the criminal prosecution of organized criminals remains a complex process and the difficulties are primarily related to problems of proof. Difficulties with proving arise also in the composition of crimes connected, in particular, with the so-called laundering of “dirty” capital, which requires appropriate standards for financial control and obtaining from banks the necessary information on suspicious transactions, as it was introduced in a number of countries.

A significant gap in the legislation is the lack of a provision in the current criminal law on liability for preventing the immediate provision, at the request of law enforcement agencies, of the necessary statistical, reporting materials in the bodies of state power and departments and other structures.

We believe that it is necessary to determine a special procedure for the production of cases of organized crime, the order of anonymous presentation of the results of operational investigative activities as evidence.

It should be noted that the current criminal legislation of the Kyrgyz Republic (the Criminal Code of 1997) still does not strictly regulate the fight against organized crime, in the new KR Criminal Code of the 2017, which comes into effect in January 2019, these issues also remain. The Criminal Code establishes a norm on criminal associations (organizations) and on the specifics of the responsibility of their participants. In addition, there is a differentiation of the responsibility of participants in the criminal community, depending on the role they perform. So, a person who created an organized group or a criminal community or directed them should first of all be responsible for organized criminal activity. In addition, the organizer or the head of the criminal community (criminal organization) should also be responsible for specific crimes committed by an organized group or criminal community if they were planned under his direction and covered by his intent. Ordinary members of the criminal community are responsible for the crimes in the preparation or commission of which they took part, as well as for participating in such a community.

In a Special part of the criminal code should, in our opinion, to expand the list of compounds, the most qualifying features of which would be appropriate to include the commission of a crime by a criminal association (criminal organization). The Criminal Code should expand the scope of compromise (“deal”) with persons who agree to expose the leaders of criminal communities, guaranteeing them appropriate protection. The existing legal basis for the application of the “deal” in the current Criminal Code does not allow effective prosecution of members of criminal organizations, while the “deal” is successfully practiced in a number of Western countries.

It is necessary to note the absence of serious analytical or forecast work in the sphere of combating organized crime, which did not allow giving an extremely clear idea of its status. Data of the information system of the Ministry of Internal Affairs are not correlated with the relevant information of the GKNB, judicial statistics on completed criminal cases are also different from the statistics of the Ministry of Internal Affairs and GKNB, information dissociation exists even at the level of one unit.

According to most experts, the main directions for improving the prevention and suppression of organized crime should be as follows:

- development and application of a sufficient regulatory framework (including relevant amendments and additions to the Criminal Code, criminal procedure and Criminal Executive Code, the Law “On operational investigative activities”);
- sufficient resources to combat organized crime;

- sufficient qualification and specialization of law enforcement officers;
- support for public opinion.¹

The above is only a part of the problems to be solved in order to create an effective system of combating organized crime.

It is necessary to implement the only correct approach to combating organized crime and corruption, namely, to unite all the forces and funds involved in the fight against these types of crime. For this purpose, it is necessary to develop a special concept and a program to combat organized crime, designed for the near, medium and long-term prospects.

It is known that the state policy of fight against crime receives the expression in the corresponding Programs. A program to strengthen the fight against economic crime, smuggling and corruption was adopted in the Kyrgyz Republic for the period 2001-2003. There was even a Program of measures to combat the smuggling and trafficking of persons in the Kyrgyz Republic for the period 2002-2005. Currently, the third anti-corruption strategy of the state policy has been approved.

However, there is no specialized Program to combat organized crime. There is also no officially approved relevant concept, which should be based on well-established methodological approaches and include methods for preventing organized crime and forecasting its development trends. To this end, representative and systematic criminological research will be required. Such kind of research is possible only if they are provided with organizational and financial support, attraction of qualified scientific personnel and necessary means. The current practice of combating organized crime in Kyrgyzstan testifies to the virtual weakening of such a struggle, in spite of the officially stated intentions of the state to intensify this struggle. In most cases, courts assign guilty to punishment below the lower limit or milder penalties than provided for in the criminal law (which is often associated with corruption in the justice system). As an example, one can cite the sentence in the so-called case Kara-Balta “sports obtshak” in 1997, engaged in extortion. Chui Regional Court sentenced: B. (leader of the group), K., S., S-va. and K-va to 3 years of imprisonment with confiscation of property of each (minimum for these articles). The sixth member of the group, D., was sentenced below the lower limit - 1.5 years imprisonment. All without exception, as the first convicted, were determined to serve their sentence in a colony-settlement. There are also more recent examples of excessively “soft” sentences against organized criminals. There is a case where the prosecutor’s office, acting as a prosecution in the Pervomaisky District Court of Bishkek in 2006 in the process against the well-known criminal authority of R.A-v, simply refused to support the state prosecution.

¹ Osmonaliev K. M. Ibid. page 67.

S. S. Boskholov reasonably proposes to introduce brand certain penalties for offences in the sphere of organized crime and noted: “It is important, in particular to ensure that, by excluding the possibility of selection of judges, the penalties to a certain extent, to protect them from exposure to members of organized criminal groups, often seeking various illegal means (threats, blackmail, etc.) to force judges to assign the least restrictive alternative provided for in or with respect to a particular sanctions punishment”.¹ We fully agree with this point of view. We will add that any attempts to ignore (disrespect) the law (especially criminal) lead only to disorganization of legal policy and create conditions for mafia lawlessness.

The state, in our opinion, should adequately oppose measures to counter organized crime; the liberalization of criminal policy is unacceptable here. We can agree with the opinion of A. Alekseev that, in principle, emergency measures, if they are provided for by law, carefully (and not by the Central Committee of the CPSU (b) and the circulars of the Cheka — OGPU) are regulated, moreover, reasonably limited in space and time, can be considered not only acceptable, but also necessary as an adequate response to emergency situations created by the actions of criminals. He believes that: “in fact, the content of anything shocking-overly repressive, trampling on the rights of law-abiding citizens, limiting their freedom, was not in the famous Decree of the President of the Russian Federation № 1226 of June 14, 1994 “On urgent measures to protect the population from banditry and other manifestations of organized crime.” The measures of it was generally proportionate response to the threat that carried the fledgling organized crime. (But they had to be, of course, established by law, not by a by-law.)”² Something similar to the mentioned famous decree of Boris Yeltsin can, in our opinion, be adopted in Kyrgyzstan in the manner prescribed by law.

Summing up the discussion of certain aspects of state policy of the fight against organized crime in Kyrgyzstan it is possible to draw a conclusion about the absence of a unified strategy and tactics. The state in this direction, in our opinion, acts consistently: declaring war on organized crime and corruption through the directives of the head of state, at the same time cannot provide a fair punishment to members of organized criminal communities (groups), creating an atmosphere of impunity and permissiveness; creates specialized structures to combat organized crime, and then abolishes them.

The fight against organized crime in Kyrgyzstan has been and continues to be somewhat controversial and declarative. The necessary conditions have not yet been created for the effective fight against organized crime:

¹ *Boskholov S. S. fundamentals of criminal policy: constitutional, criminological, criminal-legal and informational aspects.* - M.: Training and consulting center YurInfoR, 1999. page 133.

² *Alekseev A. I. Should the criminal policy be liberal? // "Black holes" in Russian legislation.* No.1., 2003. page 68.

- mechanisms of implementation of the law “On combating organized crime” are not sufficiently developed in the legal sphere;

- in the sphere of executive power, an integrated system and an appropriate program to combat organized crime have not been created;

- special services to combat organized crime are not equipped with everything necessary, leaves much to be desired special training of police officers, their law enforcement, wages, etc.

In order to enhance the effectiveness of policies to combat organized crime, we believe that the following measures should be taken:

1. The specifics of the new sphere of law enforcement require the creation of a specialized law enforcement agency of the highest level of competence. This body should be responsible for a wide range of issues related to the organization and coordination of the fight against organized crime, for the development of the main directions of state policy in this area, the overall management and coordination of operational and statistical records of all activities of state bodies for the implementation of this policy, etc.

2. Given the extremely complex nature of the object of influence, it is also necessary to address the issues of the formation of specialized units of the court and the Prosecutor’s office, a special system of places of detention of organized criminals, using the best foreign experience.

3. There is a need to strengthen the effectiveness of the protection of witnesses and other participants in the process.

4. In these circumstances, the fight against organized crime can be significantly increased with the complex interaction of all the special services of the CIS, customs authorities, national Bureau of Interpol, tax, border agencies, regulatory authorities, etc.

5. The priorities in this direction should be as follows:

- definition of a strategy to combat organized crime;

- establishment of a comprehensive legal framework for this activity;

- organization of a single special state structure providing such activities;

- training of specialized personnel on the basis of international experience, scientific base, timely response to new phenomena in crime (creation of a specialized scientific and training center);

- sufficient financial, material and technical support for the fight against organized crime.

Criminal policy in the sphere of combating organized crime should be rigid and at the same time differentiated, corresponding to the degree of public danger of attacks by organized criminals.

---o0o---

Нийгмийн ажил, сэтгэл зүй**ХОРИХ АНГИАС СУЛЛАГДСАН ОРОН ГЭРГҮЙ ИРГЭДТЭЙ АЖИЛЛАХ
НИЙГМИЙН АЖЛЫН ҮЙЛЧИЛГЭЭНИЙ ХӨТӨЛБӨР, ЗАГВАРУУД****PROGRAMS GND MODELS OF SOCIAL WORK SERVICES FOR
WORKING WITH HOMELESS PEOPLE RELEASED FROM PRISON****Г.Батжаргал**

*Сургалт, судалгааны 403 дугаар анги-
Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн албаны сургуулийн
Нийгмийн ажил, сэтгэл зүйн тэнхимийн ахлах
багш, хошууч*

Хураангуй: Орон гэргүй иргэдийн асуудал нь хөгжингүй болон хөгжиж буй аль ч оронд өнөөдрийг хүртэл тулгамдсан, нийгмийн асуудлын нэг болсоор байна. Орон гэргүй иргэдийн талаар засгийн газар, иргэний нийгмийн байгууллагууд хамтарч халамжийн бодлого, төсөл хөтөлбөр маш ихээр хэрэгжүүлдэг ч төдийлөн буурахгүй байгаа. Ихэнх орны хувьд орон гэргүй иргэд нь дотроо ангилалтай болж хүн ам зүйн тодорхой бүлгийн шинжтэй болж байна. Тухайлбал: орон гэргүй иргэд нь дотроо эрэгтэй, эмэгтэй, хүүхдүүд, ахмадууд, орон гэргүй гэр бүл гэх мэт. Орон гэргүй иргэдтэй ажиллах нийгмийн ажил нь макро орчин буюу нийгмийн бодлого, эрх зүйн орчинд, мезо буюу нийгмийн дэд систем, байгууллага, олон нийтийн орчинд, микро буюу гэр бүл, хувь хүний гэсэн гурван түвшинд хүргэх үлчилгээний загварыг энэхүү өгүүлэлд тусгалаа.

Түлхүүр үг: орон гэргүй хүн, нийгмийн ажил, халамж, хөтөлбөр, хорих ангиас суллагдсан иргэн

Abstract: The problem of homelessness remains one of the pressing social problems in both developed and developing countries. The government and civil society organizations jointly implement welfare policies and projects for homeless people, but it is not decreasing. In most countries, homeless people are classified within a specific demographic group. For example: homeless people include men, women, children, elders, homeless families, etc. This article reflects the simulation model of social work working with homeless people at three levels: macro environment or social policy and legal environment, meso or social subsystem, organization and community environment, micro or family and individual.

Key words: homeless person, social work, welfare, program, or citizen released from prison

Удиртгал

Манай улсад хийгдсэн хэд хэдэн судалгаанаас орон гэргүй хүмүүсийн тухай тодорхойлолтыг авч үзвэл "Гудамж, байрны орц, хонгилд амьдардаг хүн", "Гэрээсээ удаан хугацаагаар дайжин, нийтийн эзэмшлийн газар хоноглодог хүмүүс" гэх мэтээр судлаачид янз бүрээр тодорхойлдог. "Орон гэргүй тэнэмэл амьдралтай иргэн гэдэг нь бусдын хүчирхийлэл, бусдын дарамт, санаатай, санаандгүй үйлдэл болон өөрийн буруутай үйлдлийн улмаас байрны орц, хонгил, траншейнд сүүлийн 1 сар амьдарч байгаа тэжээн тэтгэх гэр бүл, төрөл садангүй эсвэл тэдгээр нь дэмжлэг туслалцаа үзүүлэхээс татгалзсан иргэнийг хэлнэ" гэж албан ёсоор тодорхойлсон.¹ Энэ тодорхойлолт нь Монгол улсын хэмжээнд орон гэргүй хүн гэдгийг ойлгох ойлголтыг илүү тодорхой болгож өгсөн.

Америкт орон гэргүй хүмүүсийг "Хоумлес (homeless)" гэж нэрлэдэг бөгөөд энэ тохиолдол нь үнэхээр орон гэргүй амьдардаг эсвэл хамгаалах байранд амьдардаг тохиолдлоор хязгаарлагдана. Орон гэргүй хүмүүсийг дэмжих хөтөлбөрийн тухай хууль болох "Орон гэргүй хүмүүсийн дэмжих хууль" (1987) батлагдаж Холбооны засгийн газрын тодорхойлолтоор "орон гэргүй хүн гэдэг нь тогтсон, хэвийн бөгөөд тохь тухтай унтах газаргүй хүн, мөн түр амьдрах газар болон олон нийтийн, хувийн хэвшлийн удирдан ажиллуулдаг хамгаалах байр (welfare hotel, transitional housing) эсвэл байгууламж, хаягдсан барилга, машин, цэцэрлэгт хүрээлэн, гудамж мэтийн унтах газарт тооцогдохгүй газрыг ашигладаг хүмүүсийг хэлнэ" гэж дурдсан байдаг. Энэ конгрессын тодорхойлолтоор бол өөрийн гэрт бус хамаатан садан, найз нөхдийнхөө гэрт амьдарч байгаа эсвэл шорон болон сэтгэцийн эмнэлэг мэтийн байгууламжид хоригдож байгаа хүнийг оруулдаггүй ажээ. Энэ нь бас тухайн тодорхойлолтын сул талыг харуулдаг.²

Хөгжингүй орнуудад өөрийн байртай эсвэл байранд байгаа л бол түүнийг орон гэртэй гэж үздэггүй байна. Орон гэргүй гэсэн тодорхойлолтод нийгмээс тусгаарлагдсан байдал, орон байрны шаардлага хангах эсэх ялгаварлан гадуурхалт зэрэг ойлголтуудыг багтаадаг.

БНСУ-д орон гэргүй хүн гэхээсээ илүү "тэнэмэл хүн"-ий тухай тодорхойлолтыг албан ёсоор хэрэглэж ирсэн байдаг. 1987 онд Эрүүл мэнд, нийгмийн яамнаас тэнэмэл хүний эсрэг арга хэмжээг зохион байгуулан шинэ заавар зөвлөмжийг гаргасан байна. Тус журмын 523 дугаар хэсэгт заасан тэнэмэл хүний тухай тодорхойлолтыг авч үзвэл "тодорхой оршин суух газаргүй юм уу түшиж тулах, харж хандах хүнгүй болон хамаатан садан байлаа ч гэр

¹ ХХНХЯ-ны сайдын 2012 оны А/51 тоот тушаал

² АНУ-ын конгресс, 1987

бүлийнхнээрээ хамгаалуулахыг хүсдэггүй хүн бөгөөд гудамжинд тэнүүчилж иргэдэд аюул бэрхшээл болон зэвүүцэл төрүүлэх зэргээр эрүүл нийгмийн хэв журмыг сахихад хүндрэл учруулах төдийгүй биеийн болоод сэтгэцийн эрүүл мэндээс болоод сэтгэн бодох болон ажиллах чадвар дутагдсан сэтгэцийн өвчтөн, архинд донтогч, гуйлгачин, гуйлга гуйдаг хүүхэд, 18 хүрээгүй тэнэмэл хүүхэд, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэн" гэж тодорхойлсон байна. Солонгосын хот судлалын газраас орон гэргүй хүн гэдэг нэр томьёоны оронд "оршин суух хаяггүй этгээд" гэсэн нэр томьёог хэрэглэн тэднийг "оршин суух газаргүй хэрэн хэсэж явдаг оршин суух хаяггүй этгээд эсвэл тогтсон орон байртай болж чадаагүй хүмүүс гэж тодорхойлон ихэвчлэн орон байрны асуудлаас үүдэн зовлон үзэж байгаа хүн гэсэн утгыг товойлгон гаргаж өгсөн байна.

БНСУ-ын эдийн засгийн их хямралын үед буюу 1998 онд олон тооны орон гэргүй хүмүүс ихээр гарч ирэхэд орон гэргүй хүмүүсийн тухай сөрөг хандлагаас ангижруулахын тулд тэднийг хувь хүний алдаа дутагдлаасаа илүүтэй валютын хямралаас шалтгаалсан олон тооны ажилгүйдлийн хохирогч гэсэн утгаар "ажилгүй орон гэргүй хүмүүс" гэсэн ухагдахууныг хэрэглэх болжээ.¹

Үндсэн хэсэг

Орон гэргүй иргэдэд нийгмийн ажлын үйлчилгээ үзүүлэх 40 гаруй загвар байдаг ч үйлчилгээний чиг баримжаа, агуулгаар нь нэгтгээд үндсэн гурван загвар болгож ашиглаж байна.²

1. Сэтгэл зүйн чиг баримжаат загвар: Сэтгэцийн эрүүл мэндийн асуудалтай орон гэргүй иргэдэд зориулагдсан. Эхний ээлжид эрүүл мэндийг нь гэсэн агуулгатай. Эмч, нийгмийн ажилтан, сэтгэл зүйчдээс бүрдсэн баг ажилладаг.

2. Социологийн чиг баримжаат загвар: Үндсэн орон сууц бөгөөд үүнийгээ эрүүл, хөгжлийн бэрхшээл, сэтгэл зүйн зөвлөгөө, чөлөөт цаг, хөдөлмөр эрхлэлт зэрэг бусад үйлчилгээтэйгээ зэрэгцүүлж явуулна. Орон гэргүй иргэдийг тухайн орон нутагт нь амьдруулах зорилготой.

3. Сэтгэл зүй- Социологийн чиг баримжаат загвар: Дээрх хоёр загварыг нийлүүлсэн төрөл бөгөөд хүмүүсийг орон гэргүй болохоос урьдчилан сэргийлэх, стрессээс гарах арга замд суралцуулах замаар бусад нийгмийн үйлчилгээг хамтарч хэрэгжүүлэх.

Хөгжингүй болон хөгжиж буй улсуудад аль алинд нь сэтгэлзүй-нийгмийн загварыг "Эхлээд орон байр" гэдэг хөтөлбөртэй хослуулан хэрэглэх нь донтолтын асуудалтай орон гэргүй, тэнэмэл иргэдийг сэргээн засах хамгийн үр дүнтэй арга

¹ МУИС "Нийгмийн ажил" сурах бичиг 2023 он 337 тал

² МУИС "Нийгмийн ажил" сурах бичиг 2023 он 337 тал

болох нь судалгаагаар тогтоосон. Дийлэнх улс орнуудад хэрэгжүүлдэг орон гэргүй иргэдэд чиглэсэн хөтөлбөрүүд:

1. Түр хугацааны дэмжих үйлчилгээний хөтөлбөр:

Яаралтай түр хоноглох байрны хөтөлбөр нь: түрүүлж ирсэнд нь гэсэн зарчмаар үйлчлүүлэгч нарт түр хугацаанд амьдрах орон байраар хангадаг. Энэ нь яаралтай, онцгой үед түр хугацааны хоноглох байр болгон ашигладаг нийтийн өмчийн байранд 1-3 өдөр амьдрах бололцоо олгодог. Ихэвчлэн шашны цуглаан, орон нутгийн иргэдийн хурал зэрэг өөр зорилгод ашигладаг энэхүү байрыг хэт хүйтний үед түр хоноглох байр хэлбэрээр ашиглаж болно.

Аюулгүй хоргодох байр нь: гэр бүлийн хүчирхийлэлд өртсөн эмэгтэйчүүд, гэрээсээ дайжсан, эцэг эхдээ хаягдсан хүүхдүүдэд чухал юм. Эдгээр хоргодох байр нь хүн амын тэдгээр бүлгүүдэд аюулгүй газар болдог.

Аутрич үйлчилгээ хөтөлбөр нь: орон гэргүй үйлчлүүлэгчид дээр очиж хоол хүнс, хөнжил гудас, ариун цэврийн хэрэгсэл болон бусад хэрэгцээтэй зүйлсээр үйлчилнэ. Энэ үйл ажиллагаа нь гудамж, гүүрэн доор, цэцэрлэгт хүрээлэн зэрэг янз бүрийн орчинд явагдана.

Халуун хоол хөтөлбөр нь: бэлэн боловсруулсан өглөө, өдөр, оройн хоолоор үйлчилнэ. Энэ нь хоолны цэгүүд, хайрцаг болон торонд хийж бэлтгэсэн өдрийн хоол, иргэд зориулсан хоолны ширээ бэлтгэх зэргээр явагдаж болно. Энэ хөтөлбөрүүд нь иргэд тухлан сууж хооллох байртай байж болно. Ийм үйлчилгээг ихэвчлэн шашны байгууллагууд болон бусад иргэдийн бүлгүүд тухайн газрын орчимд амьдардаг орон гэргүй, тэнэмэл иргэдэд үзүүлдэг.

Зөөврийн хүнсний хөтөлбөр нь: орон гэргүй, тэнэмэл иргэдэд хоол хүнс тараах зорилгоор тодорхой гудамж талбайд очиж үйлчилнэ. Хүмүүст заримдаа хоргодох байр олддог боловч янз бүрийн шалтгааны улмаас хоол хүнсгүй байх нь олон.

2. Эрүүл мэндийн хөтөлбөрүүд:

Архи, хар тамхины хөтөлбөр нь: орон гэргүй, тэнэмэл иргэдийн архи, мансууруулах бодисын хэрэглээ, донтолтыг бууруулах зорилготой үйлчилгээнүүд болно. Үүнд хордлого тайлах үйлчилгээ, архинаас гаргах эмчилгээ, сэргээн засах хөтөлбөр, зөвлөгөө, эмчилгээ, урьдчилан сэргийлэх, боловсролын үйлчилгээ багтана.

Биеийн эрүүл мэндийн хөтөлбөр нь: орон гэргүй, тэнэмэл иргэдэд эрүүл мэндийн үйлчилгээ үзүүлнэ. Үүнд эрүүл мэндийн үзлэг, халдваргүйжүүлэлт, хүнд өвчний үеийн эмчилгээ болон бусад эрүүл мэндийн үйлчилгээ орно. Ийм үйлчилгээ нь эрүүл мэндийн баг хоргодох байр, хоолны цэг, орон гэргүй, тэнэмэл иргэд тогтмол цугладаг газруудад очиж үйлчлэх байдлаар явагдах хэрэгтэй.

Сэтгэцийн эрүүл мэндийн хөтөлбөр нь: орон гэргүй үйлчлүүлэгч нарт сэтгэцийн болон сэтгэл зүйн эрүүл мэндээ сайжруулахад нь туслах үйлчилгээ юм. Кейс менежмент, хамт олны харилцаа, хямралын үед туслах, эмчлэх, зөвлөгөө, сэтгэцийн эмчилгээ, эмгэг зүйн үйлчилгээ, сэтгэцийн эмчилгээний хяналт зэрэг үйлчилгээ байж болно.

Бэлгийн замын /ДОХ/ халдварт өвчний эсрэг хөтөлбөр нь: бэлгийн замын халдварт өвчинтэй болон ДОХ-ын халдвар авах эрсдэл бүхий орон гэргүй, тэнэмэл иргэдэд зориулсан үйлчилгээ. Энэ үйлчилгээ нь эрүүл мэндийн үзлэг, өдрийн сувилгаа, хоол тэжээлийн үйлчилгээ, эм тариа, шаардлагатай үед эрчимт эмчилгээ, сэтгэцийн эрүүл мэнд, мансууруулах бодисын хэрэглээний эсрэг үйлчилгээ, үйлчилгээний талаарх лавлагаа мэдээлэл, ДОХ-оос урьдчилан сэргийлэх, түүний тухай боловсрол олгох зэргийг багтаана.

3. Урт хугацааны орон сууцжуулах хөтөлбөр:

Байнгын орон сууцны хөтөлбөр нь: орон гэргүй байсан хуучин үйлчлүүлэгч нарт урт хугацааны дэмжлэг үзүүлнэ. Энэ нь түрээсийн байранд амьдарч буй гэр бүлүүдэд тэр байрандаа цааш үргэлжлүүлэн амьдрах боломж олгож, шаардлага хангахгүй орчинд амьдрах байдлаас сэргийлэх юм.

Эрхийн бичиг өгөх үйлчилгээ нь: орон гэргүй, тэнэмэл иргэд шаардлага хангасан зочид буудалд тодорхой хугацаанд байх болон хүүхдийн асрамжийн газрыг төгссөн залуучуудад тодорхой хугацаанд амьдарч болох эрхийн бичиг буюу тасалбар олгоно. Энэ эрхийн бичгээр орон гэргүй, тэнэмэл иргэд түр амьдарч болох зочид буудал, асрамжийн газар зэрэг газраар үйлчилнэ. Энэ үйлчилгээ хүүхэдтэй эмэгтэйчүүдэд маш чухал.

Урт хугацааны хоноглох байр болон сэргээн засах хөтөлбөр: олон талт, цогц хэрэгцээ бүхий урт хугацаанд орон гэргүй байсан иргэдэд орон байр болон эмчилгээг санал болгодог. Энэ нь иргэдийг орон нутгийн иргэд дунд идээшүүлэх зорилготой эрчимтэй кейс менежмент болон олон талт үйлчилгээгээр хэрэгждэг.

4. Бусад хөтөлбөрүүд:

Тээврийн хэрэгслээр үйлчлүүлэх карт нь: эмчилгээний хөтөлбөр, сургалт, ажил хайх зэрэг тохиолдолд тээврийн хэрэгслээр үйлчлүүлэхэд дэмжлэг үзүүлнэ.

Тусгай мини автобус: эрчимтэй кейс менежментийн хөтөлбөрт хамрагдсан иргэд болон тодорхой орон нутагт суурьшиж буй орон гэргүй, тэнэмэл иргэдэд тогтсон цагаар үйлчлэх орон нутгийн тээврийн үйлчилгээ юм. Үүний зардлыг орон гэргүй, тэнэмэл иргэдийн нийгмийн халамжийн төлбөрөөс гаргах боломжтой.

Орон гэргүй иргэдэд зориулсан ажлын ур чадвар олгох сургалт нь орон гэргүй, тэнэмэл иргэдэд ажлын ур чадвар олгоно. Ажил эрхлэх үед гарах асуудал, сорилтыг даван туулах арга замыг заана. Ийм хөтөлбөрүүд нь өмнө орон гэргүй,

архичин байсан иргэдэд тусгай сургалтын хөтөлбөрөөр дэмжлэг үзүүлэх ажил олгогч нарт татварын хөнгөлөлт, чөлөөлөлт үзүүлэх явдлыг багтааж болно.

Адвокаси үйлчилгээ нь орон гэргүйдлийг бууруулах, орон гэргүй, тэнэмэл иргэд болон бусад эмзэг бүлгийн иргэдэд туслахад шаардлагатай бүтцийн өөрчлөлт хийх талаар орон сууцны компаниуд ажил олгогч нар, хууль хэрэгжүүлэх байгууллага, улс төрчид, бизнес эрхлэгч нарт нөлөөлнө.

Орон гэргүй иргэдэд нийгмийн ажлын үйлчилгээ үзүүлэх урт болон богино хугацааны зорилт гэж байдаг. Үйлчилгээний урт хугацааны зорилт нь:

1. Яаралтай түр хоноглуулах, хоолоор хангах үйлчилгээнд холбох
2. Түр хугацааны үйлчилгээнээс удаан хугацааны тогтвортой үйлчилгээнд шилжүүлэх
3. Эрүүл мэндийг хамгаалах, урьдчилан сэргийлэх үйлчилгээнд хамруулах
4. Архи, мансууруулах бодисын хамаарал, сэтгэцийн эрүүл мэндийн нэмэлт үйлчилгээ авах хэрэгцээг байгаа эсэхийг үнэлэх
5. Олон нийтийн оролцоонд түшиглэсэн халамжийн үйлчилгээнд холбон зуучлах

Богино хугацааны зорилт, холбогдох интервенц нь дараах агуулгатай байна. Үүнд:

1. Орон гэргүйдлээс үүссэн хямралыг тогтворжуулах
2. Орон гэргүй болсон шалтгааныг тодруулах
3. Байнгын орон гэртэй болоход учирч байгаа саад бэрхшээлийг тогтоох

Орон гэргүйдлийг багасгах, урьдчилан сэргийлэхэд урт хугацаатай, тогтвортой, санхүүжилт их шаардагддаг үйлчилгээ хэрэгтэй байдаг тул төрийн болон иргэний нийгмийн байгууллагууд, олон нийтийг татан оролцуулах нь илүү үр дүнтэй байдаг.

Орон гэргүй иргэдэд үзүүлэх нийгмийн ажлын үйлчилгээний эрх зүйн орчин

Монгол улсын хувьд орон гэргүй иргэдийн талаар авч хэрэгжүүлэх арга хэмжээний эрх зүйн орчин 2002 оноос эхлэн бий болсон. Тухайлбал 2002 онд Засгийн газрын 248 тоот тогтоол гарч "Орон гэргүй тэнэмэл амьдралтай иргэдийн талаар авах арга хэмжээний тухай журмыг баталсан. Үүний дараа 2008 онд НХХЯ-ны сайдын 08/141 тоот тушаалаар дээрх журмын хэрэгжилтийг нарийвчлан заасан. 2010 онд Сангийн сайд, НХХ-ийн сайдын хамтарсан 99-р тушаал гарч тус журамд нэмэлт өөрчлөлт оруулсан. Энэ нэмэлт өөрчлөлт нь эмзэг бүлгийн өрхөд хүнс, хоол тэжээлийн талон олгох журамтай холбоотой байсан.

2012 оны 7 сард батлагдсан "Нийгмийн халамжийн хууль"-ийн шинэчилсэн найруулгад орон гэргүй иргэдийг халамжийн зорилтот бүлэгт

оруулснаар хуулийн хэрэгжилтийг хангах үүднээс "Гэр оронгүй тэнэмэл амьдралтай иргэнд үзүүлэх халамжийн үйлчилгээний журам, үйлчилгээний чанарт тавиглах шалгуур батлах тухай" Хүн амын хөгжил, нийгмийн хамгааллын яам (ХАХНХ)-ын сайдын 2012 оны 10-р сарын 29-ний өдрийн А151 тоот тушаал гарч орон гэргүй иргэдэд үзүүлэх тусламж үйлчилгээг хүргэх, түүний чанарт тавих шалгуурыг тодорхойлж өгсөн. 2014 онд нийслэлийн засаг даргын А\164 тоот захирамж гарч орон гэргүй иргэдийг нийгэмшүүлэх зөвлөл байгуулагдсан.

Эдгээр журам, засгийн газрын тогтоол, нийгмийн халамжийн хууль зэрэг эрх зүйн актуудад үндэслэн одоогийн байдлаар манай улсын хувьд орон гэргүй иргэдэд дараах үйлчилгээг үзүүлж байна. Үүнд:

1. Орон гэргүй, тэнэмэл иргэдэд зориулсан түр хоноглох байраар хангах:

Нийслэлийн засаг даргын дэргэдэх "Амьдрах ухаан" сургалт, үйлдвэрлэлийн тусгай төв өөрийн хүчин чадлын дагуу 150 хүртэлх иргэнийг хүлээн авч байршуулах, халуун хоол, эрүүл мэнд, сэтгэл зүй, нийгмийн ажлын чиглэлээр мэргэжлийн үйлчилгээ үзүүлж байна. Энэ нь орон гэргүй иргэдэд үзүүлэх төрийн үйлчилгээг хүргэх чиг үүрэг бүхий төрийн байгууллага юм. Тус байгууллага 2018 оноос "Нийгмийн хамгааллын тусгай төв" нэртэйгээр үйл ажиллагаагаа явуулж байна.

2. Хүүхэд хамгаалах төв: Хөдөлмөр эрхэлдэг, орон гэргүй, хүүхдүүдэд чиглэгдсэн ойролцоо үйл ажиллагаа явуулдаг 31 төвүүд улсын хэмжээнд байна. Эдгээрээс 24 нь олон улсын ТББ-аас ажиллуулж байгаа ба Засгийн газрын бус санхүүжүүлэлттэй байна. Эдгээр төвүүдэд хүүхэд хамгааллын чиглэлээр бэлтгэгдсэн, мэргэжлийн боловсон хүчин дутмаг байдаг. Стандартад багш хүүхдийн харьцаа 1:8 гэж заасан байгаа боловч боловсон хүчний хомсдолтойгоос 1:25 харьцаатай байна. Энэ байдал нь хүүхэд бүртэй тулж ажиллах, сургалт, хүмүүжил, нийгэмшлийн үйл ажиллагаа явуулахад ихээхэн хүндрэлтэй байдаг.

3. Халуун хоол, цай хөтөлбөр: Азийн хөгжлийн банкны санхүүжилтээр нийгмийн эмзэг бүлгийнхэнд хоол болон хүнсний тусламж үзүүлэх дэд хөтөлбөрийн дор халуун хоол, асрах байр болон нөхөн сэргээх хөтөлбөр нь 2011 оны 5 сараас НХХЯ-аар дамжин хэрэгжсэн. 2011 онд хэрэгжиж эхлэхдээ нэг өдөрт, нэг хүний халуун хоол 2000 төгрөг, байр хоногийн 2500 төгрөг байхаар зөвшөөрөгдсөн. 2014 оны 3 сард гарсан НЗД-ын захирамжийн дагуу нэг өдөрт, нэг хүний хоолонд 3500, байранд 4000, ариун цэврийн зардалд 500, эрүүл мэндийн үйлчилгээнд 500 төгрөгийг тус тус төсөвлөн ТББ-уудыг тендерт оролцуулж дөрвөн ТББ энэхүү эрхийг аваад нийт 163 сая төгрөгийн санхүүжилт хийгджээ.

4. Орон гэргүй иргэд ба зорилтот бүлэгт зориулсан "Энэрэл эмнэлэг": Энэхүү эмнэлэг нь эмнэлгийн тусламж, үйлчилгээ авах боломжгүй орон гэргүйчүүдэд эмнэлгийн анхан шатны тусламж үзүүлэх зорилгоор Францын донор

байгууллагын санхүүжилтээр 1997 онд байгуулагджээ. Мөн цагаас хойш тус эмнэлэг нь дүүргийн хэмжээний эмнэлэг болтлоо хүчин чадал нь нэмэгдэж орон гэргүй мөн ядуу, эмзэг бүлгийн хүмүүст ямар нэгэн харьяалал, эрүүл мэндийн даатгал шаардахгүйгээр эмнэлгийн тусламж үйлчилгээ үзүүлсээр байна.

5. Цагдаа болоод хуулийн үйлчилгээ: Орон гэргүй, тэнэмэл амьдралтай хүмүүсийг хаяг тогтоох, түр хоноглох байруудад хүргэж өгөх, архи их хэмжээгээр хэрэглэсэн хүмүүсийг эрүүлжүүлэх, осгох, бэртэж, гэмтэхээс урьдчилан сэргийлэх зэргээр ТББ- уудтай хамтран ажиллаж байна.

Нийслэлийн цагдаагийн газар холбогдох байгууллагуудтай хамтран орон гэргүй хүмүүсийг албан ёсоор тоолсон ба 1645 хүн нийслэл хотод байна гэж тоолсон бол 2024 оны байдлаар улсын хэмжээнд 2000 орчим хүн орон гэргүй байна гэдэг статистик байна. Улсын 3.5 сая хүн амтай харьцуулахад энэ статистик өндөр тоо юм. Өнөөдөр 125 сая хүн амтай Япон улсад 4000 хүн орон гэргүй байна. Азийн орнуудаас БНСУ орон гэргүй иргэдэд дэмжлэг үзүүлэх хуулийг 2002 онд баталж, хэрэгжүүлээд явж байна. Байр сууцаар хангасан, эрүүл мэнд, боловсрол, ажлын байраар дэмжлэг үзүүлдэг байгууллагууд байдаг.

Манай орон сүүлийн найман жилийн хугацаанд давхардсан тоогоор нийт 3014 орон гэргүй иргэнийг нийгмийн хамгааллын тусгай төвд байрлуулан зохих үйлчилгээнд хамруулж, 634 иргэнийн бичиг баримтжуулж, 1000 иргэнийг ажлын байранд зуучилж, 251 иргэнийг бие даасан амьдралд шилжүүлэн ажилласан. Гэтэл энэ хугацаанд 1686 иргэн орон гэргүй болж, шинээр бүртгэгдсэн, мөн орон гэргүй, тэнэмэл иргэд улсын тоо бүртгэлд бүртгүүлсэн хэдий ч бичиг баримтгүй учраас төрийн үйлчилгээ авч чаддаггүй мөн жилд 3-5 орон гэргүй хүнийг ахмадын асрамжийн төв рүү шилжүүлдэг байна.¹

Орон гэргүй болсон шалтгааныг урт хугацаанд нь ажиглаж, судалсан олон судалгаа бий. Тэгш бус байдал, ажилгүйдэл, ядуурал зэрэг хүчин зүйлс нөлөөлж байна. Түүнчлэн гэр бүлийн хүчирхийлэл, архины хамаарал зэрэг шалтгааныг ч судалсан олон улсын судалгаанууд байдаг. Монгол Улсад ч дээрх шалтгаан мөн адил илэрч буй. Гэрээсээ дайжсан, орон гэргүй байгаа шалтгааныг хэд хэдэн сонирхолтой хүчин зүйлтэй холбож авч үзэж байна.

Хүүхэд ахуй насандаа эцэг эх, багш, ахмад настан болон бусад том хүний тавьсан шаардлагыг дагадаггүй, хэтэрхий өөрийнхөөрөө өсөх тохиолдол ч үүнд хамаарч байна. Өөрөөр хэлбэл бага байхаасаа л томчуудын үгийг хүлээн авахгүй, шаардлагыг нь дагадаггүй, эсэргүүцдэг зан үйл нь ирээдүйд энэ нөхцөл байдал руу түлхдэг нэг хүчин зүйл юм байна. Үүнийг эрх мэдэлтнийг эсэргүүцэх

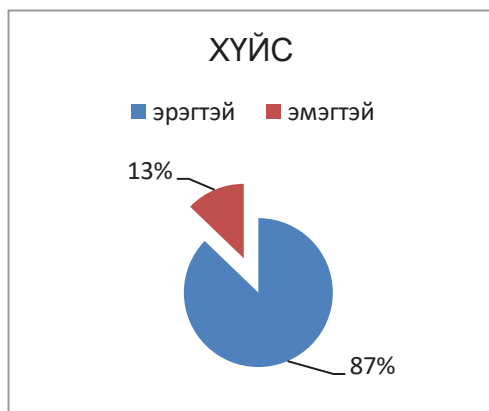
¹ <https://news.mn/>

зан үйлтэй холбоотой байж болзошгүй гэж олон улсад онцолж загварчилсан байдаг. Гэхдээ энэ бол орон гэргүй болох суурь шалтгаан биш.

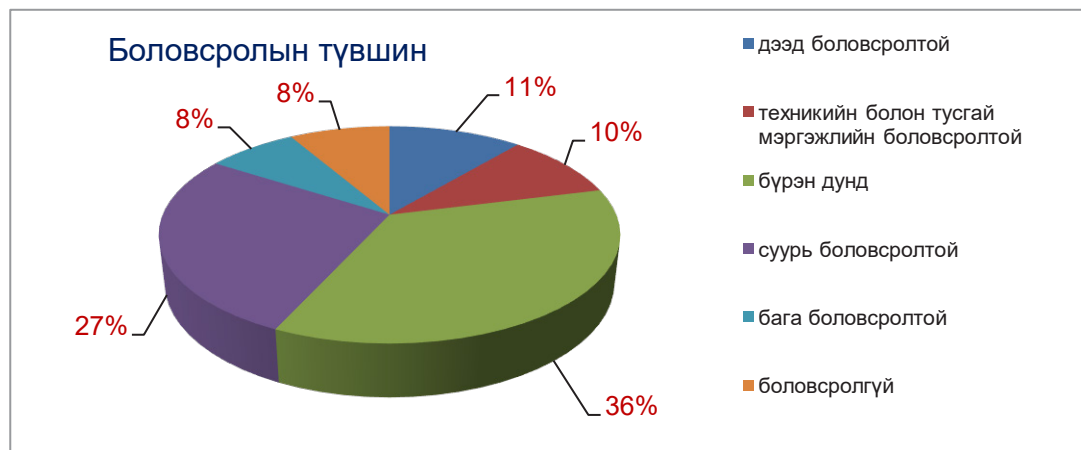
Гэр бүлийн хүчирхийлэл, салалт, архидалтаас гадна Монголын онцлогтой холбоотой ямар нөлөөлөгч хувьсагч байна вэ гэдгийг давхар судалхад гэр бүлийн хүрээндээ тухайн хүүхэд хэт их хайр халамжид өссөн. Улмаар нас биед хүрсэн хойноо амьдралын саад бэрхшээлийг даван туулах чадваргүй болдогтой холбоотой байж болзошгүй нэгэн онцлог байдал судалгаагаар илрүүлсэн. Гэвч "Одоо орон гэргүй тэнүүчилж амьдарч байгаа нь бараг төсөөлшгүй зүйл" гэж хэлж байгаа тохиолдол ч гарсан. Монголчууд айлын ганц хүүхэд эсвэл отгон хүүхэд гэж хайрлаж, хамгаалах хандлагатай байдаг.

Улсын хэмжээнд орон гэргүй амьдарч байгаа иргэдийн (судалгаанд 405 иргэн хамрагдсан) 53.3 хувь нь ид хөдөлмөрийн насны буюу 25-49 насны иргэд байгаа нь анхаарал татаж байна.

Хаана хоноглож байгааг нь ялгаж харвал Өвлийн арваннэгдүгээр сараас гурван сарын хооронд түр хоноглох байруудад, дулаан улиралд гудамж, зуслангийн талбай зэрэг газруудад очиж хоноглодог байна. Харин хүйсээр нь ангилан авч үзвэл 87 хувь нь эрэгтэй, 13 хувь нь эмэгтэй байна. Өөрөөр хэлбэл орон гэргүй найман хүн тутмын нэг нь эмэгтэй, долоо нь эрчүүд байна. Насаар нь ангилбал хамгийн залуу нь 22 настай. Харин хамгийн ахмад настай хүн нь 78 настай иргэн байна.

Судалгаанд хамрагдсан иргэдийн боловсролын үзүүлэлтүүд улсын дунджаас доогуур байна. Тодруулбал:

Дээд боловсролтой гэж хариулсан хүмүүсийн мэргэжлийн чиглэл ямар байгааг ерөнхийлөн харвал цэрэг армийн эрчүүд, уул уурхайн салбар болон урлагийн салбарын хүмүүс арай илүү байсан үзүүлэлт харагдав.¹

Орон гэргүй иргэдийн 90 хувь нь архины хамааралтай байдаг. Тэдний архинд донтох болсон гол шалтгаануудын нэг нь гэр бүл салалт юм. Гэр бүлээсээ салсан ганцаардсан байдлаа даван туулж, сэтгэлээ тайтгаруулахын тулд архи хэрэглэж эхэлдэг. Архи уугаад ирэхээр эрүүл мэндээс гадна сэтгэл зүйн давхар гэмтдэг. Өөрийгөө бодитоор үнэлэхээ болих, хариуцлага хүлээх чадваргүй болох, өөрийгөө батлан харуулах хүсэл бий болох зан араншин тод илэрдэг. Нөгөө талаас эдгээр иргэд дотогшоо чиглэсэн сэтгэл зүйтэй, нээлттэй бус хүмүүс байдаг. Тиймээс өөрийн жаргал, зовлонгоо бусадтай бус архитай хуваалцдаг гэсэн үг. Энэ үед орон гэргүй хүмүүст архины хордлого тайлах эмчилгээ, сэтгэл зүйн зөвлөгөө өгөх шаардлагатай байгааг 2021-2022 онд 500 гаруй иргэнээс авсан судалгаагаар тодорхойлжээ.²

Монгол Улсын хувьд 5-6 төрийн бус байгууллагын байр, нэг улсын байранд байршуулж, үйлчилгээ үзүүлж байна. Эдгээр төв нь орон гэргүй иргэдийн зөвхөн 20 хувьд нь үйлчилдэг учраас орон байр хүртээмжгүй байдаг.

Хорих ангиас сууллагдах дөхсөн хүлээн авах гэр бүлгүй, орон гэргүй хоригдолд үзүүлж буй нийгмийн ажлын үйлчилгээ

Хөдөлмөр нийгмийн хамгааллын сайд, Хууль зүй, дотоод хэргийн сайдын хамтарсан 2022 оны 08 дугаар сарын 30-ны өдрийн А/167, А/233 дугаар тушаалаар батлагдсан “Хоригдлыг суллахад бэлтгэх хөтөлбөр”-ийн хэрэгжилтийг хангаж Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагаас хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэгч бусад байгууллагатай хамтран ажилладаг.

“Хоригдлыг суллахад бэлтгэх хөтөлбөр”-ийн хүрээнд ШШГЕГ-ын харьяа 7 хорих анги нөөц боломж, төрийн бус байгууллагын санхүүжилтээр “Суллагдахад бэлтгэх байр”-ыг, 2 хорих анги “Суллагдахад бэлтгэх өрөө”-г тохижуулж, хоригдолд нийгэм, сэтгэл зүйн үйлчилгээ үзүүлж байна.

“Хоригдлыг суллахад бэлтгэх хөтөлбөр”-ийн дагуу хорих анги, Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх газар хэлтэс нь бие дааж болон Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагатай хамтран ажиллах гэрээ бүхий төрийн бус байгууллагатай хамтран гэмт хэрэг, зөрчлөөс урьдчилан сэргийлэхтэй холбогдсон хууль тогтоомжийг таниулан ойлгуулах, хууль, эрх зүйн мэдлэг, олгох, хувь хүний хөгжлийг хангах амьдрах ухааны, сэтгэл зүй харилцааны чиглэлээр сургалт, нөлөөллийн арга зохион байгуулж ажилласан ба сургалтад нийт давхардсан тоогоор 2968

¹ “Орон гэргүй иргэдийн боловсрол, хөдөлмөр эрхлэлтийн өнөөгийн байдал” судалгааны тайлан УБ 2023 он ШУТИС-ийн БУХС-ийн багш, доктор, дэд профессор С.Туяа

² НЗДТГ харьяа Нийгмийн хамгааллын тусгай төвөөс хийсэн судалгааны үр дүн 2023 он

хоригдлыг хамруулсан байна.¹

“Хоригдлыг суллахад бэлтгэх хөтөлбөр”-ийн 4 дүгээр зүйлийн 4.2.1.3 дахь хэсэгт “Суллагдсаны дараа оршин суух газрын хаяг, байршлыг тодорхой болгож, нийгэмд амьдрах, хөдөлмөр эрхлэх чадварт үнэлгээ хийх” гэсний дагуу хорих анги, Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх газар хэлтэс нь 593 хоригдолд үнэлгээ хийж хэрэгцээг тодорхойлон хэрэгцээнд нь тохирсон нийгэм, сэтгэл зүйн үйлчилгээг үзүүлж, “Тэр бүлийн боловсрол”, “Амьдрах ухаан”, “Иргэний боловсрол”, “Архи, согтууруулах ундааны хор уршиг”, “Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих тухай хууль” “Харилцаа хандлага”, “Тэр бүлийн харилцаа, гишүүдийн үүрэг”, “Стресс бухимдал”, “Сэтгэл зүй”, “Зан чанарыг өөрчлөх”, “Донтолтын эсрэг”, “Сөрөг бодол, зан үйлээс татгалзах нь”, “Хувь хүний хөгжил” зэрэг сургалтыг зохион байгуулсан байна.

“Суллагдахын өмнөх байр”-нд өдөрт 4-12 цагийн хугацаагаар байрлуулан гэр бүлд нь эргэн нэгтгэх, суллагдсаны дараа гэр бүл, найз нөхдийн харилцаа хандлагын талаар сургалт, зөвлөгөөг ярилцлагын хэлбэрээр зохион байгуулан ажилладаг байна. Мөн 323 хоригдлын ар гэрийнхэнтэй утсаар холбогдож, эргэлт уулзалтаар ирсэн үед нь уулзаж тухайн хоригдлын талаар харилцан мэдээлэл солилцох, суллагдсаны дараа хүлээн авах орчин, ар гэрийн харилцаа холбоог судлах ажлуудыг зохион байгуулж, тохирох үйлчилгээ, мэдээ мэдээллийг өгсөн байна.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын харьяа хорих анги, байгууллага нь Улсын бүртгэлийн хэлтэстэй хамтран 2023 онд давхардсан тоогоор 1725 хоригдлыг бичиг баримтжуулахаар харьяа улсын бүртгэлийн хэлтэст холбогдох бичиг баримтыг хүргүүлж, иргэний бүртгэлийн байгууллага болон хоригдлын ар гэртэй хамтран ажиллаж 689 хоригдлыг бичиг баримтжуулсан байна. Тэдгээр хоригдлуудын хувьд 37 хоригдол оршин суух тодорхой хаяггүй, 7 хоригдол овог, нэр, регистрийн дугаарын мэдээлэл зөрүүтэй, 63 хоригдол улсын бүртгэлийн үйлчилгээний хөлсийг төлөх боломжгүй зэрэг шалтгааны улмаас иргэний бичиг баримтжуулах боломжгүй байна.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага, “Үлэмж илүү”, “SAMUSHIL” хөдөлмөр зуучлалын фирмтэй хамтран “Хөдөлмөр нийгмийн хамгааллын сайд, Хууль зүй, дотоод хэргийн сайдын хамтарсан 2022 оны 08 дугаар сарын 30-ны өдрийн А/167, А/233 дугаар тушаалаар батлагдсан “Хоригдлыг суллахад бэлтгэх хөтөлбөр”-ийн 2.1.4 дэх заалтын хэрэгжилтийг хангах, төр хувийн хэвшлийн хамтын ажиллагааг хөгжүүлэх, хорих ял эдэлж буй хоригдлыг зах зээлийн эрэлтэд сургалтыг хослуулан сурган дадлагажуулах, тэдний мэргэжил, ур чадварыг дээшлүүлэх, хорих ангиас суллагдсан иргэний хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих,

¹ ШШГЕГ-ын 2023 оны үйл ажиллагааны тайлан, мэдээ

ажлын байранд зуучлах” зорилгоор “Санамж бичиг”-ийг байгуулж, сургалт үйл ажиллагааг зохион байгуулан ажилладаг.

2023 оны байдлаар хорих ангид ял эдэлж байгаа суллагдах хугацаа дөхсөн нийт 254 иргэнийг төрийн болон төрийн бус байгууллагатай хамтран ажлын байранд зуучлан нийгэмд бие даан амьдрах нөхцөл боломжийг бүрдүүлэн ажилласан байна.¹

Хоригдлуудын хууль, эрх зүй, нийгмийн баталгааг хангах тэдний урьд тогтоолгосон тэтгэвэр, тэтгэмжийг үргэлжлүүлэн авах хуульд заасан болзол шаардлагыг хангасан тохиолдолд хуулиар тогтоосон тэтгэвэр, тэтгэмжийг олгуулах ажлыг зохион байгуулж нийт 103 хоригдолд урьд авч байсан өндөр насны тэтгэвэр, 30 хоригдолд “Насны хишиг”-ийг тус тус олгуулсан байна.

Нийгмийн даатгалын сайн дурын даатгалд хоригдлыг хамруулах ажлыг 2020 оноос зохион байгуулж байгаа бөгөөд 2023 онд 53 хоригдол нийгмийн даатгалын сайн дурын даатгалд хамрагдаж, нийт 8,240,800 төгрөгийг нийгмийн даатгалын санд шилжүүлсэн байна.

Түүнчлэн хорих ангиас суллагдсан ар гэр, оршин суух хаяггүй, хөгжлийн бэрхшээлтэй 2 хоригдлыг Нийслэлийн Засаг даргын дэргэдэх Нийгмийн хамгааллын тусгай төвд шилжүүлэн өгсөн байна.

ДҮГНЭЛТ

Орон гэргүйдлийг нэг мөр тодорхойлоход хүндрэлтэй бөгөөд тухайн улс орны эдийн засаг, нийгмийн хөгжил, соёл уламжлалаас хамаарч өөр өөр байдлаар илэрдэг тул улс үндэстэн бүр өөрийн онцлогт тохируулан шалгуур боловсруулах, тодорхойлох шаардлагатай.

Орон гэргүй болж болзошгүй, зориулалтын бус орон сууцанд амьдарч байгаа иргэд гэж бий. Нийгэм, эдийн засгийн нөхцөл байдал хямрахад л тухайн гэр бүл задарч, гишүүд нь орон гэргүй болох эрсдэлтэй. Тиймээс тэдэнд чиглэсэн урьдчилан сэргийлэх арга хэмжээ авч ажиллах нь зайлшгүй байна.

Орон гэргүйдэл нь нийгэм, эдийн засаг, гэр бүл, хувийн хүчин зүйлээс шалгаалдаг цогц шинжтэй нийгмийн асуудал учраас түүнд чиглэсэн үйлчилгээ нь урьдчилан сэргийлэх, эрт үеийн туслалцаа болон хямралаас сэргийлэх үйл ажиллагаа зэргийг багтаасан цогц байх шаардлагатай байна.

Монголын нөхцөлд орон гэргүйдлийн эсрэг үйлчилгээг архинд донтолтын хор уршиг, түүнээс урьдчилан сэргийлэх, эрт үеийн туслалцаа болон эмчилгээний талаарх мэдээлэл сурталчилгаатай хослуулах нь чухал. Төрийн зүгээс орон гэргүй иргэдэд үзүүлж байгаа нийгмийн халамж, үйлчилгээг хүн амын тодорхой

¹ ШШГЕГ-ын 2023 оны үйл ажиллагааны тайлан, мэдээ

бүлгүүдэд чиглэсэн, тэдэнд тохирсон үйлчилгээний хувилбараар дамжуулж хэрэгжүүлэх хэрэгцээтэй байна. Жишээ нь: орон гэргүй хүүхдүүдэд зориулсан үйлчилгээ нь орон гэргүй болох эрсдэлд орсон гэр бүлд чиглэсэн үйлчилгээнээс ялгаатай байх хэрэгтэй.

Хорих ангиас суллагдан гараад хүлээн авах хүнгүй, орон гэргүй хоригдлын судалгааг улирал тутамд гарган оршин суух орон нутгийн халамжийн байгууллагад хүргүүлж, асуудлыг шийдвэрлэж ажиллахад төрийн байгууллагуудын хамтрын ажиллагаа чухал байна.

Онцгой тохиолдлын болон амьжиргааг дэмжих мөнгөн тэтгэмжээс хорих ангиас суллагдсан өөрийн гэсэн гэр оронгүй, нийгмийн халамжийн дэмжлэг, тусалцаа зайлшгүй шаардлагатай өрхийн гишүүнд олгохоор заасан ч хорих ангиа суллагдан иргэн харьяа дүүрэг, халамжийн байгууллагад хандан асуудлаа шийдвэрлүүлэхэд хүндрэлтэй байдаг асуудал байсаар байна.

САНАЛ

Орон гэргүй хүмүүсийн асуудал нь зөвхөн орон байргүй гэсэн асуудалд хандах хандлага бус ядуурлаас урган гарсан нийгмийн бүтэц зохион байгуулалтын асуудал учраас орон гэргүй хүмүүсийн хувь хүний гэр бүлийн болон нийгэм, сэтгэл зүйн байдлыг хүртэл багтаасан цогц ухагдахуунд суурилан орон гэргүй хүмүүс рүү чиглэсэн өргөн хүрээний нийгмийн хамгааллын бодлогыг бий болгох хэрэгтэй.

Халуун шөлөөр үйлчлэх, үнэгүй хоол хүнс тараах, ариун цэврийн хэрэгсэл, зөөврийн хоол хүнсний хөтөлбөр, явуулын эрүүл мэндийн үйлчилгээ зэрэг нь орон гэргүүдлийн асуудлыг шийдэхэд олон нийтийг өргөнөөр татан оролцуулах сайн аргууд учраас тэдгээрийг хэрэгжүүлэхэд олон нийтийн оролцоонд түшиглэж нийгмийн бусад институцийг татан оролцуулах шаардлагатай.

Хорих ангиас суллагдсан өөрийн гэсэн орон гэргүй дахин нийгэмших шаардлагатай иргэдийг хүлээн авах тэдэнд дэмжлэг тусалцаа үзүүлэх нөхцөл боломжийг бүрдүүлэх

Аймаг, нийслэлийн засаг дарга, иргэдийн төлөөлөгчдийн хурлын дарга болон Гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажлыг зохицуулах салбар зөвлөлийн дарга нартай байгуулах гүйцэтгэлийн төлөвлөгөөнд хоригдлыг суллагдахад бэлтгэх “хөтөлбөр”-ийн хэрэгжилтийг ханган ажиллах талаар тусгаж, төрийн болон төрийн бус байгууллагын үйл ажиллагааг уялдуулан зохицуулах, бодлогын нэгдмэл байдлыг хангах,

Хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэгч байгууллагуудын төсөвт “хөтөлбөр”-ийг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны зардал болон “Суллагдахад бэлтгэх байр”-ыг

байгуулах төсвийг тусгах, бусад төсөл хөтөлбөр, зээл тусламжид хамруулах талаар зохион байгуулалтын арга хэмжээг авах,

Хорих ангиас суллагдаад очих газаргүй орон гэргүй иргэдийг нийгэмд дасан зохицоход сайн дурын байгууллага, иргэдийг татан оролцуулах нь тухайн иргэн дахин гэмт хэрэг үйлдэх, бусад сөрөг үр дагавараас /архи мансууруулах бодист донтох гм/ урьдчилан сэргийлэх ач холбогдолтой гэж үзэж байна.

Эх сурвалж

Нийгмийн ажил. сурах бичиг. УБ., 2023.

Олон нийтийн оролцоонд түшиглэсэн нийгмийн халамжийн үйлчилгээг хүргэх гарын авлага. УБ., 2017.

Нийслэлийн засаг дарга Орон гэргүй иргэдэд нийгмийн үйлчилгээ үзүүлэх журам

Дэлхийн банк Монгол Улсын орон гэргүйдлийн нөхцөл байдал судалгааны тайлан. УБ., 2012.

Туяа, С. Орон гэргүй иргэдийн боловсрол, хөдөлмөр эрхлэлтийн өнөөгийн байдал. Судалгааны тайлан. УБ., 2023.

---o0o---

НИЙГЭМ-СЭТГЭЛ СУДЛАЛЫН ХӨГЖЛИЙН ТУХАЙ ОЙЛГОЛТ, ДҮГНЭЛТ

CONCLUSIONS AND CONCLUSIONS ABOUT THE DEVELOPMENT OF SOCIO-PSYCHOLOGY

Ц.Пүрэвням

*Сургалт, судалгааны 403 дугаар анги-
Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн албаны сургуулийн
Нийгмийн ажил, сэтгэл зүйн тэнхимийн багш, ахмад*

Товч агуулга: Энэхүү илтгэл нь нийгмийн сэтгэл зүйн үйл ажиллагааны мөн чанар болох парадигмийн хөгжлийн ач холбогдол болон түүнийг ойлгох нийгэм-сэтгэл зүйн хандлагыг судлах. Орчин үеийн нийгмийн сэтгэл судлалын үзэл баримтлал, субъект, бүтцийг тодорхойлох, төлөвшүүлэхэд тулгарч буй бэрхшээлийг шинжлэх. Энэ салбарын хэтийн төлөв нь тэдгээрийг даван туулахтай холбоотой юм. Нийгмийн сэтгэл судлалын ерөнхий онолыг бий болгох нь чухал ажил юм гэсэн дүгнэлтэд хүрсэн. Хөгжлийн онол нь онолын салшгүй нэг хэсэг бөгөөд тэдгээр нь бие биенээ нөхөж байдаг. Үүнгүйгээр орчин үеийн нийгмийн сэтгэл зүйг үр дүнтэй бүрдүүлэх талаар ярих боломжгүй юм.

Abstract: The article reveals the relevance of the study of development as a paradigm of social psychology, examines the essence of the socio-psychological approach to its understanding. The difficulties that occur in defining the concept, subject, structure and ensuring the formation of modern social psychology are analyzed. The prospects of this industry are connected with their overcoming. The author comes to the conclusion that an important task is to create a general theory of social psychology. The theory of development is an integral part of the named theory, they complement each other. Without this, it is impossible to talk about the effective formation of modern social psychology.

Түлхүүр үг: Нийгмийн сэтгэл зүй, хөгжил, хэв гажилт, нийгмийн шинэчлэл, систем зүй.

Keywords: social psychology, development, deformation, social modernization, systemology

Оршил

Нийгэм-сэтгэл зүйн онолын бүтцэд дараахь бүрэлдэхүүн хэсгүүд багтдаг нь нийтээр хүлээн зөвшөөрөгдсөн баримт юм: Арга зүй нь ерөнхий онол болон онолын тодорхой түвшинд хуваагддаг; Праксеологийн онолын үндэслэл, өөрөөр хэлбэл практик (оношлогоо, зөвлөгөө, технологи, нөлөөллийн арга техникийг ашиглах явдал юм).

Одоогийн байдлаар нийгэм-сэтгэл зүйн ерөнхий онолын тухай ярих нь эрт байна. Үүнд ганц парадигм байдаггүй. Нийгэм-сэтгэл зүйн онолуудын аль нэг нь ч энэ статусыг баталж чадахгүй. Жишээлбэл: Нийгэм-сэтгэл зүйн янз бүрийн үзэгдлүүд нь бүх нийтийн тайлбар загвар биш юм. Эдгээр нь хувийн шинж чанартай байдаг бөгөөд онолын хувьд зөвхөн тодорхой хүрээний нийгэм-сэтгэл зүйн үзэгдэлд үйлчилдэг. Энэ тохиолдолд хувь хүний онолыг нийгэм сэтгэл зүйн үзэгдлийг тайлбарлахад ихэвчлэн ашигладаг. Мэдээжийн хэрэг, эдгээр нь нийгэм-сэтгэл зүйн үзэгдлийг ойлгох нь туйлын туйлширсан хандлага юм. Үнэн хэрэгтээ тэдний мөн чанарыг системчилж үзэлгүйгээр хийх боломжгүй юм.

Гадаадын болон дотоодын нийгмийн сэтгэл зүйд аливаа онолыг ерөнхий болон бүх нийтийн зэрэглэлд оруулах оролдлого хийдэг. Гэхдээ энэ төрлийн онолууд нь үйл ажиллагаагаа явуулах чадвартай бөгөөд өөрийн гэсэн хэрэглээний объектод байдаг. Эдгээр хил хязгаараас гадуур тэд бүтээгчид нь ямар ч хүчин чармайлтгүйгээр бүх зүйлд тулгах гэж оролддог бараг онол, алс хэтийн, хиймэл бүтэц болж хувирдаг. Нийгэм-сэтгэл зүйн үзэгдлүүдийг оруулах, тэдгээрийг тайлбарлах [3]. Үүний үр дүнд нийгэм-сэтгэл судлалын онол нь агуулгын хувьд үндсэндээ конгломерат, мэдлэгийн нэг төрлийн "винегрет", нэр томъёоны "окрошка", онолын "месиво", сайхан хэллэг, хувийн онолуудын "букет" болж хувирав. Онол бүрт байгаа үнэ цэнэтэй бүх зүйлийг гүнзгий бодож боловсруулсан интеграчлал хараахан хийгдээгүй байна. Бүтцийн хувьд логик холболт байхгүй. Жишээлбэл, хувь хүн, бүлгүүдийн тухай олон арван онолууд байдаг, гэхдээ эдгээр нь бүхэлдээ үзэгдлийн тухай биш харин тэдгээрийн шинж чанаруудын онол юм. Энэ нөхцөл байдал нь хямралын шинж тэмдэг байгааг харуулж байна.

Позитивизм, сэтгэл судлал ойлгох, экзистенциал, танин мэдэхүйн, хүмүүнлэг, харилцан үйлчлэгч, түүхэн сэтгэл судлал, нийгмийн констракшнизм болон бусад салбарууд хөгжлийн өнөөгийн үе шатанд нийгмийн сэтгэл судлалын үндэс суурийг бүрдүүлдэг. Үүний зэрэгцээ "окрошка", "нөхөн хөнжил" хэлбэрээр энэ бүхнийг системчилж бодлогогүй, харин Оросын сэтгэхүйг харгалзан үндэслэлтэй ашиглах нь чухал бөгөөд нийгмийн сэтгэл судлалын үндсэн салбаруудыг хөгжүүлэхгүйгээр боломжгүй юм. Үүнийг харгалзан нийгмийн сэтгэл зүйд иж бүрэн буюу салбар хоорондын хандлага хэрэгтэй байна. Гэвч энэ нь шинжлэх ухааны тодорхой үндэслэлийг хараахан олж чадахгүй байна. Шинжлэх ухааны үнэ цэнэ нь нийгмийн сэтгэл судлалын тогтолцооны үзэл

баримтлалд анхаарлаа хандуулдагт оршдог.

Зөрчилдөөний менежмент, аюулгүй байдал гэх мэт олон салбар ерөнхий онолыг бий болгох чиглэлээр амжилттай явагдаж байна. Систем судлалын болон социологи, сэтгэл судлал, нийгмийн ажлын чиглэлээр бүтээлүүд гарч ирсэн. Жишээлбэл, Т.В.Шипуновагийн "Нийгмийн ажлын систем судлалын үндэс" (Санкт-Петербург, 2021) эрдэм шинжилгээний хичээлийн хөтөлбөрийг дурдаж болно.

Нийгмийн сэтгэл судлалын иж бүрэн байдлыг илүү тодорхой хэлбэл салбар хоорондын хандлага нь түүний ойлголтыг системчилсэн байдлаар авч үзэхэд чиглэдэг. Ирээдүйд бүх зүйл ийм байх ёстой. Нийгмийн сэтгэл зүйг системчилснээр нийгмийн сэтгэл зүйчдийг янз бүрийн салбар, нөхцөл, түвшинд мэргэжлийн үйл ажиллагаанд бэлтгэхэд чиглэгддэг. Хөгжлийн онол, түүний дотор хувь хүнээс дэлхийн хүртэлх бүх түвшний нийгэм-сэтгэл зүйн үзэгдлийн конструктив-сөргөлдөөн судлалын загвар нь нийгмийн сэтгэл судлалын мета онол, түүний парадигмын үүрэг гүйцэтгэдэг. Энэ шинэ агуулгатай холбогдуулан хөгжлийн зарчмыг дүүргэх ёстой. Орчин үеийн хэвлэл, тайлбарт Оросын сэтгэл судлалын хуучин зарчмыг дахин бодож, хувь хүн, бүлэг, гэр бүл, зохион байгуулалт, нийгмийн хөгжлийн онол болгон өөрчилж болно. Энэхүү зарчмын орчин үеийн тайлбарын үндэс нь бүтээлч зөрчилдөөн, нийгмийн шинэчлэл, хүмүүнлэг сэтгэл судлал, зохион байгуулалтын арга барил болон бусад онолууд юм. Үүний зэрэгцээ бүтцийн болон логик шинжилгээний үндсэн дээр янз бүрийн салбаруудыг нэгтгэдэг нийтлэг зүйлийг, өөрөөр хэлбэл зорилгын модыг олох шаардлагатай. Энэ бол нийгмийн сэтгэл судлалын онол, практикийн нэг төрлийн хүрээ, цөм, үндэс суурь юм. Ялангуяа аюулгүй байдлын онолд ийм нэгдмэл байдал нь найдвартай байдлын асуудал юм.

Мэдээж нийгмийн сэтгэл судлалын нэгдсэн парадигм (мета онол) бий болох нь ирээдүйн асуудал. Гэхдээ "өсөн нэмэгдэж буй бэрхшээлүүд" нь онолыг бүхэлд нь орхиж, эргэлзээтэй зөвлөмжүүдэд сэтгэл хангалуун байх хэрэгтэй гэсэн үг биш юм. Хөгжлийн онолын боломжуудыг дараах жишээн дээр харуулав. Хамгийн нийтлэг тодорхойлолтоор модернизаци гэдэг нь объектыг сайжруулах, шинэчлэх, өөрөөр хэлбэл хөгжлийг хэлнэ. Өнгөрсөн зууны хоёрдугаар хагаст модернжуулалтыг олж авсан дэлхийн шинж чанар. Энэ үйл явцын толгойд АНУ байсан. Өнөөдөр ч гэсэн тэд удирдагчийн үүргийг хэнд ч өгөхийг хүсэхгүй байна. Модернчлалын гүйцэх загвар нь практикт нийцдэг даяаршлын онол. Үүний зэрэгцээ даяаршлын үр дагавар нь тодорхой эерэг утгатай байсангүй, огтхон ч байхгүй. Энэ үйл явц үргэлжилсээр байгаа бөгөөд ихэвчлэн соёл, үнэт зүйлсийн зөрчилдөөн, ерөнхийдөө дотоодын эдийн засаг, тусгаар тогтнол алдагдах зэргээр дагалддаг. Хөгжлийн загварын хувьд харьцуулсан давуу талууд, тэр дундаа соёлын давуу талуудыг тодорхойлох, харгалзан үзэхэд суурилдаг. Хөгжлийн

загварыг хэд хэдэн улс орны шинэчлэлийн явцад амжилттай ашиглаж ирсэн. Хятад, Японы орчин үеийн шинэчлэлтэй холбоотой түүх маш сургамжтай байдаг.

Тиймээс нийгэм-сэтгэл зүйн үүднээс авч үзвэл нийгмийн шинэчлэлийг хийж байгаа улс орны үндэсний эрх ашиг сонирхолд нийцүүлэх, өөрөөр хэлбэл нөхцөл, боломжийг бүрдүүлэхийн тулд хийх ёстой гэж хэлж болно. Нийгмийн янз бүрийн бүлгүүд амжилтанд хүрэх; харьцуулсан шинжилгээний үр дүн; үндэсний дээжийг хадгалахын зэрэгцээ шилдэг нийгмийн стандарт; зөрчилдөөний хандлага; өрсөлдөөний суурь; нийгмийн эерэг үнэт зүйлс, бодит давхаргажилт, шинэчлэл хийж буй нийгмийн хэв гажилтын түвшин; системчилсэн өөрчлөлтөд чиглэсэн, шинэчлэлийн нэг талын хандлагыг эсэргүүцдэг нэгдсэн арга барил. Шинэчлэлийн үр дүнд орчин үеийн Оросын нийгэм нь нийгмийн бүтцээрээ дундаж давхаргын үнэмлэхүй давамгайлсан дундаж орлоготой нийгэм болох ёстой - хөгжлийн нийгмийн үндэс.

Хувь хүн, бүлэг, гэр бүл, байгууллагын хөгжлийн онолуудын хувьд тэдгээр нь бас байдаг боловч бие биентэйгээ холбоогүй (хүмүүнлэг сэтгэл судлал, акмеологи гэх мэт). Зөрчилдөөний онол нь бүтээлч зөрчилдөөний үр дүнгээс шалтгаалан хөгжилтэй холбоотой талтай байдаг. Аюулгүй байдлын онолын салбарт ижил төстэй нөхцөл байдал ажиглагдаж байна. Үүний мөн чанар нь найдвартай байдлыг хангах, өөрөөр хэлбэл хөгжлийн нөхцлийг бүрдүүлэх явдал юм.

Нийгэм-сэтгэлзүйн зарим онолууд нь нийгэм-сэтгэл зүйн үзэгдлийн үүсэх мөн чанар, хүчин зүйл, механизм, юун түрүүнд хөгжлийн талаар тайлбарлах ёстой бол зарим нь сэтгэл судлалын хэрэглээний чиглэлүүд болох: оношлогоо, зөвлөгөө, түүнд нөлөөлөх арга техникүүдэд үйлчлэх ёстой. Үүний зэрэгцээ зөвхөн хувь хүн бус нийгмийн сэтгэхүйг бүхэлд нь харгалзан үзэх зорилготой түүхэн сэтгэл судлал, нийгмийн констракшнизмын заалтууд нь хөгжлийн ерөнхий нийгэм-сэтгэл зүйн онолын үндэс суурь байх ёстой. Энэхүү нийгэм-сэтгэл зүйн үзэгдлийн мөн чанарыг янз бүрийн түвшинд ойлгож, тайлбарлах боломжийг бидэнд олгодог. Үүний зэрэгцээ сэтгэхүй нь зөвхөн үнэ цэнийн зуучлалын нийгмийн үзэл санаагаар буурдаггүй бөгөөд энэ нь эргээд хөгжлийг тодорхойлдог гэдгийг санах нь зүйтэй. Юуны өмнө бүлгүүдийн ашиг сонирхлоор тодорхойлогддог.

Тиймээс янз бүрийн түвшний хэв гажилтыг даван туулахгүйгээр хөгжих боломжгүй гэдэг нь тодорхой юм. Төрөл бүрийн хэв гажилт нь иргэний нийгмийн хөгжилд саад болдог. Үндсэндээ тэд энэ үйл явцыг хаадаг. Эцсийн эцэст энэ нь туйлширсан, туйлын ялгаатай нийгэм-сэтгэл зүйн үзэгдлүүдэд илэрдэг нийгмийн хямралд хүргэж болзошгүй юм: нэг талаас, ямар ч эерэг үйл ажиллагаа үнэмлэхүй байхгүй үед, нөгөө талаас, хор хөнөөлтэй, "хэвийн бус хэт идэвхжил". Эдгээр нь нэг зоосны хоёр тал юм. Үнэн хэрэгтээ тэдний ард хоёр ангиллын иргэд (үнэхээр хайхрамжгүй, хайхрамжгүй, "хэвийн бус" хэт идэвхтэй" байдаг). Үүнээс гарах

арга зам нь нийгмийн давхаргажилтын бүтцэд эзлэх хувь чухал байх ёстой дундаж анги бий болгох үндсэн дээр хэв гажилтыг даван туулахтай холбоотой юм. Дүрмээр бол энэ нь субъектив байдал, бие даасан байдал, идэвхтэй байдал, хариуцлага, өөрийгөө хангалттай үнэлэх, амжилтанд хүрэх үр дүнд өөрийгөө бий болгох, өөрийгөө ухамсарлах зэргээр тодорхойлогддог. Дундаж давхарга нь бие даасан, эрх чөлөөтэй. Хараат байдлыг арилгаснаар хэв гажилт (хариуцлагагүй, хайхрамжгүй байдал гэх мэт) бас ялагдана.

Хөгжлийн эсрэг тэсрэг зүйл бол "хувийн хэв гажилт" гэж нэрлэгддэг үзэгдэл юм. Түүний мөн чанарыг "Нугасны муухай дэгдээхэй", "Хэрэгт байгаа хүн" зэрэг өгүүллэгт харуулсан байдаг. Энэ тохиолдолд хэв гажилт нь голчлон өөрийгөө алдах, субъектив шинж чанартай холбоотой байдаг. Үүнтэй холбогдуулан хувийн хэв гажилтын бие даасан онолыг бий болгох ажлыг дуусгах ёстой. Одоогоор мэргэжлийн болон хувийн хэв гажилтын тухай онолын хэсэгчилсэн заалтууд л байна. Сэтгэл хөдлөлийн ядаргаа, мэргэжлийн хэв гажилттай холбоотой асуудлууд нь шийдлийг шаарддаг. "Сэтгэлийн ядаргаа" хам шинжээс урьдчилан сэргийлэх, тухайлбал, сэтгэцийн эрүүл ахуй, сэтгэл хөдлөлийг арилгах өрөө, тэдгээрийг хөгжүүлэхийн тулд мэргэжилтнүүдийн мэргэжлийн хэв гажилтыг даван туулах дадлыг өргөнөөр ашиглах шаардлагатай байна.

Хувь хүний хэв гажилтын нарийн төвөгтэй мөн чанарыг хангалттай ойлгохын тулд нийгэм-сэтгэлзүйн янз бүрийн онолууд, тэр дундаа амжилтын онолыг ашиглахгүйгээр хийж чадахгүй. Одоогийн байдлаар ихэнх нийгмийн бүлгүүдийн хүсэл эрмэлзэл (төлөвлөгөө, карьер) амжилтанд төвлөрч байна. Гэсэн хэдий ч бодит байдал дээр амжилт, карьер, хөгжлийн хоорондын зохицолд хүрэх нь хэцүү бөгөөд ихэнхдээ бараг боломжгүй юм. "Эсвэл- эсвэл" гэсэн зөрчилдөөн үүсдэг:

- эсвэл амжилт, карьер, хөгжил, гэхдээ өөрийгөө таниулах чадваргүй;

- эсвэл хөгжил, өөрийгөө ухамсарлах, амжилт, гэхдээ карьерын өсөлтөөс татгалзах.

Уг нь амжилт, карьер, хөгжил хоёрын хооронд зохицол байх ёстой. Энэ нь зөвхөн хувийн шинж чанараас гадна юуны түрүүнд амжилтанд хүрэх бодит нөхцөл, нийгмийн цахилгаан шат гэж нэрлэгддэг үр ашиг, хөдөлгөөн, статусыг бий болгох механизмтай холбоотой юм. Ирээдүйд нийгмийн сэтгэл зүй нь шинжлэх ухааны бүрэн хэмжээний салбар болж хувь хүн, бүлэг, гэр бүл, байгууллага, нийгмийг бүхэлд нь хөгжүүлэх онол практикт зохих хувь нэмэр оруулах бүрэн боломжтой.

Хөгжлийн хамгийн хүчтэй дарангуйлагчдын нэг бол янз бүрийн хямрал юм. Хувь хүн, бүлэг, гэр бүл, байгууллагын хямралын тухай олон тооны онолууд

байдаг. Үүний зэрэгцээ нийгэм, эдийн засаг, улс төрийн гэсэн аль нэг салбарт хямралын онолууд байдаг. Бараг бүгдийг нь холбогдох сурах бичигт хангалттай дэлгэрэнгүй тайлбарласан болно.

Нийгмийн хямралын нийгэм-сэтгэлзүйн дүн шинжилгээ нь зөвхөн мөн чанарыг төдийгүй түүнийг даван туулах технологийг илрүүлэх явдал юм. Үүний үр дүн нь хямралын үр дүнд нөлөөлөх шийдвэр гаргадаг улс төрчид, төрийн албан хаагчид, менежерүүд, хууль сахиулах байгууллагын ажилтнуудын хямралын эсрэг ур чадвараас хамаарна. Хямралыг даван туулах нь хувь хүн, бүлэг, гэр бүл, байгууллага гэх мэтийг хөгжүүлэх нөхцөл болдог.

Хөгжлийн үндсэн нөхцлүүдийн нэг нь хувь хүн, бүлэг, гэр бүл, байгууллага гэх мэт аюулгүй байдал юм. Нийгмийн сэтгэл судлал нь нийгэм, олон нийт, мэдээллийн болон бусад төрлийн аюулгүй байдлыг хангах технологийг хөгжүүлэх, ашиглах замаар үүнд хувь нэмэр оруулдаг. Эдгээр онолыг системчлэх нь хөгжлийн ерөнхий нийгэм-сэтгэл зүйн онолыг бий болгох боломжтой болно.

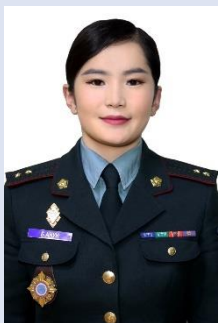
Эх сурвалж

Социальная психология: Сурах бичиг. гарын авлага / ей. А.Н.Сухова. М.: Академи, 2017.

---o0o---

ШҮҮХИЙН ШИЙДВЭР ГҮЙЦЭТГЭХ БАЙГУУЛЛАГЫН ШИЙДВЭР ГАРГАХ ТҮВШИН ДЭХ ЖЕНДЭРИЙН ЭРХ ТЭГШ БАЙДЛЫГ ХАНГАХ ХЭРЭГЦЭЭ ШААРДЛАГА

THE NEED AND REQUIREMENTS TO ENSURE GENDER EQUALITY AT THE DECISION-MAKING LEVEL OF JUDICIAL DECISION EXECUTION ORGANIZATIONS

Б.Анун

*Дотоод хэргийн их сургуулийн,
Удирдлагын академийн магистрант, дэслэгч*

Товч агуулга: Монгол Улс дахь жендэрийн тэгш байдал ялангуяа шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын шийдвэр гаргах түвшин дэх жендэрийн тэгш байдлын өнөөгийн нөхцөл байдлыг судлах, нөлөөлж буй хүчин зүйлсүүдийг тодорхойлж эмэгтэйчүүдийн оролцоог нэмэгдүүлэх шаардлагатай байна. Эмэгтэйчүүд уян зөөлөн, энэрэнгүй зан чанар, байгалиасаа бусдыг хайрлах, бусдын төлөө өөрийгөө зориулдаг өмгөөлөгч, багш, эмч гэх мэт мэргэжлүүдийг их сонгож ар гэр, гэр бүлийн амьдралдаа үүрэг роль ихтэй оролцсоор хууль хүчний байгууллагуудаас зайгаа авч байна.

Энэхүү илтгэлээр шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын шийдвэр шаргах түвшин дэх жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах бодлого хэрэгжилтийг судалж тодорхойлон, шийдвэр гаргах түвшинд эмэгтэй алба хаагчдын тоог нэмэгдүүлэх хэрэгцээ шаардлагыг гаргахыг зорьлоо.

Түлхүүр үг: Жендэр, Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага, Жендэрийн тэгш байдал, Эмэгтэйчүүдийн оролцоо,

Keywords: Gender, Judiciary, Gender Equality, Women's Participation,

Оршил

Жендэрийн сургаалийн үүсэл нь анх XX зууны эхэн үеэс эмэгтэйчүүдийн эрх, эрх чөлөөг хамгаалахаар гарч ирсэн ойлголт байсан ба аажимдаа нийгэм, соёлын бүхий л салбарыг хамруулсан жендэр судлал болтлоо хөгжсөн

байна¹. Жендэр гэдэг үг нь англи хэлэнд “gender²”, орос хэлэнд “гендэр³” буюу “хүйс” гэх латин үгнээс гаралтай бөгөөд жендэр судлал нь гэр бүл, жлс төр, нийгэм, нийгмийн бүхий л харилцаанд эрэгтэй, эмэгтэй хүний гүйцэтгэх үүрэг, хүлээх хариуцлага, тэдний нийгэмд эзлэх байр суурийн талаар уламжлагдан тогтсон, түүхэн явцад хувьсан өөрчлөгддөг ойлголт, үзэл хандлагыг судалдаг шинжлэх ухаан юм. Жендэр гэж зөвхөн эрэгтэй эмэгтэй гэх хоёр хүйсийн тухай ойлголт биш. Жендэрийн агуулга нь нийгэм, соёл бүрт харилцан адилгүй бөгөөд цаг хугацаанд хувиран өөрчлөгдөж байдгаараа биологийн шинжлэх ухаанаар тодорхойлогдсон хүйс хэмээх нэр томъёоноос ялгаатай.

Монгол Улс эрэгтэй, эмэгтэй хүмүүст тэгш, шударга хандах үзэл санааг 1924, 1940, 1960, 1992 онуудад баталсан 4 удаагийн үндсэн хуулиндаа тусгаж, холбогдох олон улсын гэрээ конвенциудад нэгдэн орсон⁴ бөгөөд жендэр судлал нь 1970-аад оны үеэс үүсч, жендэр ба хөгжил гэсэн хүн төрөлхтний нийгмийн дэвшлийн шинэ цогц үзэлтэй хамаатайгаар ихээхэн хурдацтай хөгжиж байна. Жендэр эрх тэгш байдал нь бүхий л салбарт чухал нөлөө үзүүлдэг бөгөөд шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын үйл ажиллагаанд ч энэхүү тэгш эрх хангагдсанаар эерэг нөлөө үзүүлэх юм.

Үндсэн хэсэг

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах бодлого, хэрэгжилтийн талаар судлахын өмнө шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага болон жендэрийн эрх тэгш байдлын тухай ойлголтыг товч авч үзье.

Хуулийн хүчин төгөлдөр шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг “Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага” хэрэгжүүлнэ⁵. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага, алба хаагч нь шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаанд хүний эрх, эрх чөлөөг хүндэтгэж, үндэс, угсаа, хэл, арьсны өнгө, нас, хүйс, нийгмийн гарал, байдал, хөрөнгө чинээ, эрхэлсэн ажил, албан тушаал, шашин шүтлэг, бэлгийн болон хүйсийн чиг баримжаа, илэрхийлэл, үзэл бодол, боловсролоор нь ялгаварлахгүйгээр хуульд заасан үндэслэл, журмын дагуу хүний эрх, эрх чөлөөнд хязгаарлалт тогтоож болно. Жендэрийн тэгш байдал нь эрэгтэй, эмэгтэй хүмүүс нийгэмдээ болон хувийн амьдралын хүрээндээ эн тэгш үнэлэгдэж, тэгш эрх мэдэл, оролцоотой байж, хүний эрх, эрх чөлөө, мэргэжил, нийгмийн гарал, үзэл бодол, боловсролоор үл ялгаварлан аливаа хөгжлийн үйл явцад оролцож үр шимийг нь хүртэх тэгш боломжоор хангагдсан байдал юм. Шүүхийн

¹ <https://medium.com/@awaremongolia/>

² Гендер-Википедиа_(wikipedia.org) (хандсан хугацаа 2024.11.02)

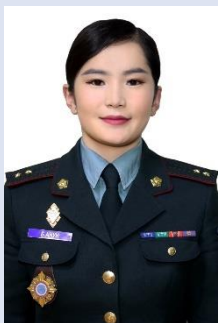
³ Что_такое_гендэр? Простыми_словами_о_сложном_(intrigue.dating) (хандсан хугацаа 2024.11.02)

⁴ Гансүх. Л. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага дахь жендэрийн тэгш эрхийг хангах зарим асуудал. Төрийн тусгай чиг үүрэг бүхий байгууллагуудын менежментэнд тулгамдсан асуудал. Уб., 2015. 145 дахь тал

⁵ Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль. Уб., 2017 он. Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл. №24

ШҮҮХИЙН ШИЙДВЭР ГҮЙЦЭТГЭХ БАЙГУУЛЛАГЫН ШИЙДВЭР ГАРГАХ ТҮВШИН ДЭХ ЖЕНДЭРИЙН ЭРХ ТЭГШ БАЙДЛЫГ ХАНГАХ ХЭРЭГЦЭЭ ШААРДЛАГА

THE NEED AND REQUIREMENTS TO ENSURE GENDER EQUALITY AT THE DECISION-MAKING LEVEL OF JUDICIAL DECISION EXECUTION ORGANIZATIONS

Б.Анун

*Дотоод хэргийн их сургуулийн,
Удирдлагын академийн магистрант, дэслэгч*

Товч агуулга: Монгол Улс дахь жендэрийн тэгш байдал ялангуяа шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын шийдвэр гаргах түвшин дэх жендэрийн тэгш байдлын өнөөгийн нөхцөл байдлыг судлах, нөлөөлж буй хүчин зүйлсүүдийг тодорхойлж эмэгтэйчүүдийн оролцоог нэмэгдүүлэх шаардлагатай байна. Эмэгтэйчүүд уян зөөлөн, энэрэнгүй зан чанар, байгалиасаа бусдыг хайрлах, бусдын төлөө өөрийгөө зориулдаг өмгөөлөгч, багш, эмч гэх мэт мэргэжлүүдийг их сонгож ар гэр, гэр бүлийн амьдралдаа үүрэг роль ихтэй оролцсоор хууль хүчний байгууллагуудаас зайгаа авч байна.

Энэхүү илтгэлээр шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын шийдвэр шаргах түвшин дэх жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах бодлого хэрэгжилтийг судалж тодорхойлон, шийдвэр гаргах түвшинд эмэгтэй алба хаагчдын тоог нэмэгдүүлэх хэрэгцээ шаардлагыг гаргахыг зорьлоо.

Түлхүүр үг: Жендэр, Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага, Жендэрийн тэгш байдал, Эмэгтэйчүүдийн оролцоо,

Keywords: Gender, Judiciary, Gender Equality, Women's Participation,

Оршил

Жендэрийн сургаалийн үүсэл нь анх XX зууны эхэн үеэс эмэгтэйчүүдийн эрх, эрх чөлөөг хамгаалахаар гарч ирсэн ойлголт байсан ба аажимдаа нийгэм, соёлын бүхий л салбарыг хамруулсан жендэр судлал болтлоо хөгжсөн

байна¹. Жендэр гэдэг үг нь англи хэлэнд “gender²”, орос хэлэнд “гендэр³” буюу “хүйс” гэх латин үгнээс гаралтай бөгөөд жендэр судлал нь гэр бүл, жлс төр, нийгэм, нийгмийн бүхий л харилцаанд эрэгтэй, эмэгтэй хүний гүйцэтгэх үүрэг, хүлээх хариуцлага, тэдний нийгэмд эзлэх байр суурийн талаар уламжлагдан тогтсон, түүхэн явцад хувьсан өөрчлөгддөг ойлголт, үзэл хандлагыг судалдаг шинжлэх ухаан юм. Жендэр гэж зөвхөн эрэгтэй эмэгтэй гэх хоёр хүйсийн тухай ойлголт биш. Жендэрийн агуулга нь нийгэм, соёл бүрт харилцан адилгүй бөгөөд цаг хугацаанд хувиран өөрчлөгдөж байдгаараа биологийн шинжлэх ухаанаар тодорхойлогдсон хүйс хэмээх нэр томъёоноос ялгаатай.

Монгол Улс эрэгтэй, эмэгтэй хүмүүст тэгш, шударга хандах үзэл санааг 1924, 1940, 1960, 1992 онуудад баталсан 4 удаагийн үндсэн хуулиндаа тусгаж, холбогдох олон улсын гэрээ конвенциудад нэгдэн орсон⁴ бөгөөд жендэр судлал нь 1970-аад оны үеэс үүсч, жендэр ба хөгжил гэсэн хүн төрөлхтний нийгмийн дэвшлийн шинэ цогц үзэлтэй хамаатайгаар ихээхэн хурдацтай хөгжиж байна. Жендэр эрх тэгш байдал нь бүхий л салбарт чухал нөлөө үзүүлдэг бөгөөд шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын үйл ажиллагаанд ч энэхүү тэгш эрх хангагдсанаар эерэг нөлөө үзүүлэх юм.

Үндсэн хэсэг

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах бодлого, хэрэгжилтийн талаар судлахын өмнө шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага болон жендэрийн эрх тэгш байдлын тухай ойлголтыг товч авч үзье.

Хуулийн хүчин төгөлдөр шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагааг “Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага” хэрэгжүүлнэ⁵. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага, алба хаагч нь шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаанд хүний эрх, эрх чөлөөг хүндэтгэж, үндэс, угсаа, хэл, арьсны өнгө, нас, хүйс, нийгмийн гарал, байдал, хөрөнгө чинээ, эрхэлсэн ажил, албан тушаал, шашин шүтлэг, бэлгийн болон хүйсийн чиг баримжаа, илэрхийлэл, үзэл бодол, боловсролоор нь ялгаварлахгүйгээр хуульд заасан үндэслэл, журмын дагуу хүний эрх, эрх чөлөөнд хязгаарлалт тогтоож болно. Жендэрийн тэгш байдал нь эрэгтэй, эмэгтэй хүмүүс нийгэмдээ болон хувийн амьдралын хүрээндээ эн тэгш үнэлэгдэж, тэгш эрх мэдэл, оролцоотой байж, хүний эрх, эрх чөлөө, мэргэжил, нийгмийн гарал, үзэл бодол, боловсролоор үл ялгаварлан аливаа хөгжлийн үйл явцад оролцож үр шимийг нь хүртэх тэгш боломжоор хангагдсан байдал юм. Шүүхийн

¹ <https://medium.com/@awaremongolia/>

² Гендер-Википедиа_(wikipedia.org) (хандсан хугацаа 2024.11.02)

³ Что_такое_гендэр? Простыми_словами_о_сложном_(intrigue.dating) (хандсан хугацаа 2024.11.02)

⁴ Гансүх. Л. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага дахь жендэрийн тэгш эрхийг хангах зарим асуудал. Төрийн тусгай чиг үүрэг бүхий байгууллагуудын менежментэнд тулгамдсан асуудал. Уб., 2015. 145 дахь тал

⁵ Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль. Уб., 2017 он. Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл. №24

шийдвэр гүйцэтгэх ажиллагаанд тавигдах нийтлэг шаардлага болон жендэрийн тэгш байдлын тухай ойлголт нь эрэгтэй, эмэгтэй хүмүүсийг хүний эрх, эрх чөлөө, үндэс, угсаа, хэл, арьсны өнгө, нас, хүйс, нийгмийн гарал, байдал, хөрөнгө чинээ, эрхэлсэн ажил, албан тушаал, шашин шүтлэг, бэлгийн болон хүйсийн чиг баримжаа, илэрхийлэл, үзэл бодол, боловсролоор нь үл ялгаварлана гэх ойлголтоор огтлолцож байна. Гэхдээ жендэрийн тэгш байдал нь зөвхөн эрэгтэй эсхүл эмэгтэй хүмүүсийн хүйсийн тэнцүү байдлын тухай ойлголт биш. Харин тодорхой нөхцөлд цөөнх болж буй хүмүүсийн ижил тэгш эрхийн тухай ойлголт.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын нийт эрэгтэй, эмэгтэй алба хаагчдын хүйсийн харьцаа 2024 оны байдлаар **62.8:37.2** хувьтай байгаа нь хууль сахиулах салбар дахь бусад байгууллагуудтай харьцуулахад өндөр хувьтай байна. Гэхдээ шийдвэр гаргах түвшинд ажиллаж буй нийт алба хаагчдын ердөө **14.8** хувь эмэгтэй алба хаагчид байна. Өнгөрсөн хугацаанд удирдлагын шийдвэр гаргах түвшинд ажиллаж байсан бүрэлдэхүүнийг хэлбэрийн хувьд авч үзвэл нийгмийн дунджаас дээд давхаргын, 50 гаруй насны, эсхүл эрэгтэйчүүд зонхилж¹ байсан судалгаа байдаг. Гэхдээ цаг үе, нийгэм өөрчлөгдөхийн хэрээр эмэгтэйчүүд боловсрол эзэмшиж чадавхжаар байна. Тэгш байх ижил тэнцүү гэх ойлголт нь 50:50 хувь байх ба шийдвэр гаргах түвшинд эмэгтэйчүүдийн эзлэх хувийг нэмэгдүүлэх оролцоог хангах нь зүйтэй.

Жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах тухай хуулийн 10.1.3-т “Зэвсэгт хүчин, хилийн ба дотоодын цэрэг, тагнуул, цагдаа, шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх, авлигатай тэмцэх болон онцгой байдлын байгууллагаас бусад байгууллагын төрийн тусгай албан тушаалтны дотор аль нэг хүйсийн төлөөлөл 40 хувиас доошгүй байх² гэж заасан байна. Төрийн тусгай алба нь үндэсний болон хүн амын аюулгүй байдлыг хангах, нийгмийн хэв журам болон хууль дээдлэх үндсэн зарчмыг сахиулахтай холбогдсон төрийн тусгай чиг үүргийг хэрэгжүүлдэг, биеийн болон сэтгэлзүйн байнгын бэлтгэл шаардсан, тушаалаар үүрэг гүйцэтгэдэг онцлогтой юм.³ Дээрх хуулийн заалтаас харахад шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагад ажиллаж буй алба хаагчдын хүйсийн харьцааг хуульчлан заагаагүй байна. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагад жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангахын тулд тодорхой хууль, дүрэм журамд хүйсийн харьцааг хуульчлах шаардлагатай байж болох юм. Тухайлбал:

“Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль”-ийн 232.2-т Хоригдлын биед хийх үзлэг, нэгжлэгийг хоригдолтой ижил хүйсийн алба хаагч гүйцэтгэнэ гэж заасан байдаг. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын алба хаагч нь тэр

¹ Гантуул. А. Хууль сахиулах салбарын шийдвэр гаргах түвшин дэх жендэрийн тэгш байдлыг хангах асуудал, Хууль сахиулахуйн удирдлага сэтгүүл. №4, 2018.

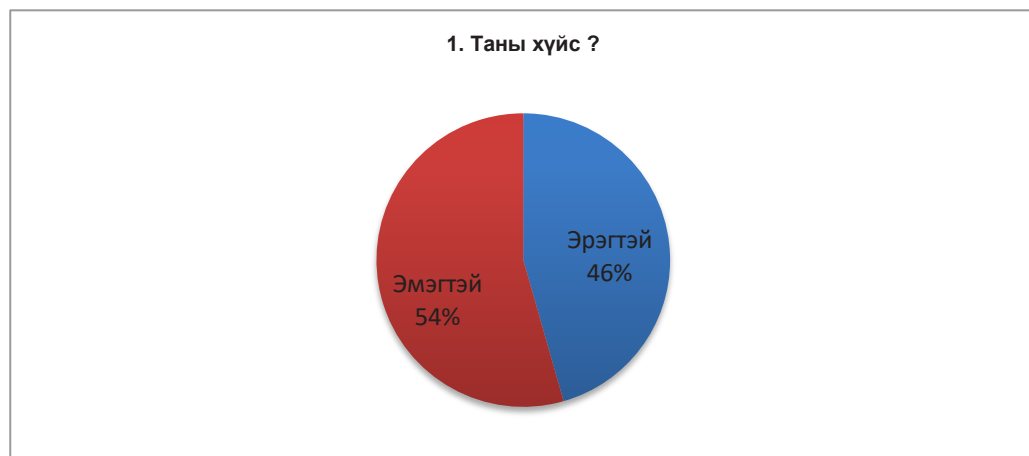
² Жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах тухай хууль. УБ., 2011 он Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл №08

³ Хүний эрхийн үндэсний комисс 22 дах илтгэл

дундаа хорих байгууллагын алба хаагчид нь Монгол Улсын хууль, журам зөрчин хариуцлага хүлээж буй этгээдүүдтэй өдөр тутам харьцах бөгөөд ажил үүргээ хэрэгжүүлэхэд эрэгтэй, эмэгтэй хүний зан ааш, сэтгэл зүй, гадаад байдал, бие организм, сэтгэлгээ зэрэг олон онцлог талууд нь маш их нөлөөлдөг¹. Мөн эмэгтэй алба хаагч ажиллахад тохиромжтой ажлын байр байсаар байна. Жишээ нь:

Шийдвэр гүйцэтгэгч, нийгмийн ажилтан, сэтгэл зүйч, бичиг хэргийн ажилтан, тоо бүртгэлийн ажилтан зэрэг албан тушаалд ажиллахад эмэгтэй хүний онцлог шинж, нарийн мэдрэмж, уян зөөлөн байдал, ярилцах, ойлголцох чадвар шаардагддаг байна. Харин манай байгууллагын шийдвэр гаргах түвшинд эмэгтэй алба хаагч ажиллаж оролцох шаардлага байгаа тухай шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын 500 алба хаагчдаас санал асуулга судалгаа авахад:

График 1. Судалгаанд оролцогчдын ангилал (хүйс)

Судалгаанд оролцогчдын 54% буюу 270 эмэгтэй, 46% буюу 230 нь эрэгтэй алба хаагчид байна. Дээрх судалгаанд оролцогчдын 117 алба хаагч удирдах албан тушаалд 383 алба хаагч гүйцэтгэх албан тушаалд ажилладаг.

Нийт судалгаанд оролцсон алба хаагчдаас “Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын шийдвэр гаргах түвшинд эмэгтэй алба хаагч ажиллаж оролцох” шаардлагуудыг нэрлэнэ үү ? гэхэд дараах шаардлагуудыг дурдав. Үүнд:

- Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагад ажиллаж буй нийт эмэгтэй алба хаагчдын дуу хоолой болж тэдний эрхийг хамгаална.
- Эмэгтэй алба хаагчдын ажиллах нөхцөл, хэрэгцээт шаардлагыг ижил хүйсийн алба хаагч ойлгож сонсож тусална

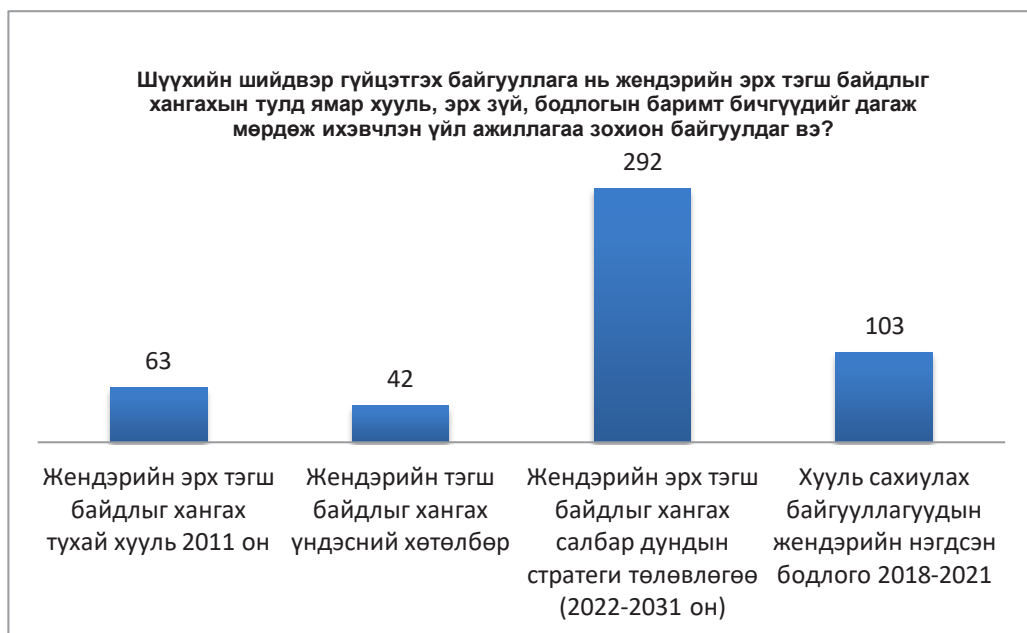
¹ Оюунтай. Э. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын шийдвэр гаргах түвшин дэх жендэрийн тэгш байдлыг хангах асуудал. “Хууль Сахиулахуйн Удирдлага” онол, арга зүйн сэтгүүл. -Уб., №3, 2021. 139 дэх тал

- Эмэгтэй алба хаагчдад тулгамдаж буй асуудлыг шийдвэр гаргах түвшинд хэлэлцэж тодорхой шийдэлд хүргэнэ.
- Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын соёлыг төлөвшүүлэх, гэр бүл, ажил гэх мэт нийгмийн олон талт харилцааг зохицуулахад эерэг үр нөлөө үзүүлнэ.
- Шийдвэр гаргах түвшинд эмэгтэй алба хаагч байх нь нийтийн эрх ашгийг чухалчилж, хүнлэг энэрэнгүй, ёс зүйтэй, шударга байдлыг бий болгоно.
- Аливаа хууль, дүрэм журам, бодлого боловсруулахад аль ч хүйсийн тэгш эрхийг хангана.
- Алба хаагчдын гэр бүлийн байдлыг дэмжиж, хувь хүний хөгжилд анхаарах саналуудыг бий болгоно.
- Цалин хөлс, албан тушаал, ажил, мэргэжил, хангалт үйлчилгээ гэх мэт бүхий л үйл ажиллагаанд аль ч хүйсийн алба хаагчид ижил тэгш оролцож, үр шимийг тэнцүү хүртэнэ.
- Эмэгтэй алба хаагчдыг чадваржуулах тэдний оролцоог хангах олон талт үйл ажиллагааг зохион байгуулна.
- Шийдвэр гаргах түвшинд ажиллаж буй манлайлагч эмэгтэй алба хаагчдаас урам авч ажиллах идэвх нэмэгдэнэ.

Дээрх саналуудаас харахад шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын шийдвэр гаргах түвшинд жэндэрийн тэгш байдлыг хангах шаардлага байна. Уг шаардлагын хүрээнд шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага нь ямар ямар бодлогын баримт бичгийг боловсруулан ажилладаг вэ?

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага нь Жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах тухай хууль, Жендэрийн тэгш байдлыг хангах үндэсний хөтөлбөр, Жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах салбар дундын стратеги төлөвлөгөө (2022-2031 он), Хууль сахиулах жендэрийн нэгдсэн бодлогоуудыг үйл ажиллагаандаа хэрэгжүүлэн ажиллаж байна.

График 2. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангахад дагаж мөрддөг хууль, эрх зүй, бодлогын баримт бичгийн судалгаа

Дээрх судалгаанаас харахад судалгаанд хамрагдсан алба хаагчдын 58,4% хувь буюу 292 алба хаагч “Жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах салбар дундын стратеги төлөвлөгөө”-г, 20,6% буюу 103 алба хаагч “Хууль сахиулах байгууллагуудын жендэрийн нэгдсэн бодлого”-г дагаж мөрддөг хэмээн дийлэнх нь хариулсан байна.

Жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах салбар дундын стратеги төлөвлөгөө (2022-2031 он) нь Монгол Улсад жендэрийн тэгш байдлыг хангах тухай хуулийн хэрэгжилтийг дэмжиж, ирэх арван жилд төр, төрийн бус байгууллага, иргэд, аж ахуйн нэгж байгууллагууд хамтран хэрэгжүүлэх салбар дундын стратеги төлөвлөгөө юм. Энэхүү стратеги төлөвлөгөө нь нийт 5 зорилт 242 үйл ажиллагаанаас бүрдэнэ.

Хууль сахиулах байгууллагуудын жендэрийн нэгдсэн бодлого (2018-2021) нь Монгол Улсын тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал 2030, Хууль зүйн салбарын нээлттэй бодлого, хөгжлийн стратегийг хэрэгжүүлэхэд дэмжлэг үзүүлэх бөгөөд байгууллага нэгжийн зорилго, үйл ажиллагаа, тогтолцоо, бүтэц, хүний болон санхүүгийн нөөцийн хуваарилалтаар дамжин, удирдлагын дэмжлэг, хамт олны хүчин чармайлт, холбогдох байгууллага, мэргэжилтнүүдийн оролцоотойгоор хэрэгжинэ. Энэхүү бодлогын зорилго¹ нь жендэрийн тэгш байдлын үзэл баримтлалыг Хууль зүй, дотоод хэргийн яам болон түүний харъяа хууль сахиулах байгууллагын бодлого төлөвлөлт, түүний хэрэгжилт, хяналт

¹ <https://mojha.gov.mn/wp-content/uploads>

үнэлгээнд нэвтрүүлэх замаар байгууллагын бүх түвшинд жендэрийн мэдрэмжтэй бодлого төлөвлөх, түүнийг хэрэгжүүлэх чадавхийг бүрдүүлэхэд оршино. Жендэрийн нэгдсэн бодлогоын үйл ажиллагааны төлөвлөгөө нь 4 зорилт 12 үйл ажиллагааны үндсэн чиглэлтэй.

Зураг 4. Хууль сахиулах байгууллага дахь жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах бологын хэрэгжүүлэх бодлогын судалгаа

Судалгаанаас харахад Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага жендэрийн тэгш эрхийг хангах бодлого хэрэгжүүлэхдээ журмаар зохицуулдаг гэж хариулсан алба хаагчид 10% буюу хамгийн бага байгаа бол дүрэмд тусгасан болон жил тутмын үйл ажиллагааны төлөвлөгөөнд тусгасан гэх хариулт өгсөн алба хаагчид 11%-23% байгууллагын жендэрийн дэд зөвлөлийн төлөвлөгөөнд тусгагдсан гэх сонголтыг 66% буюу хамгийн их алба хаагч сонгосон байна. Үүнээс үзэхэд шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага жендэрийн тэгш эрхийг хангах бодлого хэрэгжүүлэхдээ тодорхой хууль, бодлогын хүрээнд дотооддоо тодорхой дүрэм, журам боловсруулж жил тутмын үйл ажиллагааны төлөвлөгөөнд тусгагдсаас гадна байгууллагын жендэрийн дэд зөвлөлийн төлөвлөгөөнд тусгагдсан үйл ажиллагааг хэрэгжүүлдэг байна. Хууль сахиулах салбарын байгууллагууд жендэрийн дэд зөвлөл байгуулан байгууллагынхаа жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангахад нөлөө бүхий олон төрлийн арга хэмжээ зохион байгуулдаг.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын жендэрийн дэд зөвлөлийн нарийн бичгийн дарга х/ч Ч.Ш-тэй фокус ярилцлага хийхэд:

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын даргын 2022 оны 05 дугаар сарын 31-ний өдрийн А/126 дугаар тушаалаар ШШГБ-ын Жендэрийн асуудал хариуцсан дэд зөвлөл 9 гишүүнтэй байхаар шинэчлэн баталсан. Шүүхийн

шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын Жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах гүйцэтгэлийн төлөвлөгөөг 2021-2024 онуудад 4 зорилтын хүрээнд 16 арга хэмжээг хэрэгжүүлэхээр тус тус боловсруулж, Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газрын даргаар батлуулан, хэрэгжилтийг ханган ажиллаж байна. Шийдвэр гаргах түвшинд жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах тухай сургалтыг 2020 онд 6 удаа, 2021 онд 2 удаа, 2022 онд 6 удаа, 2023 онд 3 удаа тус тус нийт алба хаагчдад зохион байгуулсан байна. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага нь шийдвэр гаргах түвшинд эмэгтэй алба хаагчдын тоог нэмэгдүүлэх хүрээнд эмэгтэй алба хаагчдыг чадавхжуулах үйл ажиллагааг зохион байгуулж дэмжсээр байгаа гэв.

Дүгнэлт, санал

Хүний амьдралын бүхий л салбарт жендэр эрх тэгш байдлыг хангах хэрэгцээ оршсоор байна. Төрийн албанд ч тэр төрийн бус байгууллага ч тэр гэр бүлийн харилцаанаас улс төрийн харилцаа хүртэл. Жендэрийн эрх тэгш байдал хангагдсанаар шударга байдал нийгэмд тогтоож ялгаварлан гадуурхах үзлээс ангид байж аливаа үйл ажиллагаа илүү бүтээмж сайтай байх болно. Бүх хүн тэгш эрхтэй учраас хэн ч аль ч салбарт гадна төрх, хүйс, гарал үүсэл гэх мэт шалтгаанаар гадуурхагдаж үл болно. Жендэр бол ялгаварлан гадуурхалтыг үл бий болгож эрэгтэй, эмэгтэй аль ч хүйсийн хүмүүст ижил тэгш боломж олгон бүхий л харилцаанд үүрэг, хүлээх хариуцлага, тэднийг нийгэмд эзлэх байр суурийн уламжлагдан тогтсон түүхэн явцад өөрчлөгддөг ойлголт үзэл хандлага юм.

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын шийдвэр гаргах түвшинд жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах хэрэгцээ шаардлагуудыг судалж дараах дүгнэлт, саналыг дэвшүүллээ.

Нэгдүгээрт. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын нийт эрэгтэй, эмэгтэй алба хаагчдын хүйсийн харьцаа 2024 оны байдлаар **62.8:37.2** хувьтай байгаа нь хууль сахиулах салбар дахь бусад байгууллагуудтай харьцуулахад өндөр хувьтай байгаа хэдий ч шийдвэр гаргах түвшинд ажиллаж буй нийт алба хаагчдын ердөө **14.8** хувь эмэгтэй алба хаагчид байна. Тэгш байх ижил тэнцүү гэх ойлголт нь 50:50 хувь байх ба шийдвэр гаргах түвшинд эмэгтэйчүүдийн эзлэх хувийг нэмэгдүүлэх оролцоог хангах нь зүйтэй.

Хоёрдугаарт. Хууль сахиулах байгууллагуудын ажилчин, алба хаагчдад жендэрийн талаарх ойлголтыг нэмэгдүүлэх сургалт зохион байгуулах алба хаагчдын дунд жендэрийг хүйсийн тэнцвэрт байдалтай ижил ойлгодог хэвшмэл ойлголтыг арилгах.

Гуравдугаарт. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын шийдвэр гаргах түвшинд эмэгтэй алба хаагч ажиллаж оролцох нь шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагад ажиллаж буй нийт эмэгтэй алба хаагчдын дуу хоолой болж тэдний эрхийг хамгаалах, эмэгтэй алба хаагчдад тулгамдаж буй асуудлыг

шийдвэр гаргах түвшинд хэлэлцэж тодорхой шийдэлд хүргэх, нийтийн эрх ашгийг чухалчилж, хүнлэг энэрэнгүй, ёс зүйтэй, шударга байдлыг бий болгох, аливаа хууль, дүрэм журам, бодлого боловсруулахад аль ч хүйсийн тэгш эрхийг хангах, алба хаагчдын гэр бүлийн байдлыг дэмжиж, хувь хүний хөгжилд анхаарах саналуудыг бий болгох, цалин хөлс, албан тушаал, ажил, мэргэжил, хангалт үйлчилгээ гэх мэт бүхий л үйл ажиллагаанд аль ч хүйсийн алба хаагчид ижил тэгш оролцож, үр шимийг тэнцүү хүртэх, эмэгтэй алба хаагчдыг чадваржуулах тэдний оролцоог хангах олон талт үйл ажиллагааг зохион байгуулах гэх мэт хэрэгцээ шаардлагууд байгаа учир шийдвэр гаргах түвшинд эмэгтэйчүүдийн тоог нэмэгдүүлэх.

Дөрөвдүгээрт. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага жендэрийн тэгш эрхийг хангах бодлого хэрэгжүүлэхдээ тодорхой хууль, бодлогын хүрээнд дотооддоо тодорхой дүрэм, журам боловсруулж жил тутмын үйл ажиллагааны төлөвлөгөөнд тусгагдсаар гадна байгууллагын жендэрийн дэд зөвлөлийн төлөвлөгөөнд тусгагдсан үйл ажиллагааг ихэнхдээ хэрэгжүүлдэг учир жендэрийн дэд зөвлөлийн үйл ажиллагааны төлөвлөгөөнд шийдвэр гаргах түвшинд жендэрийн эрх тэгш байдлыг нэмэгдүүлэх үйл ажиллагаа, арга хэмжээг тусгах.

Тавдугаарт. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагад жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангахын тулд “Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай” хуулинд шийдвэр гаргах түвшинд хүйсийн харьцааг 60:40 байхаар хуульчилж эмэгтэй алба хаагчдыг чадавхжуулж, дэмжих.

Эх сурвалж

Хууль тогтоомж:

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх тухай хууль. УБ., он. Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл. 2017. №24

1. Жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах тухай хууль. УБ., 2011 он Төрийн мэдээлэл эмхэтгэл №08

Ном, бүтээл:

1. А. Гантуул. Хууль сахиулах салбарын шийдвэр гаргах түвшин дэх жендэрийн тэгш байдлыг хангах асуудал, Хууль сахиулахуйн удирдлага сэтгүүл. №4, 2018.

2. Л. Гансүх. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллага дахь жендэрийн тэгш эрхийг хангах зарим асуудал. Төрийн тусгай чиг үүрэг бүхий байгууллагуудын менежментэнд тулгамдсан асуудал. УБ., 2015.

3. Э. Оюунтай. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын шийдвэр гаргах түвшин дэх жендэрийн тэгш байдлыг хангах асуудал. “Хууль Сахиулахуйн Удирдлага” онол, арга зүйн сэтгүүл. -УБ., №3, 2021.

4. Хүний эрхийн үндэсний комисс 22 дах илтгэл

Цахим эх сурвалж:

1. <https://medium.com/@awaremongolia/>
2. Гендер-Википедиа_(wikipedia.org) (хандсан хугацаа 2024.11.02)
3. Что_такое_гендэр?_Простыми_словами_о_сложном_(intrigue.datai
ng) (хандсан хугацаа 2024.11.02)
4. <https://mojha.gov.mn/wp-content/uploads>

---o0o---

Боловсрол судлал

МОНГОЛЫН ДЭЭД БОЛОВСРОЛЫН ТАЛААРХ ТӨРИЙН БОДЛОГЫН
ЧИГ ХАНДЛАГА, ХҮНДРЭЛ БЭРХШЭЭЛTRENDS AND DIFFICULTIES OF STATE POLICY ON HIGHER
EDUCATION IN MONGOLIA**С.Оюунчимэг**

*Эрх зүй, нийгмийн ухааны сургуулийн
Хувийн эрх зүйн тэнхимийн ахлах багш,
докторант, дэд хурандаа*

Товч агуулга:

Энэхүү нийтлэлд 1990 оноос хойшх дээд боловсролын талаарх төрийн бодлогын өөрчлөлт, хандлагыг судалсан судалгааны үр дүн, Монголын дээд боловсролын бодлого энэ хугацаанд ямар чиг хандлагатай явж ирснийг Кларкийн “дээд боловсролын зохицуулалтын гурвалжин” (1983) онолын үзэл баримтлалд үндэслэн сүүлийн арав гаруй жилд төрийн зохицуулалт эрс нэмэгдэж ирснийг бодлогын баримт бичиг, судалгааны ярилцлагын шинжилгээнүүд дээр тулгуурлан өөрийн байр суурийг илэрхийлэхийг зорьсон юм.

Abstract: In this article, the results of the study of the changes and attitudes of the state policy on higher education since 1990, and the trends of Mongolia's higher education policy during this period, based on Clark's theory of "triangle of higher education regulation" (1983), the state regulation has drastically changed in the last ten years. based on the analysis of policy documents and research interviews, it was intended to express its position.

Түлхүүр үгс: Дээд боловсрол, дээд боловсролын бодлого, дээд боловсролын чанар, дээд боловсролын зах зээл, дээд боловсролын маркетинг.

Keywords: Higher education, higher education policy, higher education quality, higher education market, higher education marketization.

Оршил

Энэ судалгааны онолын суурь үзэл нь Кларкийн дэвшүүлсэн төр, зах зээл, академик институци гэсэн “дээд боловсролыг зохицуулагч гурвалжин” (1983)-ны тухай үзэл баримтлал юм.¹

Монгол улсын дээд боловсролын бодлого 1990 оноос хойш чухам ямар чиг баримжаатай явж ирснийг онолын үүднээс судлах зорилго бүхий судалгааныасуултыг дэвшүүлэн Кларкийн зохицуулалтын гурвалжны тухай онолыг судалгааны үндсэн үзэл баримтлал болгон авч, дээд боловсролын тогтолцоог зохицуулагч төр, зах зээл, академик институт гэсэн гурван хүчний харилцааг шинжиллээ. Кларкийн үзсэнээр гурвалжны булан бүрт байрлаж байгаа хүчин зүйл тус бүрдээ нэг төрлийн туйлшралыг харуулж байгаа ба нэг хүч нь туйлшрахад нөгөө хоёр хүч нь минимум хэлбэрт ордог байна.² Ийм байдлаар гурвалжинд байгаа гурван хүчний нэгдэл нь их бага янз бүрийн зэрэгтэйгээр хосолсон байдаг. Тухайлбал, Америкийн дээд боловсролын хувьд зах зээлд суурилсан тогтолцоо давамгайлж туйлширсан байхад хуучин социалист орнуудын дээд боловсрол дан ганц төрийн зохицуулалттай байсан.

Энэ нийтлэлд Монголын дээд боловсролын бодлого 1990-2023 оны хооронд ямар чиг хандлагатай явж ирснийг төрөөс дээд боловсролын талаар баримталж ирсэн бодлогын баримт бичиг, түүнчлэн тухайн үеийн Боловсрол, Соёл, Шинжлэх ухааны яам, төрийн болон хувийн их дээд сургуулийн удирдах албан тушаалтнуудтай хийсэн ярилцлагын шинжилгээнд үндэслэн бодлогын гол чиг хандлага, тухайн үед тулгарч байсан хүндрэл бэрхшээлүүдийг тодорхойллоо.

Бодлогын баримт бичиг, ярилцлагын шинжилгээний үр дүнд тулгуурлан дээд боловсролын бодлогын чиг хандлагыг хоёр үе шат болгон хуваалаа. Үүнд:

Нэгдүгээрт, зах зээлийн баримжаатай болох шилжилтийн эхний үе, хоёрдугаарт, бэхжүүлэлтийн буюу бодлогын дахин чиглүүлэлтийн үе гэж ангилж үзлээ. Энэ хоёр үе шатанд хэрэгжиж байсан дээд боловсролын бодлогын чиг хандлага ямар шинж чанарыг агуулж буйг бодлогын баримт бичиг, мөн түүнчлэн ярилцлагуудаар тодотгон баталгаажуулж байгаа юм.

Эхний үе шатанд маркетингийн үйл явц үндсэн шинж чанар нь байсан бол дараах үе шатанд чанар, өрсөлдөх чадварт чиглэсэн агуулга давамгайлж байсныг судалгаа харуулсан юм. Маркетизаци гэдэг нэр томъёог анх 1992 онд

¹ Psychology 3, pp.77-101. www.QualResearchPsych.com

² Asian Development Bank. 2010. Roadmap for higher education Mongolia. technical assistance consultant's report: strengthening higher and vocational education project. Ulaanbaatar: Asian Development Bank.

Гареф Виллиамс хэрэглэсэн байна. Энэ нэр томъёоны талаар дээд боловсрол судлаач олон эрдэмтэд¹ өөр өөрсдийн тодорхойлолтыг өгч тайлбарласан байдаг.

Орчин үеийн нийгмийн өөрчлөлтөөс шалтгаалан дээд боловсролын үйлчилгээнд зах зээлийн зарчим эргэлт буцалтгүйгээр нэвтэрлээ гэдгийг эдгээр судлаачид маркетингийн тухай тодорхойлолтондоо хүлээн зөвшөөрсөн байна. Эдгээрийн дотроос Браун “маркетинг гэж зах зээлийн харилцаанд дээд боловсролын үйлчилгээг хүргэх зохион байгуулалт юм” хэмээн ерөнхийлөн тодорхойлсон нь миний илтгэлийн сэдэвт илүү тохирч байгаа юм. Мөн Дилийн тодорхойлолтонд нэгэн онцгой санаа агуулагдсан байгаа. Тэрээр дээд боловсролын хүрээнд маркетинг гэдэг ойлголт нь их сургуулиудыг илүү үр ашигтай, үр өгөөжтэй байлгах зорилгоор зах зээлийн механизмыг засгийн газраас зориудаар нэвтрүүлдэг бодлого юм гэжээ.

Энд Дил маркетингийн үйл явцад төр чухал үүрэг гүйцэтгэдэг болохыг онцолжээ. Маркетингийн үйл явцад хувийн дээд боловсролын байгууллага хөгжин буй болох, дээд боловсролыг санхүүжүүлэх үйл хэрэгт зах зээлийн механизмыг ашиглах, боловсролын удирдлагад менежерил арга барилыг нэвтрүүлэх зэрэг үйл ажиллагаа багтана.

Иймд энэ өгүүллийн хүрээнд маркетинг гэсэн ойлголтыг “зах зээлжих” гэж орчуулан хэрэглэх нь уг нэр томъёонд агуулагдаж байгаа “төрийн оролцоо”, “төрөөс явуулдаг бодлого” гэсэн санаанууд бүрэн дүүрэн илэрхийлэгдэхгүй байна хэмээн үзэж “маркетинг” гэсэн гадаад үгээр нь цаашид хэрэглэхээр шийдсэн болно. 1990 оноос хойшх дээд боловсролын зах зээлд хувийн сургуулийн эзлэх хувь эрчимтэй нэмэгдсэнээр төр дээд боловсролын зах зээлийг зохицуулах үүргээ чанар, өрсөлдөх чадварыг нэмэгдүүлэх уриан дор аажмаар өргөжүүлсээр байна.²

Хоёр. Зах зээлийн харилцаанд шилжих эхэн үеийн Монголын дээд боловсролын бодлого

1990 оноос хойш улс орны нийгэм, эдийн засгийн нөхцөл байдлаас улбаалан засгийн газрын зүгээс зах зээлд баримжаалсан маркетингийн бодлогыг бүх салбарт баримтлах шаардлага буй болсон их дээд сургуулиудад зах зээлийн механизм нэвтрэх нөхцөл бүрдсэн.³ Тэгвэл дээд боловсролын салбарын “маркетинг гэж зах зээлийн дамжлагад дээд боловсролын үйлчилгээг хүргэх зохион байгуулалт” бүхий үйл ажиллагаа ба энэ үйл явцад хувийн дээд боловсролын байгууллагын хөгжил, дээд боловсролыг санхүүжүүлэх үйл хэрэгт зах зээлийн механизмыг ашиглах, боловсролын удирдлагад менежерил арга

¹ Kwong, 2000:89; Lynch, 2006:3; Munene, 2008; Wedlin, 2008:143

² Боловсролын 2006-2015 онд хөгжүүлэх мастер төлөвлөгөө

³ 5.Дээд боловсролын санхүүжилт, суралцагчдын нийгмийн баталгааны тухай хууль, 2011. Улаанбаатар хот

барилыг нэвтрүүлэх зэрэг үйл ажиллагаа багтдаг байна. 1990-2023 оны хоорондох бодлогын баримт бичгүүдийг он дарааллаар нь авч үзэхэд эхний 10 гаран жилд дээд боловсролыг зах зээлийн эдийн засагт нийцүүлэх эрх зүйн үндэс суурийг тавихад чиглэсэн томоохон хууль эрх зүйн актуудыг боловсруулсан байдаг. Тухайлбал, 1991 оны Боловсролын хуулиар дээд боловсролыг зах зээлийн зарчимд шилжих суурийг тавьснаар энэ салбарт бүх түвшний засаглалын төвлөрлийг бууруулах, түүнчлэн хувийн хэвшлийг бий болгох, сургалтын төлбөрт шилжих суурийг тавьсан байдаг. Энэ хуулийг баталснаар төрийн их дээд сургуулиуд 1993 оноос эхлэн сургалтын төлбөрийг нэвтрүүлж эхэлсэн. Үүний дараа 1995 оны Боловсролын тухай хууль, анхны Дээд боловсролын тухай хууль батлагдан гарч, дээд боловсролын тогтолцоо Зөвлөлтийн загвараас цоо шинэ америк маягийн тогтолцоонд шилжсэн түүхтэй. 1995 оны Боловсролын тухай хууль нь их дээд сургуулиуд төсвөөс гадна судалгаа, сургалтын төлбөр, хандив, зээл, тусламжийн гэсэн олон талт санхүүгийн орлоготой байж болох боломжийг нээж өгсөн ба удирдлага, хүний нөөц, сургалтын хөтөлбөрийн агуулга зэрэг олон хяналтын төвлөрлийг сааруулж, институцийн эрх мэдлийг өргөжүүлсэн билээ.¹ Зах зээлд шилжих явцад нийгэм бүхэлдээ гэнэтийн өөрчлөлтөд хөтлөгдөж байсан нь байгууллага, хувь хүмүүс “соёлын өөрчлөлт гэж нэрлэж болохоор өөрсдийн суурь үзэл санаа, хэм хэмжээ, зан үйлээ өөрчлөх шаардлагатай”тулгарсан. Дээд боловсрол ч бүхэлдээ соёлын өөрчлөлтөд өртөж, шинэ тогтолцоо, шинэ сургалтын хөтөлбөр бий болгох шаардлагатай болсон тул дээд боловсролыг зах зээлийн тогтолцоонд шилжүүлэх маркетингийн үйл явц эхэлсэн.

1990-2000 оны хооронд Монгол улсын Засгийн газраас дээд боловсролын талаар гаргасан бусад бодлогын баримт бичгүүд нь 1990-ээд онд батлагдсан хууль тогтоомжуудыг голдуу дахин бататгаж байсан ч нэг талаас, боловсрол бол улс орны хөгжлийн гол тулгуур хэвээр байгааг онцлон, боловсрол нь эдийн засаг, нийгмийн хөгжлийг хурдасгах улс орны оюуны болон материаллаг баазыг бүтээн байгуулах суурь үндэс (Улсын их хурал, Боловсролын талаар баримтлах бодлого, Тогтоол 6, 1995; Улсын их хурал, Монгол улсын хөгжлийн үзэл баримтлал 1996-2020, Тогтоол 26) болохыг бүхэлд нь авч үзсэн байна.

1994-1998 оны Монгол улсын Засгийн газраас гаргасан Боловсролын мастер төлөвлөгөө нь дээд боловсролыг зах зээлийн чиг баримжаатай болгох, салбарт реформ, хувьчлалыг явуулах үндсэн чиглэлийг тодорхойлсноор энэ салбар зах зээлд нэвтрэх тууштай бодлого хэрэгжиж эхэлсэн. Энэ үед дээд боловсролын талаар баримталж ирсэн үндсэн долоон бодлогын баримт бичигт 1991 оны БНМАУ-ын Ардын Боловсролын хуульд анх суурь нь тавигдсан зах

зээлийн баримжаат дээд боловсролыг хөгжүүлэхэд чиглэсэн дараах нийтлэг санаанууд тусгалаа олсон байна ¹

Үүнд:

- Боловсролын салбарын бүх төвшинд удирдлагын төвлөрлийг сааруулах боломж олгосон.

- Удирдлагыг ардчилах, боловсролын байгууллагуудын бие даасан байдлыг хангах нөхцлийг бүрдүүлсэн.

- Хувийн өмч дээр суурилсан боловсролын байгууллага байгуулагдах эрх зүйн үндсийг анх тавьсан.

Сургалт төлбөртэй байж болох, төрийн өмчийн сургалтын байгууллагын санхүүжилтийн нэг эх үүсвэр сургалтын төлбөр байх эрх зүйн үндсийг тавьсан. Улмаар дараа дараачийн бодлогын баримт бичгүүдэд дээрх бодлогын нийтлэг үзэл баримтлалыг хэрэгжүүлэх зарчмын суурийг тавьж өгсөн. Үүнд:

- дээд боловсролын байгууллагыг хувьчлах
- мэргэжлийн боловсон хүчин бэлтгэх тогтолцоог хувь хүний сонирхол, нийгмийн хэрэгцээ, зах зээлийн эрэлтэд нийцүүлэн хөгжүүлэх
- суралцагчдад хөнгөлөлттэй нөхцлөөр зээл олгох асуудлыг хуульчлан
- дээд боловсролыг бүхэлд нь зах зээлийн системд шилжүүлэх чиг барих, сургуулийн бие даасан байдлыг бүх талаар дэмжин хөгжүүлэх
- их сургуулийн эзэмшил газрын хэмжээг тогтоон өгч цаашид өргөтгөх, сургуулийн хотхон үүсгэх нөхцөл бололцоог бүрдүүлэх удирдлагын төвлөрлийг сааруулахад шийдвэрлэх алхам хийж, боловсролын байгууллагын удирдах зөвлөлийн эрх үүргийг хуульчлах зэрэг зах зээлийн баримжаат шинэ нийгэмд шилжих өөрчлөлтийн үндсэн үзэл санааг дэвшүүлэн хэрэгжүүлж байжээ.

Гурав. Шинэ тогтолцоонд шилжих үеийн дээд боловсролд тулгарсан хүндрэл, төрийн бодлогын чиг хандлага

Шилжилтийн эхэн үед батлагдсан хууль тогтоомжууд нь төгс байгаагүй ба 1998, 2000 онуудад Боловсролын тухай, Дээд боловсролын тухай хуулиудад нэмэлт өөрчлөлтүүд хийгдсэн. Тухайн үеийн хүндрэлийг дараах гурван нийтлэг хэв шинжээр тодорхойллоо.

Нэгдүгээрт, шинэ тогтолцооны талаарх боловсон хүчний мэдлэг, туршлагын хомсдол.

Хоёрдугаарт, дээд боловсролын бодлогын импортын нөлөө.

¹ Davaa, S., P.Batrinchin, S.Altangerel, D.Dungerdorj and B.Bayartsetseg. 2005. Education sector development program 2: review of the Mongolian higher education sector Ulaanbaatar: Ministry of Education, Culture and Science.

Бодлого боловсруулагчдын эхний алхам нь Монголын дээд боловсролын тогтолцоонд олон улсын туршлагыг хөтөч болгон ашиглан, чухамхүү ямар санааг импортлон хэрэгжүүлэх вэ гэдэгт анхааран ажилласан юм. Гэвч гадаадын тогтолцоо нь төр засгийн хүлээж байсан шиг тийм ч хялбар импортлогдоогүй ба шинэ тогтолцоонд дасан зохицох урт замыг туулсан шалтгаан нь энэ салбарт урьдчилан ямар ч бэлтгэл хийгдээгүй, орон нутгийн өвөрмөц нөхцөл байдлыг зохих ёсоор үнэлэн тооцоогүйд оршиж байлаа. Дээд боловсролын зах зээлд шилжих үйл ажиллагаа нь 20 гаруй жил үргэлжилсээр байлаа. “Монголын боловсролын шинэчлэл нь 1990 оноос өмнө ч тэр, хойно ч тэр социалист болон хуучин социалист улсуудын туршлага, замналтай их төстэй юм. ...социализмын дараах үеийн шинэчлэлийн багц “нүүдэлч бодлого” нь өмнөх Зөвлөлтийн маягийн боловсролын тогтолцоог олон улсын боловсролын загвар болгон өөрчлөх зорилгоор олон улсын санхүүгийн байгууллагуудын боловсруулсан бодлого байсан юм. Энэ загварыг цөөн хэдэн тохиолдолд хүчээр тулгах шаардлага гарсан нь үнэн боловч зарим тохиолдолд олон улсын түвшнээс “хоцрон үлдэхээс” эмээн янз бүрийн арга замаар сайн дураараа зээлдэн хэрэгжүүлсэн билээ”.

Гуравдугаарт, төрийн сул оролцоо.

1990-2000 оны хооронд төрөөс боловсролын талаар баримтлах бодлогын баримт бичиг тун цөөн байсан ба тодорхой хэлбэл нийтдээ дээд боловсролд хамаарахуйц долоон бодлогын баримт бичиг байснаас шууд хамааралтай дөнгөж дөрвөн бодлогын баримт бичиг баталсан байсан ба эдгээрийн дотор тусгайлан дээд боловсролд зориулан хандсан гэвэл 1995 оны анхны Дээд боловсролын тухай хуулиас өөр баримт бичиг байсангүй. Энэ нь төр дээд боловсролын асуудалд харьцангуй сул хандаж байсны нэг нотолгоо гэж үзэж болно.

Дээд боловсролд үзүүлэх төрийн зохицуулалтын нөлөөг их сургуулийн бие даасан байдлыг илтгэх түүний засаглал, санхүү, сургуулийн дотоод менежмент, дотоод ба гадаад хамтын ажиллагаа, сургалтын хөтөлбөрийн агуулга ба сургалтын хөтөлбөрийн нийлүүлэлтийг тодорхойлох эрх чөлөөгөөр хэр хангагдсан байгаагаар нь тодорхойлж, зах зээл ба их сургуулийн харилцааг хэрэглэгчийн өсөлт, өрсөлдөөн, сургалтын хөтөлбөрийн нийлүүлэлтийн өөрчлөлтөөр илэрхийлнэ. Кларкийн зохицуулалтын гурвалжны онолоор Монголын дээд боловсролыг авч үзэхэд зах зээлийн баримжаатай болж байсан шилжилтийн эхний он жилүүдэд төр ба их сургуулийн хоорондын харилцаа нилээд сул, академик институтын бие даасан байдал эрчимтэй нэмэгдэх эрх зүйн орчин бүрдсэн, хөтөлбөрийн агуулга, нийлүүлэлтэд бие даасан байдал илүүтэй давамгайлж, сургуулиуд зах зээлээс санхүүгийн олон эх үүсвэрийг эрэлхийлсэн түүний хууль эрх зүйн нөхцөл хангагдсан, зах зээлд тун мэдрэмхий төлөвт оршиж байсныг бодлогын баримт бичиг, ярилцлагын шинжилгээ харуулж байна. Зохицуулалтын гурвалжинд хуучин ЗХУ-тай нэгэн эгнээнд оршихуйц байсан Монголын дээд

боловсрол энэ үед зах зээл ба академик институтын харилцаа зонхилсон байршил руу огцом шилжсэн байна. Энэ үед төрийн хяналт харьцангуй сул, бодлого тодорхойлогч нар зах зээлийн тухай мэдлэг, ойлголт тааруу байсан зэрэг шалтгааны улмаас дээд боловсролын зах зээлд эмх замбараагүй байдал асар хурдтай газар авч, стандарт бус дээд сургуулийн тоо хэт нэмэгдэж, дээд боловсролын чанарын тухай асуудал нийгмийн хэрэгцээг хангаж чадахгүй болж ирсэн нь зах зээл дангаараа дээд боловсролын асуудлыг зохицуулж чадахгүй байгааг харуулсан нь төрийн оролцоог нэмэгдүүлэх шаардлагыг бий болгосон байна.

Дөрөв. Төрийн бодлогын дахин чиглүүлэлт буюу Монголын дээд боловсролын бэхжүүлэлтийн бодлого хэрэгжилт, хүндрэл бэрхшээл

2000 оны эхэн үеэс эхлэн төрийн бодлогын гол чиглэл нь дээд боловсролын байгууллагын чанар, өрсөлдөх чадварыг сайжруулж, олон улсын жишигт ойртуулах чиг хандлагыг баримталж эхэлсэн. Засгийн газар дээд боловсролын тогтолцоог бэхжүүлэх, түүнийг зохицуулах хэрэгцээ шаардлагад нийцүүлэн илүү анхаарал хандуулж эхэлсэн байна. Бодлогын энэхүү шинэ хандлага, чиглэлийн өөрчлөлтийг дээд боловсролын шинэ үе шат эхэллээ хэмээн тооцож болох юм. Энэ үеэс эхлэн бодлогын баримт бичгүүдэд дээд боловсролын чанарыг сайжруулахад чиглэсэн нэмэлт өөрчлөлт, засвар хийгдэх замаар нөхцөл байдалд зохицуулалт хийж эхэлсэн. Бодлогын дахин чиглүүлэлтийн энэ арван жилд 1995 оны Боловсролын тухай, Дээд боловсролын тухай хуулиудыг хүчингүй болгон 2002 оны Боловсролын тухай, Дээд боловсролын тухай хуулийг шинэчлэн баталсан. 2002 оны Боловсролын хуулинд 2003, 2006, 2008, 2009 онуудад, Дээд боловсролын хуулинд 2006, 2008 онуудад нэмэлт өөрчлөлтүүд хийгдэж, эдгээр эрх зүйн баримт бичгийн хүрээнд Засгийн газрын тогтоол, журмууд, үйл ажиллагааны хөтөлбөрүүд батлагдаж байлаа. Нэг үгээр хэлбэл, 2002 оноос хойшх арван жилд дээд боловсролын түүхэнд байгаагүйгээр олон тооны бодлогын баримт бичгийг төрөөс батлан гаргасан байна. Боловсролын тухай шинэ хууль батлагдсанаар төр өөрийн эрх мэдлийг дахин зарлаж, дээд боловсролын засаглал, хөтөлбөрийн асуудлыг илүү хяналтанд оруулав. Үүний жишээ нь төрийн их дээд сургууль, коллежийн захирлын томилгоог Боловсролын яамны эрх мэдэлд хуваарилсан явдал байв

Дээд боловсролын талаарх бодлогын баримт бичгүүд нь өмнөх 10 жилийн үед хурсан хүндрэл бэрхшээлийг давуу тал болгож эерэгээр чиглүүлэх санаануудыг тусгах, тэдгээрийг хэрэгжүүлэхэд чиглэсэн чиг баримжааг илэрхийлж байлаа. Үүнд:

- дээд боловсролын салбарт хийгдэж буй шинэчлэлийг эрчимжүүлэх, Өөрчлөлтийн бодлого нь Засгийн газрын болон чиглэлийн яамны тогтоол, хөтөлбөрт (Монголын боловсролыг 2006-2015 хөгжүүлэх мастер

төлөвлөгөө, Боловсролын үндэсний хөтөлбөр 2010, Засгийн газрын 2008-2012 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөр)-т тусгалаа олж байв. Хамтарсан засгийн газрын (2008-2012) үед дээд боловсролын реформыг эхлүүлж, чанаргүй сургуулиудыг нэгтгэх, хамтатгах, татан буулгах замаар төрийн их сургуулийн бүтцийн өөрчлөлтийн үйл явцын санаачилгыг эхлүүлсэн юм. Уг реформын зорилго нь “их дээд сургуулийн тоог бус чанарыг эн тэргүүнд тавих, шинэ стандартыг тогтоон чанарыг дээшлүүлэхэд” оршиж байлаа.

- дээд боловсролын байгууллагын сургалтын чанарыг сайжруулах, өрсөлдөх чадварыг дээшлүүлэх. Сургалтын хөтөлбөрийн хувьд Боловсролын хуульд зааснаар сургалтын хөтөлбөрийг магадлан итгэмжлэх болж, чиглэлийн яам шинэ хөтөлбөрт зөвшөөрөл өгөх мөн түүнчлэн боловсролын стандартуудыг боловсруулах, бүртгүүлэх зэрэг хяналтын тогтолцоог бий болгосон ба эдгээр бодлогын үндсэн зорилго нь хөтөлбөрийн чанарын баталгааг хангахад чиглэсэн байв. Стандартчилах үйл явц нь бакалаврын хөтөлбөрийн стандартчилал, магадлан итгэмжлэл, аттестатчилал, сургуулийн хөтөлбөр батлах, үнэлэх замаар явагдахаар зохицуулагдсан байна. Ялангуяа яамнаас гаргасан чанарын шалгуурын дагуу зохион байгуулагддаг байгууллагын аттестатчилал нь их дээд сургуулийн чанар, өрсөлдөх чадварыг дээшлүүлэх зорилготойгоор сайн дурын үндсэн дээр явагддаг байсан магадлан итгэмжлэлээс илүү үр дүнтэй хэмээн оролцогчид бүгд санал нэгтэй байсан. Энэ нь төр, академик институт, зах зээлийн гурвалжин харилцаанд өөрчлөлт орж, төрийн эрх мэдэл давамгайлж эхэлсний тод жишээ байв.

- олон улсын жишигт хүрэх нөхцлийг буй болгох. Тухайлбал, 2008 онд дэвшүүлсэн Монгол улсын Мянганы хөгжлийн зорилтод суурилсан үндэсний хөгжлийн цогц бодлогод 2021 он гэхэд олон улсын жишигт нийцсэн боловсролын тогтолцоонд шилжих тухай бодлогыг чухалчлан заажээ. Дээрх чиг хандлага бүхий бодлогын хүрээнд их дээд сургуулийн хөтөлбөрийн магадлан итгэмжлэлийг эхлүүлж, байгууллагын аттестатчиллыг хийх үйл ажиллагааг зохион байгуулах, олон улсын жишигт хөтөлбөрийн агуулгыг ойртуулах зорилгоор дээд боловсролын сургалтын байгууллагад тавигдах нийтлэг шаардлага, стандарт, норм, нормативыг эрчимжүүлэх, олон улсын, бүсийн магадлан итгэмжлэлтэй хамтран ажиллах, зэрэг олгох сургалтанд багц цагийг хэрэглэх зэрэг шийдвэрүүдийг эхлэх журмуудыг чиглэлийн яам гарган хэрэгжүүлж байна. Дээд боловсролын чанар, өрсөлдөх чадварыг сайжруулах үндсэн бодлогын нэг нь багш, оюутны ур чадварыг дээшлүүлж олон улсын түвшинд ойртуулахад оршиж байгааг Засгийн газрын 2008-2012 үйл ажиллагааны хөтөлбөрт зааснаар гадаадын шилдэг их дээд сургуулиудад төрийн сангийн зээл, тэтгэлгийн дэмжлэгтэйгээр суралцуулах чиглэлийг дэмжиж ирсэн.

- хөдөлмөрийн зах зээлийг зохицуулах.

Сүүлийн арван жилд дээд боловсролын талаар төрөөс баримтлах бодлого нь зөвхөн дээрх бодлогоор хязгаарлагдаагүй мөн хөдөлмөрийн зах зээлийг хуулийн хүрээнд зохицуулахад чиглэгдэж байв. Тэргүүлэх зэргийн мэргэжлийн жагсаалтыг гаргаж, эдгээр мэргэжлийг сонгосон элсэгчдийг санхүүгийн дэмжлэгээр урамшуулах бодлого баримталснаар нийгэмд өндөр хэрэгцээтэй байгаа мэргэжлийн эрэлт хэрэгцээг нэмэгдүүлэхэд түлхэц өгч байлаа. Их дээд сургууль төгсөгчдийн тоо нь хөдөлмөрийн зах зээлд байгаа ажлын байрны тоо хэмжээнээс хэт давсан байна” гэж тодорхойлсон байдаг. Энэ хүндрэл, гажуудлыг залруулах зорилгоор Засгийн газар элсэлт, сургалтын хөтөлбөрийн нийлүүлэлтийг зохицуулах үүргээ чангатгаж ирсэнийг Засгийн газраас гаргасан баримт бичгүүд илтгэж байна (Боловсролын 2006-2015 онд хөгжүүлэх мастер төлөвлөгөө, Засгийн газрын 2008-2012 үйл ажиллагааны хөтөлбөр, Боловсролын үндэсний хөтөлбөр 2010-2021, Дээд боловсролын шинэчлэлийн зураглал 2010-2021). Сүүлийн 10 гаруй жилд Засгийн газрын сургалтын хөтөлбөр зохицуулалтанд гүйцэтгэх үүрэг нь нэмэгдэж ирсний нэг жишээ нь 2006 оноос хойшх тэргүүлэх зэргийн мэргэжлийн жагсаалтыг яамнаас баталж ирсэн явдал юм. Ингэснээр төр хөдөлмөрийн зах зээлийн эрэлт хэрэгцээг зохицуулах оролдлого хийж байгаа бөгөөд их дээд сургуулиудын зах зээл, элсэгчдийн мэргэжил сонголтонд тодорхой хэмжээгээр нөлөөлсөөр ирлээ. Учир нь төрөөс эдгээр мэргэжлийг сонгон суралцаж байгаа оюутнуудад тэтгэлэг өгөх замаар улс оронд шаардлагатай салбарын хүний нөөцийг бүрдүүлэхэд чухал үүрэгтэй байдаг. Гэхдээ энэ бодлого хэрхэн нөлөөлж байгаа талаар ямар нэгэн судалгаа хийгдээгүй байна. 2001-2023 оны хооронд батлагдсан дээд боловсролын талаарх төрийн бодлогын баримт бичгүүдэд их дээд сургуулиудын чанар, өрсөлдөх чадварыг чухалчлах шаардлагатай байна. Аттестатчиллын хүрээнд “төрийн их дээд сургуулиас эхлэн жинхэнэ цэвэрлэгээ хийгдсэн”, “олон ч сургуулиуд аттестатчиллын шаардлагыг хангаагүй тул хаалгаа барьсан юм. Ийнхүү сүүлийн 10 гаран жилийн бодлогын дахин чиглүүлэлт нь Монголын дээд боловсролыг академик институтээс илүүтэй төр, зах зээл гэсэн хоёр хүч зохицуулж ирснийг харууллаа. Энэ үед төр өөрийн эрх мэдлээ дахин баталгаажуулж эхэлсэн боловч тэр хэрээр институтын бие даасан байдал улам суларсан байна. Гэхдээ төр зах зээлийг антитезис зүйл гэж үзээгүй харин ч бусад орны адилаар дээд боловсролыг үндэсний эрх ашигт чухал байр суурь эзлэх салбар хэмээн хүлээн зөвшөөрч аль болох зах зээлд түшиглэсэн дээд боловсролын тогтолцоог хөгжүүлэхийг эрмэлзэж байгаа юм. Төр ингэж эрчимтэй оролцох болсон бодлогын үндсэн зорилго нь дээд боловсролын чанарыг сайжруулах, дэлхийн түвшинд ойртуулах, их дээд сургуулийн өрсөлдөх чадварыг дээшлүүлэхэд чиглэгдэж байгаад оршдог гэж тайлбарладаг.

Дүгнэлт

Монголын дээд боловсролын хувьд, эхний үе шатанд явагдсан маркетингийн бодлого нь зорилготой хийгдсэн үйл явц гэхээсээ илүүтэй сонголтгүй сонголт байснаараа онцлог юм. Өөрөөр хэлбэл, барууны орнуудад, тухайлбал Англи, АНУ зэрэг хөгжсөн орнуудад, маркетингийн бодлого нь неолиберал үзэл санаанд суурилан системтэйгээр, төлөвлөгөөтэй явуулж ирсэн зорилготой стратеги байсан бол Монголын хувьд энэ нь гадаад ертөнцийн зайлшгүй нөлөөнд хийгдсэн хариу үйлдэл байв. Тиймээс ч нийгэмд гарсан гэнэтийн өөрчлөлт хийхэд нийтээрээ мэдлэг, туршлага дутаж, төрийн оролцоо суларснаас бодлогын импортын нөлөөнд хэт автаж байсан нь суурь бэрхшээлийг буй болгосон. Зах зээлийн чиг баримжаатай дээд боловсролд шилжих тэр үетэй харьцуулахад сүүлчийн үе шатанд төрөөс дээд боловсролыг санхүүжүүлэх цар хүрээ нь төдийлөн нэмэгдээгүй ч төвлөрсөн бодлогын хүрээнд төр, академик институтын үйл ажиллагаанд хөндлөнгөөс оролцох нь нэмэгдэж, энэ оролцоогоороо хэрэглэгчийн сонголт, өрсөлдөөнд нөлөөлөхүйц хууль, журам гарган дээд боловсролын зах зээлийг зохицуулах оролдлогыг нэлээд хийж ирсэн байна. Энд сургалтын хөтөлбөрийн хяналт, аттестатчилал, сургуулийн засаглалд оролцох, оюутны тэтгэлэг олгох зэрэг олон жишээг хэлж болно. Гэсэн хэдий ч хэлбэр, агуулгын зөрүү дээд боловсролын байгууллагуудад түгээмэл илэрч, хөдөлмөрийн зах зээл, нийгмийн хэрэгцээг хангах эрэлт, нийлүүлэлтийн зөрүүг даван туулах цаг хугацаа шаардсан хүндрэлүүд үргэлжилсээр байна. 1990 оноос хойш төр, зах зээл, институци гэсэн гурван хүч нь зогсонги байдалд байсангүй хоорондын байнгын харилцан үйлчлэлд байсаар ирсэн боловч сүүлийн арав гаруй жилд төрийн зохицуулалт эрс нэмэгдэж иржээ. “Кларкийн зохицуулалтын гурвалжин” хэмээн онолын байр сууринаас шинжлэн үзэхэд их сургуулийн бие даасан байдал, академик эрх чөлөөний асуудал буурах хандлагатай болсон байна. Энэ гурвалжны онолоор шилжилтийн эхэн үед зах зээл, институци гэсэн хоёр хүчин зүйл давамгайлж байсан бол хоёр дах үе шатанд төрийн оролцоо нэмэгдэж, илүү давамгайлж, харин зах зээлийн хүч төрийн оролцоотойгоор зохицуулагдах чиглэлийг олж, институцийн хүч нь тодорхой хэмжээгээр суларсан. Иймээс Монголын үндэсний их сургуулиудыг хөгжүүлэхэд төрийн хэт хяналттай зохицуулалт бус харин төрийн чиглүүлэгч үүрэг хэрэгтэй байгаа бөгөөд тэдэнд бие даасан байдал илүү дутагдаж байгаа тул дээр дурдсан гурван хүчний нэгдэл нь аль болох тэнцвэртэй зохицуулалтын түвшинд байх эрх зүйн үндэслэлийг буй болгох нь дэлхийн тэргүүлэгч их сургуулиудын түвшинд ойртох боломжийг нэмэгдүүлэх болно.

Эх сурвалж:

1. Монгол Улсын Үндсэн хууль. 1992. Улаанбаатар, Улсын их хурал.
2. Боловсролын тухай хууль. 2002. Улаанбаатар: Улсын их хурал.

3. Дээд боловсролын тухай хууль. 2002. Улаанбаатар: Улсын их хурал
4. Дээд боловсролын шинэчлэлийн зураглал 2010-2021. Боловсрол, соёл, шинжлэх ухааны яам. 2010. Улаанбаатар
5. Дээд боловсролын санхүүжилт, суралцагчдын нийгмийн баталгааны тухай хууль, 2011. Улаанбаатар
6. Монголын боловсролын 2006-2015 онд хөгжүүлэх мастер төлөвлөгөө, 2006. Улаанбаатар
7. Asian Development Bank. 2008. Evaluation study. Mongolia: educationSector. Operations Evaluation Department, ADB
8. Asian Development Bank. 2010. Roadmap for higher education Mongolia. technical assistance consultant's report: strengthening higher and vocational education project. Ulaanbaatar: Asian Development Bank.
9. Braun V. & Clarke V., 2006. Using thematic analysis in psychology. Qualitative Research in
10. Psychology 3, pp.77-101. www.QualResearchPsych.com
11. Bray, M. and Borevskaya, N. 2001. Financing education in transitional societies:
12. Davaa, S., P.Batrinchin, S.Altangerel, D.Dungerdorj and and B.Bayartsetseg. 2005. Education sector development program 2: review of the Mongolian higher education sector Ulaanbaatar: Ministry of Educaiton, Culture and Science.

---o0o---

ТӨРИЙН ТУСГАЙ БАЙГУУЛЛАГЫН ХҮНИЙ НӨӨЦИЙН МЕНЕЖМЕНТ БА “Z” ҮЕ

HUMAN RESOURCE MANAGEMENT OF SPECIAL STATE INSTITUTIONS GENERATION Z

Г. Мөнх-Эрдэнэ

Сургалт, судалгааны 403 дугаар анги-

*Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн албаны сургуулийн
магистрант, ахлах дэслэгч*

Товч агуулга: Төрийн тусгай байгууллагад ажиллаж байгаа Шинэ “Z” үеийнхэн болох 18-25 насны алба хаагчдаас тэднийг тогтвортой ажиллах хэрэгцээ шаардлагыг тодорхойлохыг дурдсан болно.

Abstract: It is mentioned that the New "Z" generation, 18-25-year-old employees working in special state organizations, will determine their needs for stable work.

Түлхүүр үгс: Z үе, Миллениал үе, Глобальчлагдсан, Төрийн тусгай алба хаагч

Keywords: Generation Z, Millennials, Globalized, Civil Servants

Хүний нөөцийн бодлого нь байгууллагын ажлын байр, албан тушаалд ажилтнуудыг сонгон шалгаруулах, тохирсон ажил, албан тушаалд ажиллуулах, хөдөлмөрлөх таатай нөхцөлөөр хангах, ажилтны хөдөлмөрийг зөв хуваарилан ажлын бүтээмжийг нэмэгдүүлэх, түүнд тохирсон цалин хөлс, шагнал урамшуулал олгох, хариуцлага тооцох, сургаж хөгжүүлэх, нийгмийн асуудлыг хэсэгчлэн болон бүрэн хөнгөлөлттэй байдлаар шийдвэрлэх, тогтвор суурьшилтай ажиллуулах, цаашид байгууллагын хүний нөөцийн үйл ажиллагаанд баримтлан ажиллах чиглэлийг тогтоох явдал юм¹.

Хүний нөөцийн менежментийн гол зорилго нь ажилтнуудын авьяас чадвар, нөөц боломжуудыг нээн илрүүлж хөгжүүлэх, хүмүүсийг санаачилгатай ажиллахад уриалан дуудах, байгууллагын өмнө тавигдсан зорилгыг биелүүлэх хүсэл эрмэлзэлтэй байх орчин нөхцөлийг бүрдүүлэх, чадварлаг мэргэшсэн

¹ Цэнд, Н. Менежмент.-Уб., 2013. 134 дахь тал.

хүмүүсийг өөртөө татах, тэднийг тогтоон барих, ажилтан бүрийн хувийн чадварыг бүрэн нээж, оновчтой ашиглахад чиглэгдэнэ.

Тусгай алба хаагчид төрийн тусгай чиг үүргийг хэрэгжүүлэх онцгой эрх олгогдсон онцлогтой учраас энэ шаардлага төрийн тусгай алба хаагчийн хувьд тэргүүлэх шаардлагын нэг юм¹.

Төрийн тусгай болон үйлчилгээний албан хаагчдын тооны өөрчлөлт төрийн нийт албан хаагчдын 10 орчим хувийг төрийн тусгай албанд ажиллагчид эзэлж байна. Төрийн тусгай албанд ажиллагчдын тоо 1996 онд 23.9 мянга байсан бол 2000- 2004 онд 23.0 мянга хүрсэн бол түүнээс хойш аажим нэмэгдсээр 2017 онд 37.4 мянгад хүрсэн байна. 1 гэсэн судалгаа байгаа энэ тоо өсөх хандлагатай ч буцаад ажлаас гарах чөлөөлөгдөх байдал ихсэж байгаа нь төрийн тусгай байгууллагад тулгамдаж буй асуудлуудын нэг юм.

Төрийн тусгай алба хаагчийн нийгмийн баталгаа муу, цалин хөлс муу, ажлын ачаалал их, удирдлагаас ирж буй дарамт шахалтаас хамааран шинээр томилогдож буй алба хаагчдын ихэнх хувь хамгийн удаандаа 3 жил хугацаанд төрийн тусгай байгууллагад ажилладаг. Энэ нь шинэ залуу “Z” үеийнхэнд тохирсон хүний нөөцийн бодлого төлөвлөх, тухайн насныхан тохирсон хүний нөөцийн менежмент шаардлагатай гэдгийн харуулах үүднээс энэхүү судалгааг хийхийг зорилоо².

Ихэнх сурвалжуудын тодорхойлсноор Z үеийнхэн хэмээх ойлголтод ерөнхийд нь 1995-1997 оноос 2010-2015 оны хооронд төрсөн буюу ойролцоогоор 10-25 настай залуусыг хамааруулж ойлгодог. Улс орон бүрийн туулж өнгөрүүлсэн түүх, нийгмийн байдал харилцан адилгүй тул үеэр ангилах ангилал 2-5 жилийн хооронд хэлбэлзэх нь бий. Бидний амьдарч буй яг одоогийн цаг мөчид Z үеийнхэн бол эдийн засагт оруулж буй хувь нэмэр нь хурдацтай өсөж яваа дараагийн үеийн удирдагч манлайлагчид юм. Жишээ нь, 2030 онд зөвхөн АНУ-д гэхэд энэ үе нийт ажиллах хүчний 30 хувийг бүрдүүлнэ гэсэн тооцоо бий. Учир нь Z үеийнхэн туршлагаас илүү ур чадварыг илүүд үзсэн, зоримог, өөдрөг шинж чанартай бөгөөд энэ нь тэднийг эдийн засгийн хувьд бие даасан, хараат бус байр суурьтай болох хүсэл эрмэлзлийг нэмэгдүүлж, улмаар ажлын байран дээр эрт гарахад нөлөөлдөг ажээ.

¹ Отгонбаяр, Н. Менежмент.-Уб., 2007. 105 дахь тал.

² Үндэсний статистикийн хороо 2017 оны судалгаа

МОНГОЛ УЛСАД:

Монгол улсын жишээн дээр хийгдсэн "Монголын нийгмийн үеийг тодорхойлох судалгаа" гараад тун удаагүй байгаа билээ. Уг судалгааны тайланд Монголын нийгмийн үеүдийг дараах байдлаар ангилсан байна:

- Социалист үеийнхэн (1964 оныг хүртэл)
- Завсрын үеийнхэн (1965-1982 оны хооронд)
- Шилжилтийн үеийнхэн (1983-1994 оны хооронд)
- Шинэ үеийнхэн (1995 оноос хойш)

Тайланд Шинэ үеийнхнийг (Z үе) тодорхойлохдоо:

"Хувь хүний эрх чөлөөний мэдрэмж өндөртэй, либерал үзэлтэй, төр болон намд итгэдэггүй, институтэд биш өөртөө илүү итгэдэг, бусад үеүдтэй харьцуулахад хамгийн их дижитал, сошиал хэрэглээтэй байна. Тэд бусад үеүдтэй харьцуулахад үзэл бодлын хувьд илүү баруунжсан, глобалчлагдсан байна." гэжээ.

Уг тодорхойлолтоос харахад Монголын Шинэ үеийн чиг хандлага, шинж байдал олон улсын тодорхойлж буй Z үеийнхэнтэй тун адилхан байгаа юм¹.

2.Z ҮЕИЙНХЭН ЯМАР ОНЦЛОГТОЙ ВЭ?

Өмнөх үеийнхний шийдэх гол асуудал нь энх тайван, үйлдвэрлэл, сансар судлал байсан бол Z үеийнхний анхаарлын төв нь хиймэл оюун, machine learning, сансрын аялал болон өөрчлөгдөж байна. Энэ чиг хандлагаа дагаад тэд илүү чөлөөт сэтгэлгээтэй, сонгогдохоос илүүтэй сонгоход анхаарлаа хандуулдаг болжээ. Х болон Миллениал үеийнхэн тогтвортой ажлын байр, ажил амьдралын тэнцвэрийг чухалчилдаг байхад тэдний хувьд ажлын байр тогтвортой байх үгүй нь тийм ч сонин биш. Учир нь Z үеийнхэн өрсөлдөөнд дуртай, шинийг эрэлхийлдэг учир сонирхолтой бөгөөд цалин сайтай ажлын байрыг л чухалчлах болсон байна. Ур чадвар, өөртөө болон ирээдүйдээ итгэх итгэл, өөдрөг зан тэдний онцлог.

3.СУДАЛГААНЫ ХЭСЭГ:

Төрийн тусгай байгууллагад ажиллаж байгаа шинэ залуу “Z” үеийнхний ажлын байрны хэрэгцээ шаардлагыг тодорхойлох тэдэн тохирсон хүний нөөцийн менежментийг төлөвлөх, нийгмийн баталгаа болон тэдний ажлын байрны

¹ <https://unread.today/c/random-genz-entertainment>

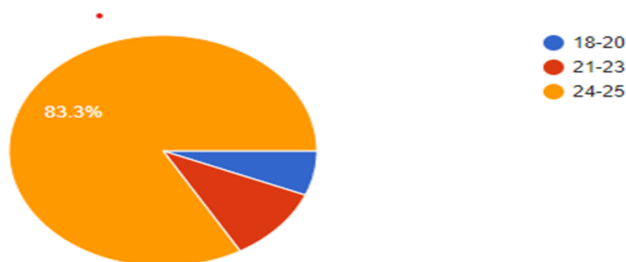
тогтвортой байдлыг хангах зорилгоор энэхүү судалгааг түүврийн аргаар төрийн тусгай байгууллагад ажиллаж байгаа 18-25 насны залуучуудаас авсан болно¹.

СУДАЛГААНЫ ХУРААНГУЙ

Судалгааг 18-25 насны төрийн тусгай байгууллагын 52 алба хаагчаас Google forms ашиглан авсан болно. Судалгааны хураангуйг танилцуулъя.

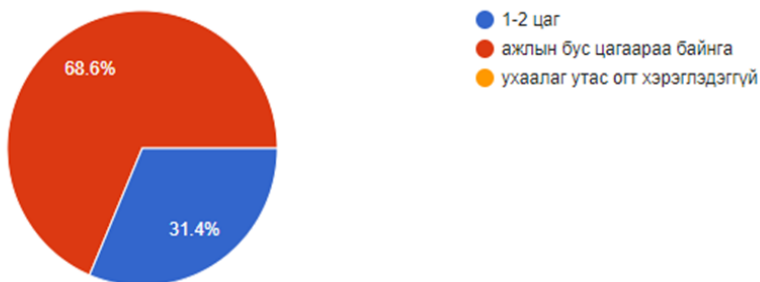
1. Таны нас

48 хариулт

2. Та өдөрт гар утсанд хэр цагийг зарцуулдаг вэ?

51 хариулт

¹ Үндэсний статистикийн хороо 2017 оны судалгаа

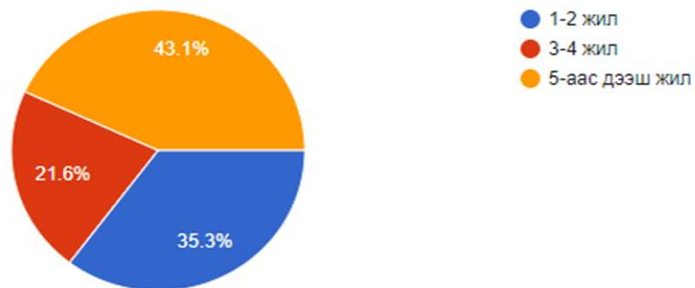
3. Ажлын цагаар ажлын шаардлагаар гар утас хэрэглэх тохиолдол тулгардаг уу ? [Хуулах](#)

51 хариулт

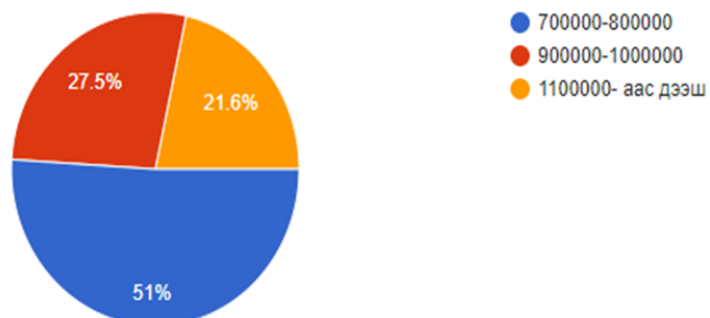
4. Та төрийн тусгай байгууллагад хэдэн жил ажилласан бэ?

51 хариулт

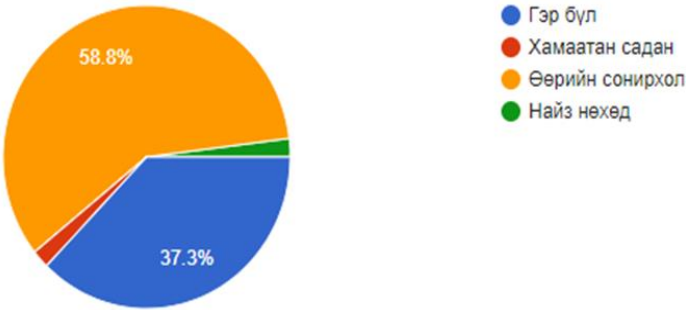
5. Таны цалингийн хэмжээ

51 хариулт

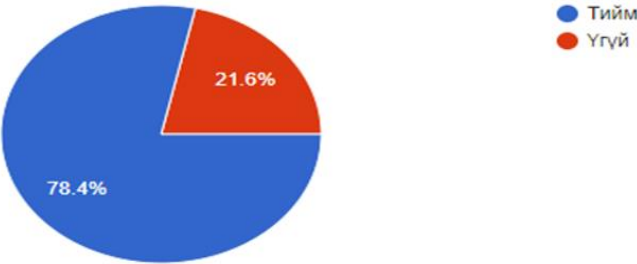
6. Таныг төрийн тусгай байгууллагад ажилд ороход хэн илүү нөлөөлсөн бэ?

51 хариулт

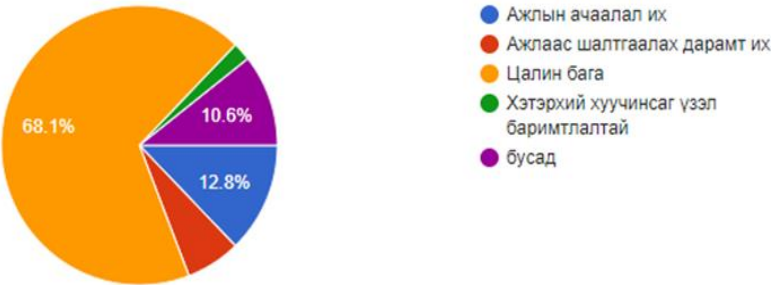
7. Та төрийн тусгай байгууллагад ажиллаж байгаа ч гэсэн ажлаас чөлөөлөгдөх хүсэл төрж байсан уу?

51 хариулт

8. Тийм бол яагаад ажлаас гарах хүсэлтэй байна вэ?

47 хариулт

9. Төрийн тусгай байгууллагад удаан тогтвортой ажиллахын тулд юу хэрэгцээ шаардлагатай байна вэ? /өөрийнхөө бодлыг нөхөж бичнэ үү/

 Хуулах

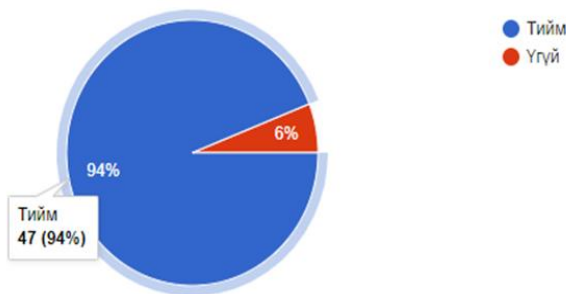
38 хариулт

10. Та төрийн тусгай байгууллагын алба хаагч гэдэгээрээ бахархал төрдөг үү

 Хуулах

50 хариулт

Дүгнэлт

Судалгаанаас авч үзэхэд шинэ үе болох Z үеийнхэн бол техник технологийн үеийн гэж нэрийдэж болон энэ үеийн залуучууд анхаарал төлөвлөрүүлэлт хамгийн дээд талдаа 10 секунд байдаг гэсэн судалгаа байдаг нэг бодлын техникийн боолууд гэж хатууханаар хэлж болно.

Төрийн тусгай албанд өөрийн сонирголоороо ордог ч хамгийн ихдээ 3-5 жил ажиллаж байна. Ажлаас гарах гол шалтгаан нь цалингийн хэмжээ бага, ажлын ачаалал, дарамт шахал гэх мэт хүчин зүйлс нөлөөлсөн байна.

Шинэ үеийн залуучууд ажлын байранд түрэн орж ирсэн ч тухайн ажлын байранд дээр ажиллах тогтвортой байдал дутагдалтай байна.

Энэ үеийн залууст тохирсон хүний нөөцийн урт удааных биш харин богино хугацааны хөтөлбөр боловсруулах тэдэнд тохирсон хүний нөөцийн

менежментийг бий болгох шаардлагатай байгаа нь ганц төрийн тусгай байгууллагад ч биш өөр салбаруудад бас нэн шаардлагатай гэж үзэж байна.

18-25 насны залуучуудын сэтгэлзүйн байдлыг түргэвчилсэн байдлаар авч үзэхэд дийлэнх нь сэтгэл санааны байдал тогтворгүй, сэтгэл гутранги үзэл ихтэй, өдөрт маш олон төрлийн зан төлөв гаргаж байдгаараа бусад үеийнхнээс ялгарч байна.

Үүнээс үзэхэд аливаа асуудлыг сэтгэлийн хөөрлөөр шийддэг нь төрийн тусгай байгууллагад ажиллахад тохиромжтой эсэх нь тодорхойгүй.

Санал

Z үеийнхэнд тохирсон тэдний сэтгэл зүйн онцлогт тохирсон хүний нөөцийн хөтөлбөрийн боловсруулахад нэн шаардлагатай байна.

Ашигласан материал

1. Цэнд, Н. Менежмент.-Уб., 2013. 134 дахь тал.
- 2.Отгонбаяр, Н. Менежмент.-Уб., 2007. 105 дахь тал.
- 3.Үндэсний статистикийн хороо 2017 оны судалгаа
4. <https://unread.today/c/random-genz-entertainment>
- 5.Үндэсний статистикийн хороо 2017 оны судалгаа

---o0o---

ОЮУТАН ТӨВТЭЙ СУРГАЛТЫН АРГА БАРИЛЫГ ХҮН ТӨВТЭЙ ОНОЛТОЙ ХОЛБОХ НЬ

A PERSON-CENTERED THEORY WITH A STUDENT-CENTERED TEACHING METHOD CONNETING

С.Бямба-Эрдэнэ

Дотоод хэргийн их сургуулийн

Эрх зүй, нийгмийн ухааны сургуулийн багш, ахлах дэслэгч

Хураангуй: Багш хүн оюутан төвтэй сургалтын арга барилыг сайн эзэмшихийн тулд хүн төвтэй онолыг эзэмшсэн байх ёстой. Хүн төвтэй онолыг эзэмших нь багш хүний хувьд чухал юм. Орчин үед багш төвтэй сургалтын арга барилаас татгалзаж, оюутан төвтэй сургалтын арга барилд шилжсэн. Өнөөдөр багш нар оюутнуудаа илүү сайн ойлгохын тулд хүн төвтэй онолыг ашиглах ёстой.

Түлхүүр үгс: Эрдмийн эрх чөлөө¹, суралцагч², багшийн³ хөгжил⁴;

Abstract: In order to master student-centered learning, a teacher must have a mastery of person-centered theory. Mastering person-centered theory is important for teachers. In modern times, the teacher-centered teaching method has been abandoned, shift to a student-centered learning approach. Today, teachers must use person-centered theory to better understand their students.

Keywords: Academic freedom, student, teacher development.

¹ Монгол Улсын Дээд боловсролын тухай хуулийн 5 дугаар зүйлд Дээд боловсролын сургалтын байгууллага үйл ажиллагаандаа баримтлах 4 зарчмыг хуульчилсан байдаг. Мөн хуулийн 5.1.1 дэх хэсэгт “эрдмийн эрх чөлөөг эрхэмлэх” гэж заажээ.

² Монгол улсын Дээд боловсролын тухай хууль, УБ., 2023 он., 4 дүгээр зүйлийн 4.1.2 дахь хэсэгт “...Дээд боловсролын сургалтын байгууллагын суралцагч” /цаашид “суралцагч” гэх/ гэж дэд бакалаврын болон бакалаврын хөтөлбөрөөр суралцагч оюутан, магистрын хөтөлбөрөөр суралцагч магистрант, докторын хөтөлбөрөөр суралцагч докторантыг...” хэлнэ. <https://legalinfo.mn/mn/detail?lawId=16759959041191>;

³ Монгол улсын Багшийн хөгжлийг дэмжих тухай хууль, УБ., 2018 он, мөн хуулийн 3 дугаар зүйлийн 3.1.1 дэх хэсэгт “багш” гэж Боловсролын тухай хуулийн 44 дүгээр зүйлд заасан эрх эдэлж, үүрэг хүлээж байгаа этгээдийг” гэж заасан;

⁴ Монгол улсын Багшийн хөгжлийг дэмжих тухай хууль, УБ., 2018 он, мөн хуулийн 3 дугаар зүйлийн 3.1.2 дахь хэсэгт “багшийн хөгжил” гэж багшийн мэдлэг, арга зүй, ур чадвар, боловсролоо дээшлүүлэх тасралтгүй үйл явцыг” гэж заажээ. <https://legalinfo.mn/mn/detail/13532>;

ҮНДСЭН ХЭСЭГ:

Онол бол аливаа шинжлэх ухааны болон оюуны хөгжлийн суурь юм¹.

Орчин үеийн хүн төрөлхтний хөгжилд шинжлэх ухааны ололт амжилт маш том үүрэг гүйцэтгэсэн байдаг. Бид мэдээллийн эрин зуунд амьдарч байна. Шинжлэх ухааныг орчин үед нийгмийн болон байгалийн гэж ангилдаг. Байгалийн шинжлэх ухааны нэг салбар болсон мэдээллийн технологийн шинжлэх ухааны нэг судлагдахуун болсон интернэт сүлжээ дээр жишээ авахад бид интернэтийн тусламжтайгаар дэлхийн өнцөг булан бүрээс хүссэн цахим орчноор дамжуулан хүссэн сургуульдаа суралцах, дэлхийн мэдээ, кино, дуу хөгжим, бичлэг, худалдаа наймаа, арилжаа гэх мэт бүх төрлийн хүссэн мэдээллээ олж авахаас гадна алс хол байгаа иргэдтэй дэлхийн хаанаас ч холбоо барих боломжийг олгодог гээд бичээд байвал маш их зүйл бий. Интернэт бол шинжлэх ухааны ололт, амжилтын дөнгөж нэг хэсэг нь билээ.

Нийгмийн хөгжлийн суурь онол болох иргэншлийн буюу хүн төвт онол нь хүн байхын зэрэгцээ хүний оюун ухаан, оюун санаа юм. Оюун ухааныг хөгжүүлэх үндэс бол ахуйн эрх чөлөө юм.

Орчин цагийн Монгол улсын их, дээд сургуулийн оюутнууд маань багшийн өгч мэдлэгийг интернэт орчноос маш богино хугацаанд судлан мэдэж бие даан суралцах хандлага нэмэгдсэн.

Интернэт орчноос авч болохуйц түгээмэл байгаа мэдээллийг багш хүн оюутнууддаа заахдаа шинжлэх ухаанч сэтгэлгээгээр хүн төвтэй онолын үндсэн дээр хичээлээ заах нь маш чухал байна. Энэ нь оюутны сурч боловсрох эрхийг хүндэтгэж, эрдмийн эрх чөлөө олгох асуудал юм.

Оюутнуудад хичээлийг заахад багш төвтэй байх уу оюутан төвтэй сургалтын арга барилыг ашиглах уу гэдэг асуулт түгээмэл гарна. Багш төвтэй сургалтын идэвхтэй тал нь багш байна. Багш хичээлийг зааж оюутан, сонсогчид түүнийг сонсож сурахыг оролдоно. Оюутнууд идэвхгүй бөгөөд зөвхөн хүлээн авагчид байна. Багш хичээл дээрээ оюутнуудаас их асуулт асууж тэднийг хичээлд оролцуулж, сурагчдаас асуусан асуултынхаа хариултаас дүгнэлт гаргаж бүх оюутнуудыг хичээлд оролцуулсан ч энэ нь оюутан төвтэй сургалт биш бөгөөд мөн багш төвтэй сургалт юм. Шууд заах ба асуулт хариултын байдлаар явагддаг хичээл нь багш төвтэй сургалтын арга барил байдаг.

Сурагч төвтэй заах аргад оюутнуудад сурах орчин бүрдсэн газарт мэдлэгийг өөрсдөө бий болгоно. Багшаас асуулт асууна, түүнээс тусламж авна.

¹ С.Отгонжаргал. /МУИС, доктор (Ph.D), профессор/ “Багшийн оюуны хөгжилд онолын гүйцэтгэх үүрэг” сэдэвт илтгэл., Багшийн хөгжил XXI зуун багш, судлаачдын эрдэм шинжилгээний хурлын эмхэтгэл-IX „УБ.,2024 он., 164 дахь тал;

Багшийн үүрэг асуултанд хариулах, ямар нэг хүндрэлтэй учрахад нь тусалж чиглүүлэх юм. Гэхдээ энэ асуултууд нь оюутнуудаас бэлдэж боловсруулсан асуулт байна. Нээлт хийх арга зам заах, жүжигчилсэн сургалт явуулах, туршилт хийх маягаар сургалт явуулах болон тоглоомчилсон сургалт нь оюутан төвтэй сургалт юм.

Оюутнуудаа бие даан хичээлээ хийхэд нь туслах, эрдмийн эрх чөлөөг олгож, оюутнуудын хийсэн даалгавар, дасгал ажилбар, асуултуудад оновчтой хариултууд өгч тухайн хичээлийн агуулгыг улам төгөлдөржүүлж, багшаас шавиа хайрлах хүнлэг мэдрэмжтэй, оюутны үзэл бодлоо илэрхийлэх эрх чөлөөг олгох нь хүн төвтэй онолын хэрэгжүүлж чадаж байгаа илрэл билээ.

Цахим орчноос цуглуулж болох маш их мэдээллээс багшийн зааж байгаа хичээлийн лекц, семинарын хичээлийн ялгаа юу байж болох вэ? гэдэг асуулт урган гарна. Багш хүн нэгдүгээрт Монгол улсад хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж байгаа 880 хуулиас өөрт хамгийн ойр түгээмэл хэрэглэх хуулийг судалсан байх ёстой. Үүнд:

Монгол улсын Үндсэн хууль /1992 он/, Багшийн хөгжлийг дэмжих тухай хууль /2018 он/, Шинжлэх ухаан, технологийн тухай хууль /2006 он/, Оюуны өмчийн тухай хууль /2020 он/, Монгол улсын Боловсролын ерөнхий хуулийн шинэчилсэн найруулга /2023 он/, Монгол улсын Дээд боловсролын тухай хуулийн шинэчилсэн найруулга /2023 он/, Монгол улсын Хөдөлмөрийн тухай хуулийн шинэчилсэн найруулга /2021/, хэрвээ төрийн өмчийн сургуульд багшилдаг бол Монгол улсын Төрийн албаны тухай хууль /2017/ гэх мэт олон хууль бий.

Мөн хуулийн сургуулийн багш бол оюутнууддаа хандан холбогдох хууль тогтоомжуудын хүрээнд харьцуулан судлах, зөвшөөрөгдсөн хэм хэмжээ болох хууль тогтоомжийг хэрхэн ашиглах талаар чиглүүлэн заах нь чухал юм.

Багшийн хувьд Монгол улсын Үндсэн хуулийн 2 дугаар бүлэгт заасан хүний эрх, эрх чөлөөний талаарх ойлголт, Монгол улсын иргэний 17 эрх, үндсэн 4 үүрэг, журамт 4 үүргээ мэддэг байхаас эхлэн багшийн оюутнаа хэрхэн мэдэрч хичээлээ заах эсэх нь хамаарна. Тухайлбал,

Монгол улсын Үндсэн хуулийн¹ 14 дүгээр зүйлийн 14.7 дахь хэсэгт “...Монгол улсын иргэн сурч боловсрох эрхтэй. Төрөөс бүх нийтийн ерөнхий боловсролыг төлбөргүй олгоно. Иргэд төрөөс тавих шаардлагад нийцсэн хувийн сургууль байгуулан ажиллуулж болно...” гэж тунхаглан заасан байдаг.

¹ Монгол улсын Үндсэн хуулийн 2 дугаар бүлгийн 14 дүгээр зүйлийн 14.1 дэх хэсэгт “...Монгол Улсад хууль ёсоор оршин суугаа хүн бүр хууль, шүүхийн өмнө эрх тэгш байна...” гэж, мөн хуулийн 14.2 дахь хэсэгт “...Хүнийг үндэс, угсаа, хэл, арьсны өнгө, нас, хүйс, нийгмийн гарал, байдал, хөрөнгө чинээ, эрхэлсэн ажил, албан тушаал, шашин шүтлэг, үзэл бодол, боловсролоор нь ялгаварлан гадуурхаж үл болно. Хүн бүр эрх зүйн этгээд байна...” гэжээ.

Хүн бүр хууль, шүүхийн өмнө тэгш эрхтэй, хэнийг ч ялгаварлан гадуурхаж үл болно гэж заачихсан байхад зарим багш нар тухайн оюутныг хичээлээс 5-10 минут хоцорсны төлөө хичээлд нь суулгахгүй, хичээлд суугаагүй гэж тэмдэглэдэг үе нэгэн цагт байсан.

Орчин цагт их, дээд сургуулийн багш нар би төвтэй үзлээс ангижирч оюутны сурч боловсрох эрхийг нэгдүгээрт тавьж оюутан бүртээ нэг бүрчлэн харилцаж, хичээл хийхэд нь чиглүүлэгч болж өгдөг нь хүн төвт онол Монгол улсад хөгжиж байгаагийн нэгэн илрэл юм.

Хүн төвтэй онолыг задлан үзвэл онолын үндсэн гол үзэл баримтлал нь:

➤ Хүн, оюун ухаан, оюун санаа, эрх чөлөө, үнэн, хувийн өмч байдаг.

Хүн төвтэй онол нь хувийн өмчийг үгүйсгэдэггүй, нийгмийн анги давхаргад хуваадаггүй, хүмүүс хоорондоо антогонист зөрчил байхгүй гэж үзэхийн дээр ноён ч бай, боол ч бай эрх тэгш хүн гэж үздэг¹.

Монгол Улсын хэмжээнд 2023 оны 12 дугаар сарын 12-ны өдрийн байдлаар 2023-2024 оны хичээлийн жилд 64 их, дээд сургууль үйл ажиллагаа явуулж байгаагийн 33 буюу 51.6 хувь нь их сургууль, 30 буюу 46.8 хувь нь дээд сургууль, 1 буюу 1.6 хувь нь коллеж байна. Нийт их, дээд сургууль, коллежийн 16 буюу 25 хувь нь төрийн өмчийн, 45 буюу 70 хувь нь хувийн өмчийн, 3 буюу 5 хувь нь олон нийтийн шашны өмчийн сургалтын байгууллага байна².

Хууль зүйн боловсрол олгох чиглэлээр Их Засаг олон улсын их сургууль, МУИС, ОТИС, ДХИС, Шихихутуг, Орхон, Олон улсын Улаанбаатар их сургууль зэрэг 14 сургууль эрх зүйч мэргэжилтэн бэлтгэж байна³.

Монгол улсад 2023 оны 12 дугаар сарын 12-ны өдрийн байдлаар дээд боловсрол эзэмшихээр суралцаж байгаа нийт 145,000 гаруй суралцагч байна.⁴ Оюутан бүр сургуулиа амжилттай төгсөж ажлын байранд өөрийн эзэмшсэн мэргэжлээрээ ажил, орлоготой болох нь ажилтан болох зорилго тээдэг бизээ.

¹ С.Отгонжаргал. /МУИС, доктор (Ph.D), профессор/ “Багшийн оюуны хөгжилд онолын гүйцэтгэх үүрэг” сэдэвт илтгэл., Багшийн хөгжил XXI зуун багш, судлаачдын эрдэм шинжилгээний хурлын эмхэтгэл-IX.,УБ.,2024 он., 165 дахь тал;

² <https://www.meds.gov.mn/post/134647> Дээд боловсролын 2023-2024 оны хичээлийн жилийн статистик мэдээ;

³ В.Оюумаа. Хууль зүйн туслалцааны төвийн захирал, доктор (Ph.D), профессор., “Монгол улсын хууль зүйн боловсрол олгох тогтолцооны өнөөгийн байдал сэдэвт илтгэл”., Хууль зүйн боловсролын тулгамдсан асуудал, шийдвэрлэх арга зам сэдэвт олон улсын эрдэм шинжилгээний хурлын эмхэтгэл.,УБ.,2023 он., 11 дэх тал;

⁴ Их, дээд сургууль, коллежид нийт 145,345 суралцагч суралцаж байна. Нийт суралцагчдын 80,133 буюу 55.1 хувь нь төрийн өмчийн, 57,258 буюу 39.4 хувь нь хувийн өмчийн, 7,954 буюу 5.5 хувь нь олон нийтийн/шашны өмчийн сургуульд суралцаж байна

Багшийн хүний эрхийн мэдрэмж хэдий чинээ их байна, төдий чинээ оюутан, суралцагчаа хайрлан энэрэх мэдрэмж өндөр байна.

Багш хүн Монгол улсын боловсролын ерөнхий хуулийн 13 дугаар зүйлд заасан 8 эрхийг эдэлж, 18 үүргийг хэрэгжүүлдэг байх ёстой. Хуульд заасан багшийн эрхийг жагсаан бичвэл:

1. Эрүүл, аюулгүй, стандартын шаардлага хангасан орчин, нөхцөлд хууль тогтоомжид заасан чиг үүргийг хэрэгжүүлж, гүйцэтгэсэн ажил үүрэгтээ тохирсон цалин хөлс авах;

2. Судалгаа шинжилгээний ажил хийх;

3. Жил тутам холбогдох хууль тогтоомжийн дагуу эрүүл мэндийн урьдчилан сэргийлэх үзлэгт хамрагдах;

4. Боловсролын сургалтын байгууллагын хөгжлийн бодлого, хөтөлбөр, төлөвлөгөө, дүрэм, журам боловсруулах, хэрэгжүүлэх, төсөв, хөрөнгө оруулалтын төлөвлөлт хийх болон шийдвэр гаргахад санал өгөх;

5. Хүмүүнлэгийн болон сайн дурын үйл ажиллагааг санаачлах, оролцох;

6. Хууль тогтоомжид заасны дагуу тусламж авах, хөнгөлөлт эдлэх, нийгмийн баталгаагаар хангагдах;

7. Цахим сургалт зохион байгуулах хэрэгцээнд суурилсан мэргэжлийн хөгжлийн орчин, нөхцөлөөр хангагдах;

8. Хуульд заасан бусад.

Хуульд заасан багшийн үүргийг дурьдвал:

1. Суралцагчид тогтоосон хугацаанд сургалтын хөтөлбөр, агуулгыг чанартай, бүрэн эзэмшүүлэх;

2. Суралцагчийн ялгаатай хэрэгцээ, сурлагын түвшинг харгалзан сургалтыг үр дүнтэй удирдан зохион байгуулах, чиглүүлэх;

3. Суралцагчийн чадамжийг бодитой үнэлэх, тэдний авьяас, хөгжлийн онцлог, хэрэгцээ, шаардлагыг судлан суралцахуйг дэмжих;

4. Суралцагчийн төлөвшил, хувийн зан чанарыг судлах, сонирхол, сайн тал, авьяас, чадварыг илрүүлэх, хөгжүүлэн дэмжих;

5. Суралцагчаа хүндэтгэх, бие даасан байр суурь, үзэл бодол, онцлог байдлыг нь хүлээн зөвшөөрч зөв хандлагаар чиглүүлж, хөгжүүлэх;

6. Хувь хүний нууцыг хадгалах, хамгаалах, суралцагчийг ялгаварлан гадуурхсан аливаа үйлдэл гаргахгүй байх, суралцах арга барилыг дэмжих;

7. Багшийн мэргэжлийн ёс зүйг чандлан сахиж, нэр төрийг эрхэмлэх;

8. Хүүхэд хамгааллын тухай хуулийн 6.3-т заасан үйл ажиллагааг хэрэгжүүлэх;

9. Сургалтад цахим технологи, хэрэглэгдэхүүнийг үр дүнтэй ашиглах арга зүйд суралцах, цахим сургалт, контент бүтээх, сургалтын нээлттэй нөөц материал болон бусад цахим системийг ашиглах;

10. Ажлын байранд болон бусад хэлбэрээр мэргэжлээ дээшлүүлэн, өөрийгөө хөгжүүлж, бусадтай хамтран ажиллах, бусдыг хүндэтгэх;

11. Суралцагчийн эрхийг зөрчих болон сургалтын хэвийн үйл ажиллагааг алдагдуулахад чиглэсэн арга хэмжээ төлөвлөх, зохион байгуулах, тэдгээрт оролцох, багш, удирдах ажилтан хууль тогтоомжоор хүлээсэн албан үүргээ гүйцэтгэхэд саад учруулах үйлдэл гаргахгүй байх;

12. Байгууллагын үйл ажиллагаанд оролцох, байгууллагын өөрийн удирдлага, бусад багш, ажилтан, суралцагчийн болон эцэг, эх, асран хамгаалагч, харгалзан дэмжигч, тэдгээрийн төлөөллийн байгууллагатай хамтран ажиллах, дэмжин туслах;

13. Улс төрөөс ангид байж, хуулиар зөвшөөрснөөс бусад улс төрийн аливаа үйл ажиллагаанд оролцохгүй байх;

14. Холбогдох хууль тогтоомж, дүрэм, журам, заавар, аргачлалыг чанд сахин мөрдөх;

15. Суралцагч болон сургалтын мэдээллийг цахим мэдээллийн санд хугацаанд нь бүртгэх, тайлагнах;

16. Ажлын гүйцэтгэлийн үнэлгээнд хамрагдах, үр дүнд үндэслэн мэргэжлийн хөгжлийн хэрэгцээг тодорхойлж, төлөвлөх, хэрэгжүүлэх;

17. Суралцагч, эцэг, эх, асран хамгаалагч, харгалзан дэмжигчтэй хамтран ажиллах, зөвлөн туслах;

18. Хуульд заасан бусад.

Монгол улсын Боловсролын ерөнхий хууль, Дээд боловсролын тухай хууль 2023 онд батлагдсантай холбогдуулан Боловсрол, шинжлэх ухааны яамнаас их, дээд сургуулийг олон улсын жишигт нийцүүлж судалгааны их сургууль¹ болгон өөрчлөх шаардлага тавигдаж ирсэн.

Багшийн судалгаа шинжилгээний ажил хийх эрхийг хуульчилж өгсөн нь Монгол улсын боловсролын тогтолцоо шинжлэх ухаан чухал байр суурьтай байгаагийн нэг илрэл юм.

Багшийн үүргийн хувьд суралцагчид тогтоосон хугацаанд сургалтын хөтөлбөр, агуулгыг чанартай, бүрэн эзэмшүүлэх, суралцагчийн ялгаатай хэрэгцээ,

¹ Монгол улсын Дээд боловсролын тухай хууль, УБ., 2023 он., 4 дүгээр зүйлийн 4.1.4 дэх хэсэгт "судалгааны их сургууль" гэж судалгааны үйл ажиллагаа эрхэлдэг, бакалавр болон ахисан түвшний сургалтын хөтөлбөр хэрэгжүүлдэг дээд боловсролын сургалтын байгууллагыг" гэж заажээ.

сурлагын түвшинг харгалзан сургалтыг үр дүнтэй удирдан зохион байгуулах, чиглүүлэх, суралцагчийн чадамжийг бодитой үнэлэх, тэдний авьяас, хөгжлийн онцлог, хэрэгцээ, шаардлагыг судлан суралцахуйг дэмжих, суралцагчийн төлөвшил, хувийн зан чанарыг судлах, сонирхол, сайн тал, авьяас, чадварыг илрүүлэх, хөгжүүлэн дэмжих, суралцагчаа хүндэтгэх, бие даасан байр суурь, үзэл бодол, онцлог байдлыг нь хүлээн зөвшөөрч зөв хандлагаар чиглүүлж, хөгжүүлэх, хувь хүний нууцыг хадгалах, хамгаалах, суралцагчийг ялгаварлан гадуурхсан аливаа үйлдэл гаргахгүй байх, суралцах арга барилыг дэмжих зэрэг хуульчлан зааж өгсөн үүргүүд багшийг ямар ч үед хүний эрхийн мэдрэмжтэй байх ёстой гэдгийг зааж байна.

Багш хүн хүний эрхийн мэдрэмжтэй, багшийн эдлэх эрх, хүлээх үүргээ мэддэг, оюутантай хүнлэг харьцдаг, оюутнаа мэдэрдэг байх нь чухал юм. Багш хүний хөгжил бол оюутнаа мэдэрч харилцахаас шууд хамаардаг гэж бодож байна.

Монгол улсын Багшийн хөгжлийг дэмжих тухай хуулийн 3 дугаар зүйлийн 3.1.2 дахь хэсэгт "багшийн хөгжил" гэж багшийн мэдлэг, арга зүй, ур чадвар, боловсролоо дээшлүүлэх тасралтгүй үйл явцыг" хэлнэ гэж заажээ.

Технологийн эрин зуунд багшийн өгч байгаа хичээл, сургалт, даалгаварыг оюутнууд интернэт орчноор дамжуулан мэдээллийг богино хугацаанд олж мэдэж байгаа өнөө цагт оюутан төвтэй сургалтын арга барилыг тасралтгүй хэрэгжүүлж, оюутныг зөв удирдаж чиглүүлж, цэгцтэй мэдлэгийг олгоход хүн төвт онолын хэрэгцээ, шаардлага урган гарна.

Монгол улсын Боловсролын ерөнхий хуулийн 4 дүгээр зүйлийн 4.1 дэх хэсэгт Монгол Улсын боловсролын зорилго нь хүн бүрд чанартай боловсрол эзэмших тэгш боломж бүрдүүлж, насан туршдаа суралцаж, ажиллах, ёс суртахуунтай, сайн зан чанартай иргэнийг төлөвшүүлэхэд оршино..." гэжээ.

Монгол улсын Дээд боловсролын тухай хуулийн /шинэчилсэн найруулга/ 2 дугаар зүйлийн 2.1 дэх хэсэгт "...Дээд боловсролын зорилго нь нийгэм, эдийн засгийн хөгжилд хувь нэмэр оруулах, дэвшилтэт шинэ санаа, судалгаа, инновацыг хөгжүүлэх, бүтээлчээр ашиглах, олон соёлын орчинд ажиллаж, амьдрах чадвартай, ёс суртахуунтай иргэнийг бэлтгэхэд оршино..." гэж заасан байдаг.

Дээд боловсролын сургалтын байгууллага нь их сургууль, дээд сургууль, коллеж байна. Их сургууль, дээд сургууль, коллежид бүрэнд дунд буюу түүнээс дээш боловсролтой иргэнийг түүний мэдлэг, чадвар, төлөвшилтийн үнэлгээ, сурах чадварыг харгалзан элсүүлнэ¹.

Дээд боловсролын агуулга нь нэгдмэл бөгөөд суралцагчдад шинжлэх ухаан, технологи, нийгэм-хүмүүнлэгийн тодорхой чиглэлээр сургалт, эрдэм

¹ Б.Батсайхан, М.Дэлгэржав. "Боловсрол судлалын тайлбар толь", УБ., 2019 он., 62 дахь тал;

шинжилгээ, үйлдвэрлэл, үйлчилгээний хүрээнд мэргэжлийн өндөр түвшинд ажиллах, судалгаа шинжилгээний ажил гүйцэтгэх, бие хүн өөрийгөө нээж хөгжүүлэх мэдлэг, чадвар, дадал эзэмшүүлж соёл төлөвшүүлэхэд чиглэгдэнэ.

Хүний гүйцэтгэлийн технологийн салбарын судлаачид болох Гильберт (1978), Портер, Лолер (1968), Рамлер, Браче (1990) нар гурван гол зүйл гүйцэтгэлд нөлөөлнө гэж үздэг байна. Эдгээр гурван зүйл нь чадвар, боломж, сэдэл ажээ.

Д.Ванчигсүрэн /1992/ “...Сургалтын технологи гэдэг ухагдахуун нь ...дидактик бүтцийн хүрээнд өөртөө сургалтын зорилго, агуулга, нөхцөл, хэрэглэгдэхүүн, түүнийг зохион байгуулах хэлбэр, багш, сурагч, сургалтын арга, үр дүн гэсэн олон бүрэлдэхүүн хэсгийг агуулах өргөн хүрээтэй ухагдахуун юм...” гэж тодорхойлсон.

Эрдэмтэн В.С.Леднев сургалтын агуулга нь бие хүний шинж чанар дэвшин өөрчлөгдөх үйл явцын агуулга юм¹ гэж тодорхойлсон байдаг.

Сургалтын агуулга нь хувь хүний эзэмшвэл зохих мэдлэг чадвар, туршлагаар илэрч баталгаажсан тасралтгүй хөгжиж байдаг оюуны бүтээл гэж үзэхээр байна.

Сургалтын агуулгыг тодорхойлох хоёр хандлага байдаг.

Нэгдүгээрт. Мэдлэгт чиглэсэн гэж нэрлэгддэг бөгөөд чадвар, дадал, ур чадвар, хандлага төлөвшүүлэхээс илүү мэдлэг үнэ цэнэтэй гэж үздэг.

Хоёрдугаарт. Бие хүнд чиглэсэн буюу хүн өөрийнхөө оюун санааны, соёлын болон амьдралын хэрэгцээг хангах зорилгоо биелүүлэх бололцоотой байх, боловсролын орон зайд өөрийгөө хөгжүүлэх, хэрэгжүүлэх учиртай гэж үздэг.

Хүнээсээ тасархай мэдлэг биш, хүн нь өөрөө үнэ цэнэтэй байх, суралцагчид агуулгын зарим хэсгийг чөлөөтэй сонгох, сургалтын явцад суралцагч өөрийгөө хөгжүүлэх, илэрхийлэх боломжтой байх шаардлагатай болж байна².

Сургалтын агуулгыг тодорхойлохдоо хүмүүнлэг ёсны зарчим болон шинжлэх ухааны үндэслэлтэй байх, прагматик байх, суралцагчдын нас, сэтгэц, хувийн боломж, боловсролын төвшинг харгалзах, түүхэн, тогтолцоотой, хүртээмжтэй байх зэрэг зарчмыг баримтлах хэрэгтэй.

1. Хүмүүнлэг ёсны зарчим. Хүн төрөлхтөний үнэт зүйлс, эрүүл мэнд, хүний чөлөөт хөгжлийг дээдлэн сургалтын агуулгыг сонгон бүтэцлэх асуудал багтана.

¹ Ж.Даваа, “Сургалтын технологи”, УБ., 2018 он., 18 дахь тал;

² Мөн тэнд., 19 дахь тал;

2. Шинжлэх ухааны үндэслэлтэй байх зарчим. Сургалтын агуулгад шинжлэх ухааны мэдээлэл, шинжлэх ухаан, технологийн сүүлийн үеийн ололт, амжилтыг оновчтой тусгаснаар биелэлээ олно.

3. Прагматик байх зарчим. Сургалтын агуулга амьдрал, практиктай холбоотой, эрэлт хэрэгцээт мэдлэг, чадвар, дадал, хандлагаар баян байхыг шаарддаг. Янз бүрийн насны суралцагчдын боловсролын хэрэгцээ, сонирхлыг харгалзан, тэдний сэтгэц, хувийн боломж, боловсролын төвшинд сургалтын агуулга тохирч байх нь нэн чухал байдаг.

Судлаач багш нар Хүн төвтэй онолоор баримжаалан судалгаа хийвээс бусад орны эрдэмтэн судлаач нартай нэг түвшинд эрдмийн ажлаа хийх боломж нээгддэг. Хаана шинжлэх ухаанчаар маргаж байна тэнд ирээдүй нээлттэй байдаг, тэнд аливаа судлагдахуун амьд, амьдралтай харилцаа тогтож байдаг¹.

ДҮГНЭЛТ

Их, дээд сургуулийн багшаас оюутанд чиглэсэн сургалтыг зохион байгуулахдаа сургалтын арга барилыг багш төвтэй байхаас илүүтэй оюутан төвтэй байлгаж, оюутныг бие даалгаж сургах нь чухал юм. Мөн багш хүн бүр Монгол улсад хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж байгаа багшид хэрэглэгдэх хууль тогтоомжийг судалдаг, оюутны эрхийг хүндэтгэдэг, хүний эрхийн өндөр мэдрэмжтэй байх нь хүн төвтэй онолыг хэрэгжүүлж байгаа хэрэг юм.

Ялангуяа лекцийн хичээл бол зөвхөн багш төвтэй сургалт гэж үздэг. Харин семинарын хичээл дээр багш хүн оюутнаа сайн сонсож, оюутан төвтэй сургалтын арга барилыг сайн хэрэгжүүлж, оюутнаар бие даан судалгаа шинжилгээ хийлгэж хөгжүүлж боломжийг олгодог. Монгол улсын Боловсролын бодлого нь Дээд боловсролын тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгаар дамжуулан их, дээд сургуулиудыг судалгааны их сургууль болгох, эрдмийг эрх чөлөөг эрхэмлэх зарчмын дагуу багш хүн бүр судлаач байх хэрэгцээ шаардлагыг баталгаажуулсан. Мөн багш хүний эрхийг баталгаажуулж өгөхдөө судалгаа шинжилгээ хийх эрхийг хуульчилсан нь ололттой байна. Багш хүн бүр тасралтгүй хөгжих боломж нь судлаач багш байхад оршихын зэрэгцээ оюутан төвтэй сургалтаар дамжуулан багш, оюутан хоёр хоёулаа хөгжих боломж олгодог. Эрдмийн эрх чөлөө эрхэмлэсэн багш нар оюутнуудынхаа судалсан судалгаа, мэдээ мэдээллийг харилцан солилцож мэдлэгээ хуваалцаж байгаа нь оюутан төвтэй сургалтын арга барилын мөн чанар болно.

Оюутан төвтэй сургалтын арга барилыг хэрэгжүүлж явцад багш хүн оюутнаа бие даан хичээл хийх, судалсан мэдээллээ багшаасаа асуух, мэдээллийн

¹ С.Отгонжаргал. /МУИС, доктор (Ph.D), профессор/ “Багшийн оюуны хөгжилд онолын гүйцэтгэх үүрэг” сэдэвт илтгэл., Багшийн хөгжил XXI зуун багш, судлаачдын эрдэм шинжилгээний хурлын эмхэтгэл-IX „УБ.,2024 он., 167 дахь тал;

үнэн эсэхийг багшаар дамжуулан баталгаажуулж авах үйл явцад багш хүн оюутны сурч боловсрох эрмэлзэл, эрдмийн эрх чөлөө рүү тэмүүлж байгаа хүчин чармайлтыг үнэлж байгаа нь хүн төвтэй онолыг хэрэгжүүлэн ажилласны илрэл болно.

САНАЛ:

1. Багш нар сургалтын агуулгыг тодорхойлохдоо хүмүүнлэг ёсны зарчим, шинжлэх ухааны үндэслэлтэй байх, прагматик байх зарчмыг тасралтгүй хэрэгжүүлэн оюутнуудын цуглуулсан мэдээлэлд хүндэтгэлтэй хандаж, хичээл зүтгэлийг нь үнэлж, шинжлэх ухааны үндэслэлтэй үнэнд нийцсэн, практик амьдралд хэрэгжсэн эсэх зэрэгт дүгнэлтийг тухай бүр хийх.

2. Судалгааны их сургуулийн багш нар судлаач багш байж, багшийн судалгаа шинжилгээ хийх эрхээ хэрэгжүүлж, тасралтгүй хөгжих.

3. Багш нар эрдмийн эрх чөлөөг эрхэмлэж, Б цагийн жишиг нормативд баригдалгүй давуулан биелүүлж, судлаач багш байж, эрдэм шинжилгээ судалгааны ажлаар манлайлан оюутнууддаа үлгэр дууриалал болох.

4. Оюутан шавь бүрээ оюутан төвтэй сургалтын арга барилаар дамжуулан судлаач оюутан болгоход анхаарах.

Эх сурвалж

➤ Хууль тогтоомж, эрх зүйн акт:

1. Монгол улсын Үндсэн хууль.,УБ.,1992 он;
2. Монгол улсын Багшийн хөгжлийг дэмжих тухай хууль.,УБ.,2018 он;
3. Монгол улсын Боловсролын ерөнхий хууль.,УБ.,2023 он;
4. Монгол улсын Дээд боловсролын тухай хууль.,УБ.,2023 он;
5. Боловсрол, шинжлэх ухааны сайдын 2022 оны “Босго оноо тогтоох тухай” А/138 дугаар тушаал;

➤ Ном сурах бичиг, судалгаа:

1. Б.Золзаяа, Д.Цогзолмаа. “Дээд сургуулийн сургалтын технологи”.УБ.,2007;
2. Ч.Эрдэнэбаатар, Ж.Сарангэрэл, С.Цэндээхүү. “Сургалтын арга барил, технологийн шинэчлэлийн асуудал”.УБ.,2011 он,
3. Ш.Ичинхорлоо, “Сургалтын онол, хэрэглээ”.УБ.,2013 он;
4. Ж.Даваа, “Сургалтын технологи”.УБ.,2018 он;
5. “Хууль зүйн салбарын одоо ба ирээдүй сэдэвт судлаачдын эрдэм шинжилгээний хурлын эмхэтгэл” /ДХИС/,УБ.,2021 он,

6. Б.Батсайхан, М.Дэлгэржав. “Боловсрол судлалын тайлбар толь”, УБ., 2019,

7. “Багшийн хөгжил ХХI зуун багш, судлаачдын эрдэм шинжилгээний хурлын эмхэтгэл-IX” /ИЗОУИС/, УБ., 2024 он;

➤ **Цахим сайт:**

1. <https://www.meds.gov.mn/>;
2. <https://www.meds.gov.mn/>;
3. <https://www.uia.gov.mn/>;

---o0o---

ОРЧИН ҮЕИЙН УДИРДАХ АЖИЛТНЫ УР ЧАДВАР, ЗОХИОН БАЙГУУЛАЛТ, МАНЛАЙЛЛЫН ЧИГ ҮҮРГИЙН ҮР НӨЛӨӨ, АЧ ХОЛБОГДОЛ

EFFECTS RELATIONSHIPS OF MODERN MANAGERIAL SKILLS, ORGANIZATION AND LEADERSHIP ROLE

С.Цэрэндолгор

Дотоод хэргийн их сургуулийн

Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн сургуулийн багш, хошууч

Хураангуй: Монголын ойрх үеийн буюу нэн шинэ түүхийн үе нь 1990 онд Монголын ардчилсан хувьсгал ялснаас хойш одоо хүртэлх үеийг орчин үе гэж үздэг¹. Орчин үеийн хүмүүсийг удирдан, зохион байгуулахад ур чадвар, хандага, манлайлал чухал үр нөлөө үзүүлж, эерэг болон сөрөг нөлөөллийг бий болгодог болохыг судалгааны үндсэн дээр санал болгох зорилгыг дэвшүүллээ. Энэ хүрээнд удирдагч хүн асуудлаас зугтах биш түүнийг ухаалаг, зөв шийдэхэд төвлөрч, хөгжихөд анхаарах, учир нь бэрхшээлгүй амьдралыг хаанаас ч, аль ч улсаас олохгүй. Удирдагч хүнд байх чухал ур чадварын нэг нь манлайлал юм. Манлайлагч хүнийг бид жаргалтай, сэтгэл амгалан ажиллаж, амьдардаг гэж хардаг боловч зүгээр л өөрт тулгардаг асуудал, бэрхшээлийг даван туулах аргаа олсон байдаг. Дэлхий ертөнц дээрх хүмүүсийн хөгжлийн ялгаа нь асуудал, бэрхшээлийг танин мэдэж, ангилж, зөв шийдэж сурсанд оршдог. Иймд орчин үеийн хууль сахиулах байгууллагын удирдах ажилтны манлайлал, ур чадвар, байгууллагын хөгжил болон алба хаагчдад нөлөөлөх, үр нөлөө, ач холбогдлын талаар санал, зөвлөмж, дүгнэлтийг дэвшүүлсэн.

Abstract: Mongolia's recent or very recent period of history is considered to be the period since the victory of the Mongolian democratic revolution in 1990 until now. The purpose of research is to suggest that skills, attitudes, and leadership have important effects in managing and organizing modern people and create positive and negative effects. In this context, a leader should not run away from problems but focus on solving them intelligently and correctly, and focus on development, because a life without problems cannot be found anywhere or in any country. One of the most important skills

¹ <https://mn.wikipedia.org/>

for a leader is leadership. We see a leader as someone who lives and works happily and peacefully, but who simply finds a way to overcome the problems and difficulties he faces. The difference in the development of people in the world lies in the ability to recognize, classify and solve problems and difficulties. Therefore, suggestions, recommendations, and conclusions were put forward about the leadership, skills, organizational development, and impact, effectiveness, and importance of modern law enforcement officials.

Түлхүүр үг: Шинж чанар, Хор уршиг, эерэг, хариуцлага, зориг, соёл, харизм

Key words: Traits, Harm, Positive, Responsibility, Courage, Culture, Charisma

Удиртгал: Энэхүү судалгаа нь орчин үеийн удирдах ажилтны ур чадварт суурилсан үйл ажиллагааны өнөөгийн байдал, цаашдын чиг хандлагыг тодорхойлох зорилготой.

Хүн өнгөрсөн зуунд булчин шөрмөсөө ажиллуулдаг байсан бол өнөөдөр тархиа, харин ирээдүйд сэтгэл зүрхээрээ ажилладаг болно¹. Хүн төрөлхтөн ганцаараа агуу зүйлийг бүтээх боломжгүй. Өнөө үеийн шилдэг компаниуд манлайлагчийн ур чадвар, зөв зохион байгуулалт, хүмүүсийн хоорондын хамтын ажиллагааны үр дүнд амжилтанд хүрдэг. Тухайн байгууллагын ажилтан, алба хаагчдад аюулгүй орчин бүрдүүлэх нь манлайллын нэг ур чадвар байдаг². Хүмүүсийн үйл ажиллагааны нэг онцлог нь удирдан зохицуулагдах шинж чанар юм. Үүгээрээ адгуусны зөн билгээс ялгагддаг. Ниймийг хөдөлмөрийн хуваарийн үр дүнд менежмент гэдэг хүмүүсийн үйл ажиллагааны бие даасан төрөл гарч ирсэн. Удирдах ажлыг эрхлэн явуулах үндэс болдог хүний мэдлэгийн цогцыг менежмент гэдэг. Энэ мэргэжлийг эзэмшсэн мэргэжилтэнг менежер гэнэ³. Ур чадвар гэдэг нь мэдлэг, мэдээлэл, дадлага, туршлага, тодорхой байр суурь дээр тулгуурлан үр дүнд хүрэх чадварыг хэлнэ. Энэ нь зөвхөн онолын мэдлэгээ практикт хэрэгжүүлэх үйл ажиллагаа биш, олон зүйлийн үр дүнд бий болдог. Удирдагч хүний ур чадвар нь хувь хүний өөрийн төрх, зан байдлаас шалтгаалдаг.

Менежментийн шинжлэх ухаанд ерөнхийд нь техникийн, харицааны, шийдвэр гаргах чадвар гэж хэсэгчлэн үздэг. Техникийн ур чадвар нь үүрэг даалгаврыг тодорхой арга барилаар эрхлэн гүйцэтгэх ур дүй, дадлага, мэргэжлийн чадварын нийтлэг цогц, харилцааны ур чадвар нь хүнтэй ажиллах, тэдгээрийг зөв ойлгох, нөлөөлөх, тэдгээртэй

¹ Minouche Shafik (مينوش شافيق), is a British-American academic and economist.

² As a motivational speaker, Sinek has spoken at the UN Global Compact Leaders Summit in 2016

³ Шуурав, Я., Менежмент сурах бичиг. УБ., 2005. 19 дахь тал.

Дарга ба удирдагч хоёрын ялгааг бид ойлгох нь нэн тэргүүний зүйл. Ажлын байр бүрт хариуцлагатай хүмүүс байдаг боловч бүгд эрх мэдлээ адилхан ашигладаггүй.

Дарга нар хамтын ажиллагаагүйгээр зөвхөн даалгавар, үр дүнд анхаарлаа төвлөрүүлж тушаал өгдөг. Эрх мэдэл нь мэдний байр сууринаас ирдэг бөгөөд нөлөөлөлд бус хяналтад тулгуурладаг. Байгууллагын урт хугацааны үйл ажиллагааны үр дүнд багийн ёс суртахуун тодорхойлогддог.

Манлайлагч байгууллагын соёлд эерэг болон сөргөөр нөлөөлж болдог тул зөвөөр манлайлж, багийн ирээдүйн талаарх төсөөллийг зурж, нэг зорилгод хүрэх урмыг өгдөг байх нь чухал юм. Удирдагчид үнэн ч шударга, тууштай байдлаар жишиг тогтоодог. Тэд багаа удирдан чиглүүлж, дэмжин, хөгжихөд нь тусалдаг. Мөн багийн гишүүн бүрийн оруулсан хувь нэмрийг үнэлж, итгэлцэл, нээлттэй харилцааг бий болгодог. Үүнээс үзэхэд байгууллагын дарга, удирдагч 2-ын ялгаатай тал нь манлайлал. Яагаад манлайлал давамгайлж байгаа бэ? Манлайлал нь цол хэргэмийн тухай биш нөлөө, урам зориг, бусдын хамгийн сайн сайхныг гаргаж ирэх чадварын тухай ойлголт юм. Дарга дуулгавартай байхыг тушааж болох ч удирдагч хүн хүндлэл, үнэн ч байдлыг ажилтан, алба хаагчдаас олж авдаг. Та удирдагч байхыг сонгох хэрэгтэй. Ямар ч ажил гүйцэтгэж байсан удирдагч байж чадна гэдэгт итгэх хэрэгтэй. Таны хүсэл манлайлах эсвэл менежер байх хамаагүй, алсын хараа, эрх мэдэл, шударга байдлын хамтын ажиллагааны дэмжигч байхыг сонгох ёстой.

Орчин үеийн удирдагчид алба хаагчдын өмнө тэсвэр хатуужил, дасан зохицох чадвар, эерэг хандлагыг харуулах ёстой. Мөн өөрчлөлтөд нээлттэй хандаж, шинэлэг санааг хүлээн авч, багийн гишүүдэд урам, зориг өгөх нь чухал. Нөлөөлөл сайтай удирдагчид тодорхойгүй байдлын өмнө өөртөө итгэлтэй байж, өөрчлөлтийн үйл явцад идэвхтэй оролцох нь алба хаагчдад өөрчлөлтийг даван туулахад эерэгээр нөлөөлдөг.

Хүн бол байгалийн амьтан гэдэгтэй маргах зүйлгүй. Бидний тархи хэрхэн ажиллаж, асуудлыг хэрхэн шийдвэрлэх нь тухайн хүний хөгжлийг тодорхойлж байдаг. Байгууллагын удирдах ажилтан алба хаагчдад биологийн хувьд эерэгээр нөлөөлж, зөвөөр манлайлан, айдасгүй, итгэлцэл бий болгож чаддаг байх нь хамгийн чухал ур чадварт орж байна. Танай байгууллагын алба хаагч ажлаас халшрах хам шинжид өртөхгүй байхад анхаарна гэдэг нь манлайлагч хүнээс шууд хамааралтай. Өнөө үеийн манлайлагч нар алба хаагчдад аюулгүй орчинг бүрдүүлж, айдасгүй ажиллах боломжийг бүрдүүлэхэд анхаарах хэрэгтэй. Учир нь хүн биологийн амьтан гэж дээр дурьдсан. Энэ утгаараа хүний тархинд 5 төрлийн бодис ялгарч байдаг. Удирдагч, манлайлагч, дарга гэх цол хэргэмтэй хүмүүс алба хаагчдаас ажлын үр дүн, амжилтыг ялгаатай байдлаар шаарддаг. Хүний тархинд

ялгардаг эндорфин, допамин, серотонин, окситоцин, кортизол. бодисын талаар тайлбарлая.

Эндорфин, допамин хоёр нь богино хугацаанд үүрэг даалгавар биелүүлэхэд ялгардаг бодис. Жишээ нь эрт дээр үед агуйн хүмүүс хоол олохын тулд маш олон өдрийн өлсгөлөнг даван туулж, өвчнөө мартан хийж байгаа зүйлдээ төвлөрч хоолоо олж идэхэд тархинд ялгардаг бодис юм.

Серотонин, окситоцин бодисууд нь бусдад туслахад тархинд ялгардаг. Жишээ нь их ажлын ард гарсны дараа сэтгэл ханамж авахад ялгардаг бодис. Серотонин нь хайр, хүндлэл мэдрэхээр ялгардаг бодис юм.

Эхний хоёр бодис илүү давамгайлах нь баланс алдагдаж, зөвхөн өөрийгөө бодсон алба хаагч, ажилтан болж хувирна. Тэнцвэрийг алдагдуулахгүй орчинг бүрдүүлэхэд манлайлагч нар анхаарах ёстой. Гэвч тархинд кортизол буюу айдас, түгшүүрийн бодис ялгарч эхлэх үед алба хаагчдын тархинд “би хэзээ халагдах бол” гэсэн бодол давамгай төрж, зөвхөн өөрийнхөө асуудалд төвлөрсөн бусдад туслах хүсэлгүй хүмүүс бий болдог. Энэ мэдрэмжийг манлайлагч хүн сайн мэдэрч, итгэлцэл бий болгоход анхаарч ажиллах нь зөв юм¹. Хүний тархины үйл ажиллагааг анзаарч, мэдрэмж, сэтгэл хөдлөлийг орхигдуулалгүй үйл ажиллагааг зохион байгуулж, байгууллагыг зөв соёлтой болгоход манлайлагч нар чухал оролцоотой.

Америк улсын өнөөгийн нийгэмд манлайлж байгаа хүмүүс нь хувиа хичээсэн, амьд харилцаа багассан, хүнийг хувь хүн гэхээс илүү, үйлчлүүлэгч, хувьцаа эзэмшигч, фэйсбүүкийн найз гэж хардаг нийтлэг шинж чанартай болсон².

Ур чадварын хувьд сэтгэл хөдлөл, оюун ухааныг хөгжүүлэх, үлгэр жишээгээр манлайлах, дасан зохицох чадвар, эерэг хариуцлагатай, шийдэмгий, тодорхой байх, нэг дор их зүйл ойлгуулах гэж хичээхгүй байх, сонсох, суралцах, сахилга баттай байх, мэргэн ухаанд суралцах гэх мэт олон ур чадвартай байна. Удирдагч байх нь зөвхөн зааварчилгаа өгөх биш, харин эерэг, хамтын ажиллагаа, өсөлтөд чиглэсэн орчинг бүрдүүлэх явдал юм. Удирдах ажилтан ажилчдын оролцооны өөрчлөлтийн 70%-д хүргэдэг. Энэ нь зөв манлайлал, зөв хандлага, зөв сэтгэл хөдлөлтэй удирдах ажилтан алба хаагчдын ажилдаа хандах, хандлагыг 70% өөрчилж чадна гэсэн үг.

Зохион байгуулагчийн хүч бол зохион байгуулалт, уян хатан байдал, оновчтой болгох явдал юм. Ийм авъяастай хүмүүс нэг удаад нэг ажлыг гүйцэтгэхэд сэтгэл хангалуун байдаггүй. Тэд оновчтой үр дүнд хүрэхийн тулд янз бүрийн элементүүдийг-хүмүүс, үйл явц эсвэл багаж хэрэгслийг хэрхэн нэгтгэж, дахин зохион байгуулж болохыг ойлгохыг эрэлхийлдэг. Зохион байгуулагчид бол

¹ As a motivational speaker, Sinek has spoken at the UN Global Compact Leaders Summit in 2016

² As a motivational speaker, Sinek has spoken at the UN Global Compact Leaders Summit in 2016

бүх хэсгүүдийг хамгийн үр дүнтэйгээр хослуулах сорилтод дуртай төрөлхийн удирдагч юм.

Зураг 1. Манлайлал

олон харилцааны стратегийг хэрэгжүүлдэг. Үүнд: Хүүхэд шиг хүмүүсийг аргадаж, хэцүү зантай ажилтнаа тэвчиж, үр дүн гарвал магтаж, болохгүй бол зэмлэж, зөрчилдөөнийг зохицуулах гэх мэт олон түлхүүрийн учрыг олдог¹.

Гэтэл удирдах ажилтан хүн бидэнтэй адил энгийн хүн. Тэд сэтгэл хөдлөл, тархины үйл ажиллагаагаа хэрхэн удирдаж, өөрийгөө урамшуулж, зорилгоо өдөр бүр өөртөө сануулж, бэрхшээлийг даван туулж чаддаг нь биднээс ялгарах гол давуу тал болдог.

Манлайлагч нэг бол айдас хүйдэс, мэдрэмжийг авч үзэх боломжийн хугацааг зарцуулах ёстой, үгүй бол үр дүнгүй үр бүтээлгүй зан үйлдлийг зохицуулах гэж асар их хугацааг үрэн таран хийх ёстой. Энэ юу гэсэн үг бэ гэхээр бид сониуч байж, хүмүүсийг илэрхийлж чадахгүй байгаа эсвэл өөрөө ухамсарлаагүй байгаа сэтгэл хөдлөл, мэдрэмжийг магадгүй ил болгох зориг гаргах ёстой.

Алдаа, оноог бусадтай хуваалцаж чаддаг байх нь шинэлэг санаа урган гарах боломжтой болдог тул манлайлагч нар нээлттэй байх хэрэгтэй. Мөн ажлын холбогдолтой шийдвэр гаргахад тухайн талбарт ажиллаж байгаа алба хаагчаас санал асуух хэрэгтэй. Жишээ нь дугуй ширээнд суугаад алба хаагчидтай ярилцаж, асуудлыг шийдвэрлэх арга замыг олох хэрэгтэй. Хэрвээ алба хаагчаас санал, шийдэл гарахгүй бол манлайлагч эцсийн шийдвэрийг гаргах зоригтой байх нь чухал.

Менежер манлайлагчийн үүрэг гүйцэтгэснээр нийт ажиллагчдыг зорилгоо хэрэгжүүлэхэд уриалан дуудаж байгаа юм. Манлайллаа амжилттай хэрэгжүүлэхийн тулд менежер өөрийн хүлээсэн үүрэг, хариуцлага, хувийн шинж чанар, харилцааны соёл, мэдлэг боловсрол, арга барил, ёс зүйн олон шаардлагыг хангасан байх учиртай².

¹ <https://www.linkedin.com/in/tamir-altandush>

² Шуурав, Я., Менежмент сурах бичиг. Уб., 2005. 24 дахь тал.

Удирдах албан тушаалд маш олон төрлийн хүмүүс байдаг. Үүнд: харилцахад төвөгтэй ч ажлыг хамгийн сайн хийдэг, шинэлэг санаа гаргах чадвартай, хамгийн чухал нь ёс зүйн хувьд зөв хандлагатай байх нь нэн тэргүүний чухал зүйл байдаг. Харин ёс зүйгүй, худалч, харилцаа хандлага буруу бол удирдах албан тушаалд удаан ажиллуулах нь байгууллагын үйл ажиллагаанд муугаар нөлөөлдөг тул ажлаас халах, солих шийдвэрийг гаргуулах нь зүйтэй¹.

Орчин үеийн удирдах ажилтан хүнийг хүн гэдэг утгаар нь харж, харьцдаг, байгууллагын үйл ажиллагааг системтэй, зөв зохион байгуулж, эрхэм зорилго, зорилтод хүрэхэд алба хаагчдын оролцоог нэмэгдүүлдэг, итгэлцэл бий болгож, доод түвшний менежрүүдийн хөгжил, дэвшилд бодитоор хувь нэмэр оруулж, шаардлагатай үед нь шүүмжилж, илүү сайн ажиллах урам, зориг өгдөг байх нь хамгийн чухал ач холбогдолтой.

Манлайллын сайн үр нөлөө нь алба хаагчдыг яагаад энэ ажлыг хийх ёстойг зөв өнцгөөр ойлгуулж, хүрэх үр дүнг нүдэнд нь харагдтал тайлбарлаж, байгууллагадаа хувь нэмэр оруулахад зоригжуулж чаддаг.

ДҮГНЭЛТ

Бидний судалснаар байгууллагын удирдах ажилтан тоонд биш чанарт анхаарч ажилладаг. Удирдах ажлыг манлайлалтай хослуулан, өөрийн үзэл бодлыг чөлөөтэй илэрхийлж, багийг нэн тэргүүнд тавьж, хөгжих боломжоор хангах хандлагатай байх нь чухал юм.

Ажилтан алба хаагчдыг биологийн хувьд судлан, сэтгэл хөдлөл, хувь хүний онцлогийг мэдэрч шийдвэр гаргах, дүгнэлт хийх чадвартай байх.

Манлайлагч бол тасралтгүй суралцаж, дадлага хийснээр хөгжих боломжтой урлаг гэж үзвэл амьдралын ухаантай, өндөр ёс суртахуунтай, тэвчээртэй, шаргуу зан чанартай хүн орчин үеийн удирдах ажилтан ба манлайлагч болж чадна гэж үзлээ.

Цаашид хууль сахиулах байгууллагын удирдах ажилтан бүр багийн хөгжилд анхаарч, өөрийгөө болон алба хаагчдын өсөлт, хөгжилтөнд анхаарал хандуулж, хүн ёсны харилцааг илүү чухалчлах шаардлагатай гэж дүгнэлээ.

¹ Unlock podcast., Trillion Dollar Coach., У6., 2022.

Эх сурвалж

1. <https://mn.wikipedia.org/>
2. Minouche Shafik (مينوش شفيق), is a British-American academic and economist.
3. As a motivational speaker, Sinek has spoken at the UN Global Compact Leaders Summit in 2016
4. Шуурав, Я., Менежмент сурах бичиг. Уб., 2005. 19 дахь тал.
5. <https://www.linkedin.com/in/tamir-altandush>
6. Unlock podcast., Trillion Dollar Coach., Уб., 2022.

---o0o---